

VOL. 4 ISSUE 1

**Journal of Academic Research and
Trends in Educational Sciences
(JARTES)**

ISSN 2181-2675

www.ijournal.uz

JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH AND
TRENDS IN EDUCATIONAL SCIENCES

(JARTES)

Volume 4 Issue 1, 2025

ISSN: 2181-2675

XALQARO TADQIQOT LLC

www.ijournal.uz

General/Technical Editor:

Dilmurod Rakhmatov

Managing Editor:

Fazliddin Arzikulov, Tashkent Medical Academy, Tashkent, Uzbekistan;

Mohichexra Boltayeva, Jizzakh branch of the National University of Uzbekistan, Jizzakh, Uzbekistan

Editorial Board:

- Rakhimova Muminakhon Zokirjonovna, Urganch State University, Urganch, Uzbekistan
- Tursunova Shakhnoza Bekchanovna, Urganch State Pedagogical Institute, Urganch, Uzbekistan
- Qarshiyeva Zulfiya Shukurovna, Samarkand Region National Center for Training Pedagogues in New Methods, Samarkand, Uzbekistan
- Shodiev Khamza Ruziqulovich, Navoi State Pedagogical Institute, Navoi, Uzbekistan
- Sanayeva Surayyo Bobonazarovna, Navoi State Pedagogical Institute, Navoi, Uzbekistan
- Adilova Shakhnoza Rakhimovna, Tashkent State Technical University named after Islom Karimov, Tashkent, Uzbekistan
- Isxoqova Shoir Mirsodiqovna, National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek, Tashkent, Uzbekistan
- Najmiddinova Yokutkhon Rukhiddinovna, Namangan Institute of Engineering and Construction, Namangan, Uzbekistan
- Nazarova Dildora Asatovna, Kokand State Pedagogical Institute, Kokand, Uzbekistan
- Abdullaeva Iroda Ganidjanovna, Urganch State University, Urganch, Uzbekistan
- Mamatov Bakhtiyor Salimovich, Scientific Research Institute of Cattle Breeding and Desert Ecology, Uzbekistan
- Vaisova Moxira Davlatboyevna, Urgench State University, Urgench, Uzbekistan
- Boboyarova Nargiza Ashurovna, Urgench State University, Urgench, Uzbekistan
- Jumaniyazova Navbahor Bahtiyarovna, Urgench State University, Urgench, Uzbekistan
- Karamanova Gulistan, Karakalpak State University, Nukus, Uzbekistan
- Seydametova Gulnara Utarbaevna, Karakalpak State University, Nukus, Uzbekistan
- Tangirbergenova Kalligul, Karakalpak State University, Nukus, Uzbekistan
- Kabulniyazova Gulchekhra Tashpulatovna, National University of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan
- Shapulatova Zumrat Jakhongirovna, Samarkand State University of Veterinary Medicine, Animal Husbandry and Biotechnology, Samarkand, Uzbekistan
- Makhbuba Shamsieva Badrievna, Tashkent Textile and Light Industry Institute, Tashkent, Uzbekistan
- Kuchkarov Tukhtamurod Olimovich, Jizzakh Branch of the National University of Uzbekistan, Jizzakh, Uzbekistan
- Begmatova Malokhat Khushvaktovna, Samarkand State University of Veterinary Medicine, Animal Husbandry and Biotechnology, Samarkand, Uzbekistan
- Akhmedov Erkin Rakhmonovich, Jizzakh Polytechnic Institute, Jizzakh, Uzbekistan
- Sobirova Mavjuda Ruziyevna, Denov Institute of Entrepreneurship and Pedagogy, Surkhandaryo, Uzbekistan
- Boymirov Sherzod Tuxtayevich, Denov Institute of Entrepreneurship and Pedagogy, Surkhandaryo, Uzbekistan
- Akhtam Boltaevich Radjabov, Bukhara State Medical Institute, Bukhara, Uzbekistan
- Ibragimova Madina Ismailovna, Samarkand Institute of Economics and Service, Samarkand, Uzbekistan
- Alimov Xakim Nematovich, Jizzakh State Pedagogical University, Jizzakh, Uzbekistan
- Shukur Pulatov, Tashkent State Pedagogical University named after Nizomiy, Tashkent, Uzbekistan

THE CURRENT SIGNIFICANCE OF THE SCIENTIFIC HERITAGE OF THE MODERN ENLIGHTENERS IN THE FORMATION OF THE SPIRITUALITY AND CULTURE OF THE JADID

Naima Zaynobiddinova¹

Guljaxon Zokirjonova²

Namangan State Pedagogical Institute

DOI: 10.5281/zenodo.14614011

Article History	Abstract
Received: 10.12.2024 Accepted: 06.01.2025	This article examines the scientific legacy of the Jadids and its role in shaping the spirituality and culture of educators. The progressive ideas of the Jadids about enlightenment and education remain relevant in the modern educational process. Their concepts, based on national identity, moral values, and humanism, hold a significant place in today's pedagogical practices. This study focuses on the Jadids' ideas and their application in contemporary education.

Keywords: Jadids, spirituality, culture, education, national identity, moral values, pedagogy

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Associate Professor (PhD), Namangan State Pedagogical Institute, Namangan, Uzbekistan

² Namangan State Pedagogical Institute, Namangan, Uzbekistan

PEDAGOGNING MA'NAVIYATI VA MADANIYATI SHAKLLANISHIDA JADID MA'RIFATPARVARLARI ILMIY MEROSINING HOZIRGI KUNDAGI AHAMIYATI

KALIT SO'ZLAR/
КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

Jadidlar, ma'naviyat,
madaniyat, ta'lim, milliy
o'zlik, axloqiy qadriyatlar,
pedagogika

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Mazkur maqolada jadid ma'rifatparvarlarining ilmiy merosi va uning pedagogning ma'naviyati hamda madaniyati shakllanishidagi o'rni tahlil qilinadi. Jadidlarning ma'rifat va ta'limga oid ilg'or qarashlari zamonaviy ta'lim jarayonida ham o'z dolzarbligini saqlab qolgan. Ularning milliy o'zlikni anglash, axloqiy qadriyatlarni yuksaltirish va insonparvarlikka asoslangan g'oyalari bugungi kunning pedagogik faoliyatida muhim o'rin tutadi. Ushbu maqola jadidlarning g'oyalari va ular zamonaviy ta'lim jarayoniga qo'llanilishi bo'yicha ilmiy asoslarni o'rganishga bag'ishlangan.

Kirish

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiyalar davrida ta'lim tizimi nafaqat bilim berish, balki shaxsni ma'naviy va madaniy rivojlantirishga yo'naltirilgan muhim institut sifatida qaraladi. Ushbu jarayonda pedagogning roli alohida ahamiyatga ega bo'lib, uning ma'naviyati va madaniyati yosh avlodni shakllantirishda muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Aynan shu nuqtai nazardan, jadid ma'rifatparvarlari ilmiy merosini chuqur o'rganish va uning amaliy jihatlarini ta'lim tizimida qo'llash bugungi kundagi dolzarb vazifalardan biriga aylanmoqda.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida faoliyat ko'rsatgan jadidlar millatni ma'naviy uyg'otish va madaniy yuksalishga olib chiqish yo'lida katta xizmat qilganlar. Ularning ta'lim-tarbiya, axloq va madaniyatga oid ilg'or qarashlari nafaqat o'z davrida, balki hozirgi kunda ham ta'lim tizimini boyitishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Jadidlarning ilmiy va pedagogik qarashlari bugungi pedagoglarning shaxsiy rivojlanishi, madaniy qadriyatlarni asrash va yangi avlodni ma'naviy kamolot sari yetaklash uchun kuchli nazariy va amaliy asos yaratadi.

Mazkur maqolada jadid ma'rifatparvarlarining ilmiy merosini pedagogning ma'naviyati va madaniyati shakllanishidagi o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, ularning g'oyalarini zamonaviy ta'lim jarayoniga integratsiya qilish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Bu esa o'z navbatida, ta'lim sifatini oshirish va yosh avlodning ma'naviy-madaniy rivojlanishiga xizmat qiladi.

Jadidlar harakatining asosiy maqsadi o'z davrida mavjud bo'lgan savodsizlikni bartaraf etish, jamiyatni madaniy-ma'naviy jihatdan uyg'otish va milliy o'zlikni anglashni shakllantirish edi. Ular o'z faoliyatlari davomida ta'lim, madaniyat va axloqiy qadriyatlarni rivojlantirishga qaratilgan ilg'or g'oyalarni ilgari surdilar. Jadidlar uchun ma'rifat va taraqqiyot milliy o'zlikni mustahkamlashning asosiy yo'nalishi sifatida qaralgan.

Jadidlar ta'limni milliy rivojlanishning poydevori deb bildilar. Ular madrasalardagi eskirgan ta'lim tizimini isloh qilish va zamonaviy bilimlarni o'rgatishga asoslangan yangi maktablarni tashkil etishga kirishdilar. Bu maktablarda matematika, geografiya, tarix kabi dunyoviy fanlar hamda zamonaviy pedagogik metodlar o'qitilgan. Ushbu ta'lim tizimi yoshlarning ilmiy salohiyatini oshirish bilan birga, ularni ma'naviy barkamol qilib tarbiyalashni ham maqsad qilgan.

Jadidlar axloq va ma'naviyatni inson shaxsining asosiy mezoni sifatida ko'rdilar. Ular millatni ma'naviy uyg'otish uchun halollik, adolat, mehnatsevarlik, o'zaro hurmat va birdamlik kabi qadriyatlarni targ'ib qildilar. Bu g'oyalar jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida, ayniqsa, yoshlarda sog'lom dunyoqarashni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etdi.

Jadidlar milliy o'zlikni anglashni rivojlantirishga katta e'tibor berishdi. Ular o'z xalqining boy tarixiy, madaniy va axloqiy merosini targ'ib qilish orqali milliy ongini mustahkamlashga intildilar. Shu bilan birga, millatni dunyo xalqlari bilan teng huquqli bo'lishga, zamonaviy taraqqiyot jarayonlarida faol ishtirok etishga undadilar.

Jadidlarning ma'naviy-ma'rifiy faoliyati insonparvarlik g'oyalari asosida shakllandi. Ular har bir insonning qadr-qimmatini, huquq va erkinliklarini hurmat qilishni ta'lim va tarbiya jarayonining ajralmas qismi deb hisobladilar. Erkin fikrlash va tanqidiy yondashuv ularning ilgari surgan asosiy tamoyillaridan biri edi.

Jadidlar san'at, adabiyot va madaniyatni rivojlantirishga katta hissa qo'shdilar. Ular o'z ijodlari orqali milliy madaniyatni yangi bosqichga olib chiqishga, yosh avlodni ma'naviy boyitishga xizmat qildilar. Masalan, Abdulla Qodiriy, Fitrat, Behbudiy kabi jadidlarning asarlari millatning ma'naviy-madaniy o'zligini shakllantirishda katta o'rin tutdi.

Jadidlar o'z qarashlarida zamonaviylik va milliy an'analarni uyg'unlashtirishga alohida ahamiyat qaratdilar. Ularning fikricha, madaniy rivojlanish zamonaviy ilm-fan yutuqlarini qabul qilish bilan birga, milliy qadriyatlarni saqlab qolish orqali amalga oshadi. Bu yondashuv bugungi kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan.

Jadidlarning ma'naviy-madaniy g'oyalari jamiyatni har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, ularning mazmuni hozirgi zamon ta'lim-tarbiyasi uchun ham dolzarbdir. Ularning ilg'or g'oyalari pedagoglarning shaxsiy rivojlanishiga, yosh avlodni barkamol shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi. Shu sababli, jadid merosini chuqur o'rganish va uni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish bugungi kunning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda jadid ma'rifatparvarlarining ta'lim-tarbiya, axloq va ma'naviyatga oid qarashlari zamonaviy ta'lim jarayonini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Avvalo, ularning milliy ta'limga doir g'oyalari bugungi globalizatsiya davrida milliy o'zlikni saqlab qolishda kuchli vositadir. Shuningdek, jadidlar ilgari surgan insonparvarlik va erkin fikrlash g'oyalari demokratik jamiyat qurishda pedagoglar uchun asosiy yo'nalishlardan biridir.

Pedagogning ma'naviyati va madaniyati uning ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatini belgilovchi omillardan biridir. Jadidlarning ilmiy merosi pedagogning shaxs sifatida

shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ularning o'z davridagi ilmiy va axloqiy izlanishlari pedagoglarni o'z kasbiga mas'uliyatli, yuqori ma'naviyatli va madaniyatli bo'lishga undaydi. Bu esa yosh avlodning intellektual va ma'naviy rivojlanishiga xizmat qiladi.

Jadidlar tomonidan ishlab chiqilgan ta'lim-tarbiya usullari va yondashuvlar zamonaviy ta'lim tizimida samarali qo'llanilishi mumkin. Masalan, ularning savodxonlikni oshirishga qaratilgan dasturlari bugungi raqamli ta'lim muhitida innovatsion yondashuvlar bilan uyg'unlashtirilishi mumkin. Shuningdek, jadidlarning milliy qadriyatlarni saqlab qolishga qaratilgan qarashlari yosh avlodni o'z milliy madaniyati va an'analariga hurmat bilan qarashga o'rgatadi.

Xulosa

Jadid ma'rifatparvarlari ilmiy merosi pedagogning ma'naviyati va madaniyati shakllanishida bugungi kunda ham muhim o'rin tutadi. Ularning ta'lim-tarbiya borasidagi ilg'or qarashlari zamonaviy ta'lim jarayonini rivojlantirish, milliy o'zlikni saqlash va yosh avlodni ma'naviy barkamol qilib tarbiyalashda beqiyos ahamiyat kasb etadi. Shu bois, jadidlar merosini o'rganish va uni amaliyotga tatbiq etish pedagogik faoliyatni yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Inomidinovna Z. N. et al. ZAMONAVIY JAMIYATDA DINIY ONGNI RIVOJLANTIRISHDA KOMMUNIKATSIYA VOSITALARINING ROLI //PEDAGOGS. – 2024. – T. 72. – №. 1. – C. 27-32.
2. Zaynobidinova Naima Inomidinovna, & Abdirahmonova Zilola Muxtorjonovna. (2024). PEDAGOGNING JAMOA BILAN MUOMALASI. PEDAGOGS, 72(2), 146-149. <https://scientific-jl.org/ped/article/view/7275>
3. Inomidinova Z. N. et al. RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR DAVRIDA PEDAGOGIK ODOB //PEDAGOGS. – 2024. – T. 71. – №. 2. – C. 42-46.
4. Inomidinovna Z. N. THE ROLE OF EDUCATION OF LUST IN JALALEDDIN RUMI'S RELIGIOUS-PHILOSOPHICAL VIEWS IN THE PROCESS OF SPIRITUAL PERFECTION OF HUMANITY //American Journal Of Social Sciences And Humanity Research. – 2024. – T. 4. – №. 11. – C. 113-117.
5. Зайнобидинова Н. Вопросы духовного совершенствования человека в суфийском учении Джалалиддина Руми //Каталог авторефератов. – 2011. – Т. 1. – №. 1. – С. 1-29.

THE ROLE AND IMPORTANCE OF THE TEACHER'S APPEARANCE AND BEHAVIOR IN EDUCATION

Naima Zaynobidinova¹

N.Q. G'ofurova²

Namangan State Pedagogical Institute

DOI: 10.5281/zenodo.14626420

Article History	Abstract
Received: 10.12.2024 Accepted: 09.01.2025	In this article we consider the importance of the appearance and manners of the teacher as part of his pedagogical image. The appearance of the teacher is important in establishing positive relationships with students, pupils, parents and colleagues. The external image of the teacher can serve as a tool for creating a positive image of the educational institution. It is important to show individuality, which has a positive effect.

Keywords: teacher, appearance, individuality, upbringing, education, image, style, pedagogical speech.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Senior Lecturer of the Department of Humanities, Candidate of Philosophy, Namangan State Pedagogical Institute, Namangan, Uzbekistan

² Master's student in the field of Theory of Education and Training (Primary Education, Namangan State Pedagogical Institute, Namangan, Uzbekistan

PEDAGOG TASHQI KO'RINISHI VA O'ZINI TUTISHINING TA'LIMDAGI O'RNI VA AHAMIYATI

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

pedagog, tashqi ko'rinish, individuallik, tarbiya, ta'lim, imidj, stil, pedagogik nutq.

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Maqolada pedagog shaxsining tashqi ko'rinishi va odobi, pedagogik qiyofasining bir qismi sifatidagi ahamiyati tahlil qilingan. Pedagogning tashqi ko'rinishi o'quvchilar, talabalar, ota-ona va hamkasblar bilan ijobiy munosabatlarni o'rnatishda muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari pedagogning tashqi qiyofasi ta'lim muassasining ijobiy ko'rinishini yaratish uchun ham vosita bo'lib xizmat qilishi mumkinligi yoritilgan. Pedagog nafaqat kasbiy standartlarga javob berishi, balki o'quvchi va talabalarning faolligi va motivatsiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan individuallikni namoyon qilishi muhimligi bayon qilingan.

Kirish.

Ustoz misli yonib turgan shamga qiyos. O'zi yonib, atrofga nuru ziyo sochadi. Boshqalar ana shu nurdan bahramand bo'ladi. Shu sabab, har bir inson yoshidan, mavqeidan, darajasidan qat'iy nazar, saboq bergan ustoz-murabbiyi oldida mudom ta'zimda. Hazrat Navoiy aytganlaridek, Haq yo'lida bizga ming ranju qiyinchilik bilan saboq bergan muallimlarning mashaqqatli mehnatlari haqini hech bir boylik yoki ganj bilan o'lchab bo'lmaydi. Ularning mehnatlari beqiyos va benazir.

Yurtimizda ham pedagoglarning ta'lim-tarbiyadagi tutgan o'rniga katta e'tibor berilmoqda. "Yuksak e'tibor topayotgan pedagoglar kasbiy majburiyatini bajarish chog'ida etika qoidalariga rioya etishi zarurligi ham qonun nazaridan chetda qolmagan. Pedagogik etika qoidalarini bilish va ularga amal qilish o'qituvchi o'z kasbiy majburiyatlarini bajarishining sifat ko'rsatkichlarini hamda mehnat intizomini belgilaydigan mezon sifatida qayd etilgan.

Qahramon shoirimiz Abdulla Oripov ta'kidlaganidek, muallim kamolot ichra ko'zgudir. Bu ko'zgu shu qadar tiniq bo'lishi, unga boqib barcha o'zini, o'zligini takomillashtirishi, illatlaridan forig' bo'lib, fe'l-atvorini tartibga keltirishi lozim. Tabiiyki, jamiyat uchun chinakam kamolot ko'zgusi bo'lish hammaga ham nasib etavermaydi."³

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek: "Bugungi kun o'qituvchisi universal mutaxassis, ham o'rgatuvchi, ham o'rganuvchi bo'lishi, ya'ni, o'z ustida tinimsiz ishlashi, doimo izlanib yashashi kerak. Eng muhimi, o'qituvchi chinakam vatanparvar inson bo'lishi zarur. Qalbida o'z kasbiga, Vataniga mehr va sadoqat kuchli bo'lgan o'qituvchigina haqiqiy vatanparvar shaxsni tarbiyalay oladi."⁴ Yuqorida keltirilgan fikrlardan ham ko'rinib

³<https://www.uzbekistan.org.ua/uz/yangiliklar/6937-o-zbekistonda-pedagog-maqomi-jamiyat-va-davlat-nufuzining-mezonidir.html>

⁴<https://m.kun.uz/news/2019/09/28/shavkat-mirziyoyev-ozbekiston-oqituvchi-va-murabbiylariga-tabrik>

turibdiki, pedagog, ustozlar tashqi ko'rinishi, xulq-atvori jamiyatimizda katta ahamiyat kasb etadi.

Tashqi ko'rinish insonning ichki, axloqiy dunyosini aks ettiradi. "Odamlar bizning kimligimiz, qayerda yashayotganimiz va qayerda bo'lganimiz haqida nima kiyganimizga bir qarashga asoslanib hukm qiladilar", deydi Koks. Kishining madaniyati uning kiyinishi bilan ta'kidlanadi. U qandaydir, shaxsning tashrif qog'ozi. Kiyimlar inson haqida, uning didi, u yoki bu ijtimoiy yoki professional qatlamga tegishli ekanligini aks ettiradi. Tashqi ko'rinish pedagogning professional identifikatsiyasining bir qismi hisoblanadi. Kiyinish uslubi, sog'lom turmush tarzi va gigiyenik talablar pedagogning yosh avlod oldidagi imijini belgilaydi. O'qituvchining tartibli, xushmuomalali va professional ko'rinishi nafaqat o'z obro'sini oshiradi, balki o'quvchilarni ham o'ziga jalb qiladi. O'quvchilar, pedagogning tashqi ko'rinishiga qarab, ularning ta'lim sifatiga bo'lgan munosabatini shakllantirishi mumkin. Shuning uchun, pedagoglar o'z tashqi ko'rinishlariga e'tibor berishi, unda o'z ta'limiy maqsadlarini va qadriyatlarini aks ettirishi zarur.

Pedagogning tashqi ko'rinishi estetik ta'sirchan, yuqori didli bo'lishi kerak. Tashqi ko'rinishga beparvo bo'lish ham, o'ta diqqatni qaratish ham yaxshi emas. O'qituvchining sochi, kostyumi, taqinchoqlari va umuman kiyimlari yagona maqsadga yo'naltirilgan – ya'ni o'quvchilar shaxsining shakllanishiga samarali ta'sir eta olishidir. Taqinchoqlar va kosmetikadan foydalanishda ham me'yordan chiqmaslik kerak. Pedagogning qiyofasi, uning yuz ko'rinishi, harakatlari, qaddiqomatini tutishi, chiroyli yurishi va boshqalar ta'lim-tarbiyada muhim ahamiyatga ega. O'qituvchi doska oldida ortiqcha, bachkana qiliqlar qilishi, ortiqcha kulish, keraksiz harakatlar qilish maqsadga muvofiq emas. O'quvchilar va talabalar sizni sinfga qanday kirganingiz, o'z qiyofangiz, salomlashishingizdan sizga baho beradilar. O'ziga ishonchlik, osoyishtalik va erkin harakatlar, ochiq ko'ngillik sizning hissiy ta'siringizni oshiradi. Yosh o'qituvchining o'ziga ishonchsizligi, sinfdan qo'rqishi, uning butun ichki va tashqi holatiga ta'sir etib, ovozini bo'g'ib qo'yishi, oyoq va qo'llarining kuchsizlanib qolishi ("shalvirab qoldi" deyishadi) ruhiy holatiga (ko'rinishdan qo'rqish) ta'sir etib, salbiy natijalarni keltirib chiqarishi mumkin.

Pedagogning o'zini tutishi o'z vazifasiga nisbatan professionalizm va mas'uliyatli yondashuvini ifodalaydi. Pedagog o'quvchilar bilan muloqotda bo'lishda ochiq, samimiy va e'tiborli bo'lishi kerak. Pedagog tarbiya jarayonining qonuniyatlari, tarkibi va uni tashkil etish mexanizmlarini tadqiq etadi, tarbiyaviy va o'quv ishlarining mazmuni, tamoyillari, ularni tashkil etish shakl, usul hamda yo'sinlarini belgilab beradi. Pedagogning asosiy vazifasi o'qitish, ta'lim bilan bir qatorda tarbiya berish hamdir. Pedagoglik kasbi, uning paydo bo'lishi va ravnaq topishining tarixiy jihatlariga nazar solar ekanmiz, pedagoglik kasbining shakllanishi kishilik taraqqiyoti tarixi bilan uzviy bog'liqligini anglaymiz. Terib-termalab kun kechirgan ibtidoiy davr kishilari bolalarni o'zlari bilan ergashtirib yurib, ularga ov qilish, turli daraxt mevalarini terish, o'simliklarning ildizini kavlab olish, suv manbalarini izlab toppish, olovdan foydalanish kabi harakatlarni amalga oshirishni o'rgatganlar. Bunday harakatlar qabila va urug'ning tajribali kishilari yoki keksalar

tomonidan amalga oshirilgan. Oddiy kundalik ehtiyojlarni qondirish yo'lida olib borilayotgan xatti-harakatlar asosida yoshlarga mavjud tajribalar orqali ma'lumotlar berib, ularda amaliy ko'nikmalarni shakllantirganlar. Turli tovushlarni chiqarish yordamida atrofdagilarni yaqinlashayotgan xavfdan ogoh qilishni bolalar kattalarning namunalari asosida o'zlashtirganlar. Nutq va yozuv paydo bo'lgunga qadar bu kabi harakatlar imo-ishoralar asosida amalga oshirilgan. Kishilik tarixida tub inqilobni sodir etgan nutq va yozuvning paydo bo'lishi, shuningdek, urug' jamoasi tomonidan bajariladigan mehnat faoliyatining turli sohalarga ajralishi yoshlarga nisbatan munosabatning ilg'or (progressiv) xarakter kasb etishiga imkon bergan.

O'qituvchi pedagogik muloqot jarayonining faol ishtirokchisi sifatida o'zida bir qator sifatlarning tarkib topishiga erishishi. U eng avvalo, mulohazali, bosiq, vaziyatni to'g'ri baholay oladigan, mavjud ziddiyatlarni barataraf etishning uddasidan chiqa olishi darkor. O'quvchi, ota-onalar hamda hamkasblari bilan muloqot jarayonida fikrini aniq va to'la bayon etilishiga ahamiyat qaratishi maqsadga muvofiq. Ular bilan munosabat jarayonida so'zni salbiy holatlar haqidagi dalillarni keltirishdan emas, aksincha, o'quvchi (yoki hamkasbi, ota-onalar)ning muvaffaqiyatlarini e'tirof etishi, ularning yana-da boyishiga ishonch bildirishi u bilan ijobiy munosabat o'rnatishga imkon beradi. Muloqot jarayonida o'qituvchining so'zlaridan suhbatdoshiga nisbatan xayrixohlik, samimiylik, do'stona munosabat sezilib turishi, shuningdek, imkon qadar ko'tarinki kayfiyatda bo'lishi kasb etikasi nuqtayi nazaridan talab va qoidalarga kiradi. O'qituvchi shaxsining mazkur talablarga muvofiq keluvchi qiyofasi uning o'quvchilar, hamkasblar hamda ota-onalar o'rtasida obro'-e'tibor qozonishini ta'minlaydi.

Etika-pedagogik g'oyalar, ya'ni axloq va odob qoidalariga asoslangan tarbiya jarayonini tashkil etish tamoyillari chuqur tarixiy ildizlarga ega. Antik davrlardayoq qadimgi yunon faylasuflari – Suqrot, Aflotun va Aristotel tarbiya haqida fikr yuritib, bola tabiatiga mos tarbiyaning ahamiyatini ta'kidlaganlar. Ular o'zaro muloqot, ishontirish va o'z-o'zini anglash usullarini ajratib ko'rsatib, gumanistik yondashuvning asoslarini yaratganlar.

Antik faylasuflarning hissasi.

Professional o'qituvchi etikasiga katta e'tibor bergan Rim notiqolari orasida Mark Fabiy Kvintilian alohida o'rin tutadi. U o'zining "Notiq tarbiyasi" asarida o'qituvchining nafislik va sezgirlikka ega bo'lishi zarurligini ta'kidlagan. U majburlashga qarshi chiqib, ta'lim jarayonida ijobiy hissiy muhit yaratishning ahamiyatini urg'ulagan. Uning "katta umidlar katta pedagogikani yaratadi" degan fikri hozirgi kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan.

Yevropalik mutafakkirlarning hissasi.

Yangi davrda etika-pedagogika fikrining rivojiga katta hissa qo'shganlar qatorida Y. A. Komenskiy, J.J. Russo, I. G. Pestalozzi va Yanush Korchak alohida o'rin tutadi: Y. A. Komenskiy axloqiy o'qituvchining ahamiyatini va uning tarbiyalanuvchilar axloqiy sifatlariga ta'sirini ta'kidlagan. J. Russo tabiiy tarbiya usuliga e'tibor qaratib, bola shaxsiga

muhabbat va hurmat asosida yondashishni muhim deb bilgan I. G. Pestalozzi va Y. Korchak gumanistik an'analarni davom ettirib, bolaga bo'lgan muhabbat va hurmat muvaffaqiyatli tarbiyaning asosiy bo'g'ini ekanligini urg'ulagan.

Rossiyalik pedagoglarning hissasi.

Rossiyada bu masalalar K. D. Ushinskiy, A. S. Makarenko va V. A. Suxomlinskiy tomonidan chuqur o'rganilgan: K. D. Ushinskiy pedagogik psixologiya va individual yondashuv masalalarini tadqiq etgan. A. S. Makarenko jamoa tarbiyasi va axloqiy mas'uliyatni shakllantirishga e'tibor bergan. V. A. Suxomlinskiy gumanistik tarbiya g'oyalarini rivojlantirib, o'qituvchi va bola o'rtasidagi o'zaro tushunishga alohida e'tibor qaratgan. Pedagogik etikaning asosiy tamoyillari: Etika-pedagogik fikrning rivojlanishi uzoq davom etgan bo'lsa-da, uning asosiy tamoyillari o'zgarmasdan qoladi: Bolaning shaxsiga hurmat. Uning ehtiyojlari va xususiyatlariga insonparvar munosabat. O'qituvchi tomonidan axloqiy namuna ko'rsatish. Tarbiyalanuvchida ijobiy fazilatlarni rag'batlantirish va rivojlantirish.

Pedagogik etikaning tarixiy rivoji shuni ko'rsatadiki, muhabbat, hurmat va nafosat tarbiyaning asosiy vositalari bo'lib qolmoqda. Ta'lim va tarbiya asosan so'z, nutq yordamida amalga oshadi. Shuning uchun ham o'qituvchining nutqiga umuman madaniy, kasbiy va pedagogik va boshqa juda ko'plab talablar qo'yiladi. Nutq asosan og'zaki va yozma nutq turlariga farqlanadi. O'qituvchi nutqining ko'p qismini og'zaki nutq tashkil etadi. Og'zaki nutqning vazifasi: a) o'qituvchi va o'quvchi orasidagi umumiy muloqotni amalga oshiradi; b) nutq yordamida o'qituvchi o'quvchilar ongiga, istak va motivlariga, his-tuyg'ulariga ta'sir etib, agar zarur bo'lsa, ularning kamchiliklarini korreksiyalashga, to'g'rilashga xizmat qiladi; v) ta'lim jarayonida olingan bilimlarni butunligicha idrok etish, bilim va tushunchalarning o'quvchi ongiga ongli ravishda mustahkamlashiga yordam beradi; g) nutq yordamida o'quvchilarning o'quv va amaliy faoliyatlarini samarador tarzda tashkil etishga yordam beradi.

Pedagogik xushmuomalalik pedagogning kasb sifati ya'ni mahoratini bir bo'lagidir. Pedagogik nazorat umumiy nazoratdan farqlanib, o'qituvchi shaxsining asosiy sifati bo'lib, balki o'quvchiga to'g'ri malakali yondashishni nazarda tutadi. Shunday qilib, pedagogik xushmuomalalik – o'qituvchining maqsadga muvofiq o'quvchiga ta'sir ko'rsatish mahoratini belgilab beradigan samarali uslubiy aloqasidir. K.D.Ushinskiy "o'quv yurtida hazilga yo'l qo'yish jiddiy hukm surishi lozim, ammo hamma hazil ermakka, sertakalluflikka, adolat tirnoq ostidan kir izlashga, yaxshilik muloyimlikka, tartib bachkanalikka aylanib ketmasligi, eng muhimi doimo aqliy faoliyat hukmron bo'lishi kerak" - deb ta'kidlagan edi. O'qituvchining o'quvchilarga qo'yadigan talablari me'yordan ortiq bo'lsa, teskari natijalarni, me'yoridan ortiq ko'ngilsizlik esa, salbiy natijalarni keltirib chiqarishi mumkin. O'qituvchi o'quvchini hurmatlab buni o'quvchilarga ko'rsata olishi zarur. Hurmat qilish ochiqko'ngillikni, erkalatishni, talabchanlikni inkor etmaydi. Aksincha, uni kuchaytiradi. Talabchanlik o'quvchi yoshining ortiq bo'lishi bilan orttirib boriladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, pedagog shaxs o'quvchi va talabalarga ta'lim va

tarbiya berishda har tomonlama o'rnak bo'la oladigan inson bo'lishi kerak. Pedagog tashqi ko'rinishi va o'zini tutishi ta'lim-tarbiya jarayoniga katta ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli pedagog o'z tashqi ko'rinishi, nutqi, xulq-atvoriga har doim e'tibor qaratishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Sharipov, A. Pedagogning tashqi ko'rinishi va uning ta'lim jarayoniga ta'siri. O'zbekiston ta'limi, 12(3), 45-52. 2018.
2. Botirova N.K. ВЗГЛЯДЫ ДРЕВНЕГО ВОСТОКА НА ПРОФЕССИЮ УЧИТЕЛЯ. Buxoro. <https://cyberleninka.ru/article/n/vzglyady-mysliteley-drevnego-vostoka-na-professiyu-uchitelya/viewer>
3. Tolibjonova Ozoda. PEDAGOGNING O'ZINI TUTISHI VA TASHQI KO'RINISHI (2024) Vol. 1 No. 1 (2024): "RUSSIAN" ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В СОВРЕМЕННОЙ НАУКЕ. <https://www.intereuroconf.com/index.php/ipsn/article/view/4322/3254>
4. B.X.Raximov, N.N.Narziyeva PEDAGOGIK MAHORAT Guliston – 2021(6,8)
5. Zaynobidinova Naima Inomidinova, & Abdirahmonova Zilola Muxtorjonovna. (2024). PEDAGOGNING JAMOA BILAN MUOMALASI. *PEDAGOGS*, 72(2), 146-149. <https://scientific-jl.org/ped/article/view/7275>
6. Zaynobidinova Naima Inomidinova, & Xaydarova Fotima Mahmudjon qizi. (2024). ZAMONAVIY JAMIYATDA DINIY ONGNI RIVOJLANTIRISHDA KOMMUNIKATSIYA VOSITALARINING ROLI. *PEDAGOGS*, 72(1), 27-32. <https://scientific-jl.org/ped/article/view/6140>
7. Abduraxmonova Yulduzxon Naimjon qizi, & Zaynobidinova Naima Inomidinova. (2024). RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR DAVRIDA PEDAGOGIK ODOB. *PEDAGOGS*, 71(2), 42-46. <https://scientific-jl.org/ped/article/view/5246>
8. Zaynobidinova Naima Inomidinova, . (2024). THE ROLE OF EDUCATION OF LUST IN JALALEDDIN RUMI'S RELIGIOUS-PHILOSOPHICAL VIEWS IN THE PROCESS OF SPIRITUAL PERFECTION OF HUMANITY. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 4(11), 113-117. <https://doi.org/10.37547/ajsshr/Volume04Issue11-16>

USE OF LASER RADIATION IN AGRICULTURE

Nasiba Juraeva¹

Jizzakh Polytechnic Institute

DOI: 10.5281/zenodo.14644764

Article History	Abstract
Received: 15.12.2024 Accepted: 14.01.2025	This article provides information about the use of lasers in various fields, including their importance in agriculture. Through this, the skills of developing technical creativity of students, increasing their interest in creating innovations, and introducing the achievements of science and technology to various branches of production are formed.

Keywords: laser, radiation, diamond, ruby, color laser, plant growth process, "Lvov" device, lidar.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Senior teacher of the Department of Physics, Jizzakh Polytechnic Institute, Jizzakh, Uzbekistan

QISHLOQ XO'JALIGIDA LAZER RADIATSIYASIDAN FOYDALANISH

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

lazer, nurlanish, olmos, yoqut, rangli lazer, o'simliklarning o'sish jarayoni, "Lvov" qurilmasi, lidar

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Ushbu maqolada lazerlarning turli sohalarda qo'llanilishi, jumladan, qishloq xo'jaligidagi ahamiyati haqida ma'lumot berilgan.

Bu orqali o'quvchilarning texnik ijodiyotini rivojlantirish, innovatsiyalar yaratishga qiziqishlarini oshirish, fan va texnika yutuqlarini ishlab chiqarishning turli tarmoqlariga joriy etish ko'nikmalari shakllantiriladi.

It is known that, like all natural sciences, physics studies natural phenomena. And natural phenomena are widely used to increase the efficiency of production and to introduce scientific and technical achievements into various branches of production.

A laser is a thin, blindingly sharp light-emitting device. A laser is an electro-optical device that emits coherent radiation. Based on the English abbreviation "laser", the term is spread as Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation. Its source is a small crystal or ampoule filled with gas. Under the influence of a magnetic field, it emits dark red or blue light.

Lasers are widely used in various fields. Semiconductor lasers are compact, lightweight, and are widely used in optical communication systems, audio and video systems, night vision devices, optical data processing, and projection lasers in television. In addition to fiber optic communication, lasers are used for free space optical communication, including laser communication in space. Chemical lasers are used in atmospheric control systems. Lasers are used in terrestrial, long distance and underwater optical communication, fiber optic telephone communication systems, compact disc making, surgical operations, ophthalmology, controlled fusion, etc. used in

The properties of laser radiation are widely used in agriculture. Using the fact that coherent radiation has the property of accelerating biological processes, plants were exposed to laser radiation before sowing. The use of laser radiation in agriculture is developing in several directions: working with laser radiation before planting plant seeds, determining the growth process of plants, sowing by aerospace methods, and the quality of finished products. control by means of laser radiation, preliminary research of weather conditions, etc. On-farm use of pre-plant laser treatment of wheat has shown yield increases of 10% to 21%. "Lvov" device was used to work with laser radiation before planting wheat. This device uses the radiation of helium-neon and argon lasers. The device can process up to seven tons of grain per hour and is operated by only one person. Processing grain with laser radiation increased its biological activity. Similar research was carried out on cotton seed at the Institute of Experimental Biology of the Academy of Sciences of Uzbekistan,

which led to an increase in cotton yield by 10% - 12%. Control of planted areas by means of laser radiation from an airplane, based on the characteristics of the radiation returned from plants, it is possible to determine whether crops are damaged by wild grass, the amount of chlorophyll in plant leaves, the level of maturity of the plant mass, the need for water, productivity gives Special devices - lidars - have been created for such research. Lidar is a laser locator that allows you to monitor the environment using laser radiation.

In conclusion, we can say that today lasers are considered to be of practical importance in the field of agriculture, as well as in other sectors.

References:

- 1.Sh.M. Sodiqova, Sh.O. Otajonov, M. Kurbanov. Lazerlar va ularning amaliyot-dagi o'rni - T.: "Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi", 2020,216 bet.
- 2.Juraeva, N. M. (2024). The science of agrometerology and the contribution of uzbekistan scientists to its development. *Экономика и социум*, (1 (116)), 204-207.
3. Mustafakulov, A. A., Jo'raeva, N. M., & Akhmadjonova, U. (2022). Quyosh nurlanishi spektri va uning o'simliklar rivojiga ta'siri. *Current Issues of Bio Economics and Digitalization in the Sustainable Development of Regions (Germany)*, 220-225.
4. Juraeva, N. M. (2023). Elements of interdisciplinary connection in biophysics teaching. *Экономика и социум*, (4-2 (107)), 114-117.
5. Juraeva, N. M., & Akhmadjonova, W. T. (2020). Superconducting fullerenes and their application in biophysics. *Academic journalism*,(2), 12-14.
6. Juraeva, N. M. (2023). Use of innovative technologies in teaching physics. *Экономика и социум*, (3-2 (106)), 152-154.
8. Juraeva, N. M., & Akhmadjonova, U. T. (2022). Interdisciplinary connection in teaching the subject of curved line movement. *Экономика и социум*, (5-1 (96)), 80-83.

GEOPOLITICS OF THE EASTERN MEDITERRANEAN OF THE REPUBLIC OF TURKEY

Dilrabo Sadikova¹

University of World Economy and Diplomacy

DOI: 10.5281/zenodo.14678249

Article History	Abstract
Received: 15.12.2024 Accepted: 17.01.2025	This research work analyzes Turkey's policy towards the countries of the Eastern Mediterranean and North Africa. As a result of this article, the relations between Turkey and Libya are clearly revealed. In addition, Turkey's foreign policy towards Libya emphasizes the importance of both the sovereignty and maritime rights of Turkey, Libya and the Turkish Republic of Northern Cyprus. It reveals that Turkey's foreign policy towards Libya in the Eastern Mediterranean is very important both geopolitically and geostrategically. In addition, a detailed analysis of the reasons for Turkey's firm rejection of the claims of Greece and the Greek administration of Southern Cyprus about the exclusive economic zone is carried out.

Keywords: Republic of Turkey, Mediterranean Sea, Israel, Egypt, Libya, Energy, Exclusive Zone, Cyprus.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Independent researcher at the University of World Economy and Diplomacy, Tashkent, Uzbekistan

TURKIYA RESPUBLIKASINING SHARQIY O'RTAYER DENGIZI GEOSIYOSATI

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

Turkiya Respublikasi,
O'rtayer dengizi, Isroil, Misr,
Liviya, Energetika,
Eksklyuziv zona, Kipr.

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Ushbu tadqiqot ishida Turkiyaning Sharqiy O'rtayer dengizi va Shimoliy Afrika davlatlariga nisbatan siyosati tahlili amalga oshiriladi. Ushbu maqola natijasida Turkiya va Liviya o'rtasidagi aloqalar yaqqol namoyon bo'ladi. Bundan tashqari, Turkiyaning Liviya nisbatan tashqi siyosati Turkiya, Liviya va Shimoliy Kipr Turk Respublikasining ham suvereniteti, ham dengiz zonasi huquqlarining ahamiyatiga urg'u beriladi. Turkiyaning Sharqiy O'rtayer dengizida Liviya nisbatan tashqi siyosati ham geosiyosiy, ham geostrategik jihatdan juda muhimligi ochib beriladi. Bundan tashqari, Turkiya Gretsiya va Janubiy Kipr yunon ma'muriyatining eksklyuziv iqtisodiy zona haqidagi da'volarini qat'iyon rad etishi sabablari batafsil tahlili amalga oshirilgan.

Kirish

Turkiyaning geografik o'rni klassik geosiyosiy nazariyalarga ko'ra muhim ahamiyatga ega. Darhaqiqat, Turkiya ham global siyosatda, ham mintaqaviy siyosatda e'tiborga olinadigan davlatlardan biridir. Turkiya geografik joylashuvi tufayli deyarli barcha geosiyosiy nazariyalarda turlicha muhokama qilingan. Ba'zi nazariyalarda u geosiyosiy o'q va geostrategik o'yinchi sifatida qaralsa, ba'zi nazariyalarda bo'lingan mamlakatlar qatorida ko'rib chiqiladi. Ayni paytda ba'zi nazariyalarda o'q davlatlari qatorida ko'rilgan Turkiya, boshqalarida atlantizmning ilg'or yetakchisi sifatida ko'riladi².

Turkiya Respublikasi joylashgan Anadolu yarim oroli insoniyat tarixidagi eng muhim yer qismidir. Dunyo mamlakatlari tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, Anadolu yarim orolida mavjud bo'lgan deyarli ko'plab ustun sivilizatsiyalarning izlarini ko'rish mumkin. Bu yarim orol sivilizatsiyalarni kutib oladi, u uchrashish joyiga aylandi va dengizdan quruqlikka har tomondan kelib, madaniy spiralni yaratdi³. Makkinderning fikricha, Yevroosiyo-Afrika qit'alaridan tashkil topgan "dunyo oroli" har jihatdan eng boy qit'a tarkibi hisoblanadi va Turkiya bu mintaqaning markazida joylashgan. Quruqlik sifatida ko'rilgan Turkiya O'rta Yer dengizini Qora dengizga bog'laydigan va Bolqon, Kavkaz va Yaqin Sharqni bog'laydigan ko'prikdir⁴. Bu omillarning barchasini hisobga olgan holda Turkiya, afzalliklari va kamchiliklari bilan juda faol geosiyosiy va geostrategik holatda. U ikkala ochiq dengizga ham oson kirish imkoniyatiga ega. Bugungi strategik bo'g'ozlarga ega bo'lish, Turkiyaning dengizlarga chiqishi uchun muhim geosiyosiy ustunlikdir. U o'zining joylashuvi afzalligi

² Желтов В.В. Геополитика: история и теория. – Москва: Восток, 2009. – С. 67.

³ Fidan H. Turkish Foreign Policy Towards Central Asia. Journal of Balkan and Near Eastern Studies, 2010. – P.109-121.

⁴ Аватков В.А., Бадранов А.Ш. «Мягкая сила» Турции во внутренней политике России // Право и управление. XXI век. – Москва, 2013. – № 2 (27). – С. 11.

bilan Sharq va G'arbiy savdo o'rtasida markaziy o'rinni egallaydi.

Turkiya Respublikasining Sharqiy O'rtayer dengizi geosiyosati so'nggi yillarda mintaqadagi eng dolzarb masalalardan biriga aylangan. Turkiya o'zining iqtisodiy va geosiyosiy manfaatlarini himoya qilish maqsadida Sharqiy O'rtayer dengizi bo'yicha bir qator keskin diplomatik harakatlarni amalga oshirdi. Ushbu mintaqa neft va gaz zaxiralariga boy bo'lib, dengiz chegara tortishuvlari va energetik.

Sharqiy O'rtayer dengizi geografiyasining chegaralari bo'yicha umumiy konsensus mavjud. Ushbu chegaralar Sitsiliya orolining g'arbiy qismi bo'lgan "Cape Bon va Cape Lilibeo" o'rtasida chizilgan chiziq bilan ifodalanadi. Ushbu ta'rifdan kelib chiqqan holda, Sharqiy O'rtayer dengizi atamasi; Albaniya, Chernogoriya, Gretsiya, Liviya, Isroil, Misr, Turkiya, Bosniya va Gertsegovina, Suriya, Falastin va Tunis tomonidan qabul qilingan⁵. O'rtayer dengizi dunyo dengizlarining atigi 1% ni egallagan bo'lsa-da, har yili 220 000 dan ortiq kemalar harakatlanadi va bu kemalar harakati dunyo dengiz transportining 1/3 qismiga to'g'ri keladi⁶.

Sharqiy O'rta Yer dengizi tabiiy gaz konlari bilan boy bo'lib, bu mintaqa energetika siyosati uchun strategik ahamiyatga ega. 2010-yildan so'ng mintaqada neft va gazning yirik konlari aniqlanganidan beri, bu konlar ustidan nazorat qilish Turkiya, Gretsiya, Kipr, Isroil va Misr o'rtasidagi ziddiyatlarni kuchaytirdi. Turkiya va Gretsiya o'rtasidagi tarixiy dengiz chegaralari tortishuvlari, ayniqsa Kiprning bo'linishi bilan bog'liq murakkabliklar muammolarni yanada chigallashtirdi.

Olimlar bu masala bo'yicha turli nuqtai nazarlarni bildirgan. Geosiyosiy tahlilchi Ian Lesser Turkiya bilan Gretsiya o'rtasidagi dengiz chegaralari va energetik suverenitet uchun olib borilgan bahslarni "Sharqiy O'rtayer dengizidagi energetik ziddiyatlarning markaziy masalasi" sifatida ko'radi. Lesserning fikriga ko'ra, Turkiya bu zaxiralarga ega bo'lish orqali mintaqadagi ta'sirini kuchaytirishga harakat qilmoqda va uni energetik hubga aylantirish maqsadida siyosat yuritmoqda.

Kichik Osiyoning yagona geografik mintaqasi bo'lgan Turkiya Respublikasining o'ziga xos geosiyosiy pozitsiyasi uning ichki va tashqi siyosatini belgilash va amalga oshirishda o'z izini qoldiradi. Turkiya Yevropa, Osiyo va Afrikaning kesishgan nuqtasida joylashgan bo'lib, mamlakat dengiz chegaralariga ega, ularning uzunligi quruqlikdagilardan sezilarli darajada oshadi. Bundan tashqari, 2023-yilga kelib "Lozanna kelishuvi" muddati tugagach Bosfor va Dardanel bo'g'ozlari ustidan nazoratining to'la o'tishi Turkiyani Yevroosiyo darvozasiga aylantiradi va shu bilan birga Yevroosiyodan Yevropa, Osiyo va Afrika mamlakatlariga muhim yo'l ochadi. Shunday qilib, Rimlandning dengiz va quruqlik qarama-qarshiligidagi beqiyos roli nazariyasiga ko'ra, Kichik Osiyo dunyoning geosiyosiy modelidagi asosiy mintaqaviy makon, Yevroosiyoning eng muhim aloqa zonasi hisoblanadi. Ma'lumki, Turkiya

⁵ Umut Kedikli - Taşkın Deniz., Enerji Kaynakları Mücadelesinde Doğu Akdeniz Havzası ve Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı., <https://alternatifpolitika.com/eng/makale/enerji-kaynaklari-mucadelesinde-dogu-akdeniz-havzasi-ve-deniz-yetki-alanlari-uyusmazligi>

⁶ Murat Kağan., Enerji Politikaları ve Güvenlik Bağlamında Doğu Akdeniz. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2290399>

bir vaqtning o'zida to'rtta dengiz bilan yuviladi: Qora, O'rta yer dengizi, Marmar va Egey⁷. Turkiyaning bunday geografik joylashuvi ikki tomonlama oqibatlariga olib keladi: dengiz va okeanlarga chiqish davlat uchun har doim katta ahamiyatga ega bo'lgan, shu bilan birga, bu butun mamlakat rivojlanishiga tahdid soladigan turli xil xavf-xatarlar kelib chiqishi mumkin⁸. Turkiya tarixiy va madaniyatli birikimlari bilan Rimland mintaqasining deyarli yuragi hisoblanadi. Rimlandni o'ziga xos qiladigan eng muhim omil shundaki, u ham quruqlik, ham dengiz kuchini yarata oladi. Yuqorida sanab o'tilgan omillar birgalikda ko'rib chiqilsa, Spaykmanning markazdan chekkaga, Rimlandga e'tibor qaratgan holda harakatlanish maydoni Turkiyaga o'xshaydi.

Dengiz hukmronligi nazariyasiga ko'ra, o'zining asosiy yo'nalishlari bilan dengizlarda hukmronlik qiladigan davlat dunyoga hukmronlik qiladi. Nazariyaning poydevori Usmonli imperiyasi eng kuchli bo'lgan davrda qo'yilgan. Buyuk turk admirali Barbaros Hayrettin Poshu: "Kim dengizlarga hukmronlik qilsa, dunyoga hukmronlik qiladi"⁹ degan. Bu nazariya Barbaros Hayrettin Poshshodan roppa-rosa 400 yil o'tib, Amerika Qo'shma Shtatlari dengiz akademiyasini tamomlagan admiral Alfred Taer Mahan tomonidan ishlab chiqilgan. Mahan jurnalist sifatida ham ishlagan va 1890 yilda nashr etilgan "Dengiz kuchlarining tarixga ta'siri" nomli asarida dengizning ahamiyatini tushuntirib berish orqali dengiz hukmronligi nazariyasini ochiq ilgari surgan. Mahan nazariyasiga ko'ra, dunyoda hukmronlik qilishning yagona sharti dengizlarda kuchli bo'lishdir. Dengizlarda hukmronlik qilgan xalq, albatta, dunyoda hukmronlik qiladi¹⁰, deb da'vo qilinadi.

O'rtayer dengizining geosiyosiy ahamiyati energiya manbalariga ega mamlakatlar va energiyadan foydalanadigan rivojlangan davlatlar o'rtasidagi o'tish yo'llari nuqtai nazaridan ajralmas hisoblanadi. O'rtayer dengizining noyob tabiiy yutug'iga qo'shimcha ravishda Suvaysh kanalining ochilishi unga Yevropa va Uzoq Sharq yo'nalishidagi marshrut 7000 dengiz miliga qisqartirildi¹¹. Natijada, Sharqiy O'rtayer dengizi, Yaqin Sharq va Yevropa o'rtasida geostrategik ahamiyatga ega bo'lishi bilan birga, yuqorida sanab o'tilgan sabablarga ko'ra tarixning deyarli har bir bosqichida hokimiyat kurashlari kechgan nuqta ham xisoblangan.

Asrlar davomida davom etgan dengiz savdosi bilan bir qatorda, Sharqiy O'rtayer dengizi biz yashayotgan asrning boshida kashf etilgan tabiiy gaz va neft zaxiralari bilan iqtisodiy qiymatini ko'p marta oshirdi. Neft va tabiiy gazni qidirish texnikasi rivojlanishi natijasida kashf etilgan energiya resurslarining salohiyati ancha yuqori ekanligi mintaqadagi keskinlikni oshirib, raqobatni yanada keskinlashtirdi. Natijada ekskluziv iqtisodiy zonani (EEZ) e'lon qilish va O'rtayer dengizidagi mamlakatlarning dengiz

⁷ Рашид Мрасси. Региональные, географические и стратегические факторы, влияющие на внешнеполитический курс Турции. // Право и управление. XXI век. – Москва, 2013. – № 2 (27). – С. 17

⁸ Köstem Seçkin. "Different Paths to Regional Hegemony: National Identity Contestation and Foreign Economic Strategy in Russia and Turkey." // Review of International Political Economy. – 2018. – №. 5– P. 26–52

⁹ Ufuk Can Keküllüoğlu, Kamala Valiyeva. Klasik Jeopolitik Teorilerin Perspektifinden Türkiye'nin Jeopolitik İzdüşümü. Working Paper Series, Vol 3 Issue 3. 2022.

¹⁰ Сотниченко А. А. Турция: геополитическая ось Евразии // Геополитика. Вып. IX. – Москва: Восток, 2011. – С. 6.

¹¹ Süveyş kanalı'ndaki güvenlik endişesi dünya ticaretini etkileyecek., <https://www.utikad.org.tr/Detay/Sektor-Haberleri/35936/suveys-kanali-ndaki-guvenlik-endisesi-dunya-ticaretini-etkileyecek>

yurisdiksiya hududlarini delimitatsiya qilish tashqi siyosat nuqtai nazaridan muhim parametrga aylandi. O'rtayer dengizi qirg'oq mamlakatlari kontinental shelf va eksklyuziv iqtisodiy zonani e'lon qilishlari bilan yangi ziddiyatli hududlar paydo bo'ldi. Turkiya bu davlatlar orasida eng ko'p muammoni Kipr orolining yagona vakili ekanligini da'vo qilgan Janubiy Kipr (GCA) bilan boshdan kechirmoqda.

Kipr Rum ma'muriyatining siyosatlari Turkiyaga qarshi bo'lsa-da, Shimoliy Kipr Turk Respublikasining tabiiy huquqlarini ham mensimaydi. Misr, Isroil va Livan 2000-yillarning boshida Kipr yunon ma'muriyati bilan EEZ to'g'risidagi bitimni imzoladilar. Bu jarayonda Turkiya o'zining Sharqiy O'rtayer dengizi siyosatini yanada cheklangan doirada taqdim etsa-da, Kipr Rum boshqaruvi e'lon qilgan bir tomonlama EEZ kelishuvlari bilan Turkiya va Shimoliy Kipr Turk Respublikasining mavjudligini e'tiborsiz qoldirdi. Turkiya mo'tadil siyosat olib borayotgan bo'lsa-da, Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) oldida o'zi bo'lmagan hech qanday EEZ bitimini tan olmasligini e'lon qildi. 2011-yilda Turkiya Shimoliy Kipr Turk Respublikasi bilan qit'a shelfini delimitatsiya qilish bo'yicha kelishuv tuzdi va Sharqiy O'rtayer dengizidagi EEZ hududining chegaralarini ochib berdi. EEZ yurisdiksiyalari e'lon qilinganidan keyin Turkiya mintaqani nazorat ostida ushlab turish uchun harbiy faoliyat va mashg'ulotlarini kuchaytirdi. Turkiya Birlashgan Millatlar Tashkilotining dengiz huquqi to'g'risidagi konvensiyasiga (UNCLOS) a'zo bo'lmasa-da, xalqaro huquq tomonidan berilgan huquqlardan to'liq foydalanishni istaydi. Uzoq yillik mehnat va sa'y-harakatlar natijasida Turkiya 2019-yil 27-noyabrda Liviya bilan EEZ bo'yicha kelishuvga erishdi va Sharqiy O'rtayer dengizida radikal siyosatini amalga oshirishga kirishdi. Aslida, bu kelishuv Turkiyaning Sharqiy O'rtayer dengizi siyosatida g'ayrioddiy ma'noga ega bo'lishidan tashqari, Kipr Rum ma'muriyati va Gretsiya tomonidan da'vo qilingan eksklyuziv iqtisodiy zona chegaralarini ham rad etishini ko'rsatadi.

Jihat Yayji Turkiyaning Sharqiy O'rtayer dengizi siyosati va eksklyuziv iqtisodiy zona (EEZ) deklaratsiyasidagi sa'y-harakatlarga muhim hissa qo'shdi. Bundan tashqari, Metin Öztürkning¹² "Sharqiy O'rtayer dengizi va Kipr strategik istiqbolda" kitobi 2003-yilda Sertach Hami Başerenning¹³ "Sharqiy O'rtayer dengizida Huquq va Siyosat" nomli kitobida Turkiyaning Sharqiy O'rtayer dengizi bilan bog'liq siyosatlari va so'nggi yillarda sodir bo'lgan to'qnashuvlar tahlili o'rganiladi. Biroq 2009-2010-yillardan beri Sharqiy O'rtayer dengizida Yevropa Ittifoqi tomonidan qo'llab-quvvatlangan Kipr Rum ma'muriyati va Gretsiyaning noqonuniy siyosatlari Turkiyaga qarshi ishlamoqda.

Kipr bo'linishi va uning xalqaro-huquqiy maqomi ham muhim muammo bo'lib qolmoqda. 1974-yilda Turkiya Kiprga harbiy bosqin qilganidan so'ng, orolning shimoliy qismi hozirda faqat Turkiya tomonidan tan olingan Shimoliy Kipr Turk Respublikasi sifatida mavjud. Kipr hukumati Gretsiya va Yevropa Ittifoqi tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Biroq, Kiprning energetik resurslari bo'yicha suverenitet talablari xalqaro hamjamiyatda tortishuvlarga sabab bo'lgan.

¹² Osman Metin Öztürk., *Stratejik Açidan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs*, 2003. 367 s.

¹³ Sertaç Hami Başeren., *Doğu akdeniz'de hukuk ve siyaset*, Ankara Üniversitesi siyasal bilgiler fak, 2013. 426 s.

Geosiyosiy olim George Christou Kipr masalasi bo'yicha Turkiya bilan Gretsiya o'rtasidagi kelishmovchiliklarni "Sharqiy O'rtayer dengizidagi energiya geosiyosatining markaziy qismiga aylangan" deb ta'kidlaydi. Christouning fikriga ko'ra, Kipr masalasidagi kelishmovchiliklar Turkiyaning Kipr gaz konlarida har qanday qidiruv faoliyatini xalqaro darajada murakkablashtiradi va u Turkiyaning xalqaro izolyatsiyasiga olib kelishi mumkin. Kemal Kirişçi Turkiyaning NATO va Yevropa Ittifoqi bilan aloqalari haqida tahlil qilib, bu muammolarni Yevropa va NATO o'rtasidagi strategik ziddiyatlarning bir qismi sifatida ko'radi. Uning ta'kidlashicha, "Turkiya o'zining Sharqiy O'rtayer dengizidagi manfaatlarini himoya qilishga harakat qilayotgani sababli, NATO bilan munosabatlarda ham muayyan taranglik yuzaga kelmoqda". Bu, ayniqsa, Fransiyaning bu masaladagi keskin pozitsiyasida aks etdi.

2019-2020-yillarda Turkiya o'zining dengizdagi faolligini oshirdi. Ayniqsa, 2019-yilda Turkiya Liviyaning BMT tomonidan tan olingan hukumat bilan imzolagan dengiz chegaralari bo'yicha bitimi mintaqadagi ziddiyatlarni kuchaytirdi. Ushbu kelishuv orqali Turkiya o'zining dengizdagi suvereniteti va gaz qidirish faoliyatini kuchaytirdi. Bu Gretsiya, Kipr va Yevropa Ittifoqi tomonidan keskin tanqid qilindi, chunki bitim Sharqiy O'rtayer dengizidagi boshqa davlatlarning suverenitet huquqlarini buzishi mumkinligi ta'kidlandi.

Geosiyosiy ekspert Sinan Ülgenning fikriga ko'ra, "Turkiyaning Sharqiy O'rtayer dengizidagi "qattiq" siyosati uning mintaqaviy strategiyasining uzviy qismi hisoblanadi. Ülgen bu siyosatni Turkiyaning mustaqil tashqi siyosatini kuchaytirishga qaratilgan harakatlarining bir qismi sifatida ko'rib, uning NATO va Yevropa Ittifoqi bilan bog'liq murakkabliklar fonida qanday rivojlanayotganini tahlil qiladi.

Boy tabiiy gaz va neft konlari topilgandan so'ng, Sharqiy O'rtayer dengizida hukmronlik va kuch o'rtasidagi ziddiyat kuchayib, mintaqaning strategik joylashuvi tobora muhim ahamiyat kasb eta boshladi. Sharqiy O'rtayer dengizi Hind okeanidan Yevropaga savdo yo'lida bo'lganida, Yaqin Sharq mintaqasidan g'arbga energiya yo'llari, Boku-Jayhun quvuri bilan Kavkaz neftini tashish, Suvaysh kanali orqali kemalar tashish, uning geostrategik ahamiyati juda aniq.

Turkiyaning yuqorida tilga olingan strategik chora-tadbirlari va faoliyatlari doirasida Sharqiy O'rtayer dengizida uglevodorod manbalarining kashf etilishi bilan, so'z yuritilayotgan mintaqada kimning asosiy so'z aytuvchi bo'lishi yoki bo'lmasligi ahamiyat kasb etdi. Amerika Geologik xizmati (USGS) hisobotlariga ko'ra, O'rtayer dengizining sharqiy qismida 3,45 milliard kub metr tabiiy gaz va 1,7 milliard barrel neft resurslari mavjudligi taxmin qilinmoqda¹⁴. Darhaqiqat, bu raqamlar mintaqaviy resurslar ham kuchli global ta'sirga ega bo'lishini ko'rsatadi. Sharqiy O'rtayer dengizi geosiyosiy joylashuvi, uglevodorod salohiyati va ko'plab tarixiy xususiyatlari tufayli so'nggi paytlarda, ayniqsa Kipr atrofida imperatorlik kuchlari uchun doimiy kurash olib bordi.

Turkiyaning Liviya bilan aloqalarini rivojlantirishning asosiy omili Sharqiy O'rtayer

¹⁴ Assessment of Undiscovered Oil and Gas Resources of the Levant Basin Province, Eastern Mediterranean., <https://pubs.usgs.gov/publication/fs20103014>

dengizida unga qarshi tuzilgan ittifoq guruhini tinchlantirish va Liviya bilan imzolangan shartnomadan kelib chiqadigan qonuniy huquqlaridan xalqaro huquq normasi asosida foydalanishdir. Turkiya sharqiy O'rtayer dengizi ustidan ega bo'lgan huquqlarga qo'shimcha ravishda 1792 km bilan O'rtayer dengizigacha bo'lgan eng uzun qirg'oq chizig'iga ega va 1959-yil Tyurix va 1960-yilgi London kelishuvlariga ko'ra Kipr orolida Gretsiya bilan kafil bo'lish huquqiga ega.

Sharqiy O'rtayer dengizi suveren davlatlar o'rtasidagi raqobat maydoni sifatida belgilanadi. Global va mintaqaviy davlatlarning maqsadi o'z manfaatlarini maksimal darajada oshirishdir. Shuningdek, Turkiyadagi realistlar tomonidan qabul qilingan xavfsizlik va suveren davlat hokimiyati va salohiyati doirasida mintaqadagi huquqlarini himoya qilish uchun muhim harbiy ishlarni amalga oshirmoqda. Turkiya, Egey va O'rtayer dengizi chorrahasida Aksaz dengiz bazasini qurish bilan bu boradagi eng muhim harakatini namoyish etdi. Harbiy texnika bilan ta'minlangan dengiz bazasi Turkiyaning Sharqiy O'rtayer dengizidagi siyosatining qudratini oshiribgina qolmay, masalaning jiddiyligini ham ochib berdi. Bundan tashqari, Mersin Agalar portining qurilishi Turkiyaning Sharqiy O'rta Yer dengizidagi faoliyatining ortishiga sabab bo'ldi va mintaqadagi mavjudligini kuchaytirdi. Shunga qaramay, Turkiya tomonidan 2006-yilda boshlangan O'rta Yer dengizi qalqoni operatsiyasi Sharqiy O'rtayer dengizidagi energiya va suverenitet huquqlarining namoyon etadi¹⁵.

Sharqiy O'rtayer dengizidagi geosiyosiy ziddiyatlar uzoq muddatli barqarorlik uchun katta to'siqlar yaratmoqda. Olimlar bu masalalarni faqat diplomatik muzokaralar va xalqaro vositachilik orqali hal etish mumkinligini ta'kidlamoqda. Fiona Hill, mashhur geosiyosiy olim, bu masala bo'yicha "Sharqiy O'rtayer dengizida kelgusidagi barqarorlikka erishish uchun ko'p tomonlama muzokaralar va xalqaro vositachilik zarur bo'ladi, aks holda bu mintaqada yangi geosiyosiy qutblashuv o'chog'iga aylanishi mumkin" deya fikrini bildiradi.

Xulosa

Turkiya ham o'tgan yillarda Sharqiy O'rta Yer dengizida uzoq vaqt davomida o'z manfaatlariga qarshi olib borilgan faoliyatlarga kerakli munosabatni ko'rsatishga kechikdi. Kipr Rum ma'muriyati va Gretsiyaning tartibsiz faoliyatiga odatda notalar va qoralovchi matnlar bilan javob berildi. Bundan tashqari, Kipr Rum ma'muriyati Yevropa Ittifoqi bilan aloqalaridan foydalanib, Kipr orolining yagona vakili sifatida harakat qilishda davom etdi. 2011-yilda Turkiya va Shimoliy Kipr Turk Respublikasi o'rtasida imzolangan shartnoma bilan Turkiya Sharqiy O'rta Yer dengizida faol va samarali siyosat yurita boshladi. Umuman Turkiyaning Sharqiy O'rtayer dengizi orqali Liviyadagi qisqa va o'rta muddatli siyosati Yunoniston, Isroil, Misr va Rum boshqaruvi tomonidan tashkil etilgan Sharqiy O'rtayer dengizi energiya platformasini falajlab qo'yish va O'rta Sharq quvur liniyasini to'sishdir. Isroil va Misr bilan EEZ kelishuvi Turkiyaning mintaqadagi suveren huquqlarini mustahkamlaydigan rivojlanishdir.

¹⁵ Fatih TUNA., Türk Dış Politikasında Realist Yaklaşım: Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve Libya Politikası., <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1164602>

Turkiya Respublikasining Sharqiy O'rtayer dengizi geosiyosati ko'plab murakkab va bir-biriga bog'liq bo'lgan masalalardan iborat. Energiya resurslari, dengiz chegaralari tortishuvlari, Kipr masalasi va xalqaro huquq kabi masalalar mintaqaviy ziddiyatlarni kuchaytirib kelmoqda. Turkiyaning mintaqadagi qattiq siyosati ko'pincha xalqaro hamjamiyat tomonidan tanqid qilinadi, lekin mamlakat o'z energetik va strategik manfaatlarini himoya qilishni davom ettirmoqda. Olimlar tomonidan bu masalalarni yechishda xalqaro hamkorlik va diplomatik muzokaralarning zarurligini ta'kidlanadi.

ADABIYOTLAR

2. Добаев И.П. Исламский радикализм: генезис, эволюция, практика. –Ростов-на-Дону: ЧК ВШ, 2003. –С. 143.
3. Gökhan Tekir, Russian-Turkish Involvement in the Civil War in Libya, Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi 3 (2020): 190-215.
4. Matteo Capasso et al., Libya Country Report (Berlin: Europe's External Action and the Duel Challenges of Limited Statehood and Contested Orders (EU-LISTCO, 2020)
5. Gökhan Tekir "Libya'daki İç Savaşa Rus ve Türk Müdahalesi" e-ISSN: 2687-35833 (2020): 190-215-s. <https://dergipark.org.tr/trad>
6. "Türkiye ve Libya Ekonomik-Ticari İlişkiler Bilgi Notu," Accessed 05.05.2020, <http://trabulus.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/157183>.
7. "NATO'nun Libya'da Ne İş Var," Accessed 08.05.2020, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/natonun-libyada-ne-isi-var,6V01xU5P>
8. "Komuta NATO'da, Hava Üssü İzmir'de" Accessed 07.05.2020, <https://www.cnnturk.com/2011/dunya/03/25/komuta.natoda.hava.ussu.izmirde/611062.0/index.html>
9. Tankut Öztaş and Ferhat Polat, Turkey - Libya Relations: Economic and Strategic Imperatives (İstanbul: TrtWorld Research Center, 2020),
10. Gartenstein-Ross and Barr, Dignity and Dawn: Libya's Escalating Civil War, 8.
11. "Natural Gas Potential Assessed in Eastern Mediterranean," Accessed 19.11.2019, <https://archive.usgs.gov/archive/sites/www.usgs.gov/.html>.
12. Enes Güzel, Turkey and the Energy Equation of the Eastern Mediterranean (İstanbul: TrtWorld Research Center, 2019), 6.
13. Janiki Cingoli, The New Energy Resources in the Centre- East Mediterranean: Potential Current and Future Geo-Strategic Consequences (Rome: Istituto Affari Internazionali, 2016), 4.
14. Nael M. Shama, "Gas and Conflict in the Eastern Mediterranean, Accessed: 05.05.2020, <https://atlanticcouncil.org/blogs/energysource/gas-and-conflict-in-the-eastern-mediterranean/>.
15. "East Mediterranean Gas Forum Transformed into a Regional rganization," Accessed: 03.05.2020, [http://www.energy-sea.gov.il/English-Site/Lobby/Articles/Pages/East Mediterranean Gas Forum transformed into a regional](http://www.energy-sea.gov.il/English-Site/Lobby/Articles/Pages/East%20Mediterranean%20Gas%20Forum%20transformed%20into%20a%20regional)

organization.aspx

16. Öztaş and Polat, Turkey - Libya Relations: Economic and Strategic Imperatives
17. "Turkey's Parliament Ratifies Security Accord with Libya: Report," Accessed 05.05.2020, <https://www.reuters.com/article/us-turkey-libya-military/turkeys-parliament-ratifies-securityaccord-with-libya-report-idA>
18. Ali Bakeer, "Turkish-Libyan Alliance in Eastern Mediterranean: A Game Changer?," Accessed 06.05.2020, <https://english.alaraby.co.uk/english/indepth/2019/12/10/turkish-libyan-alliance-ineastern-mediterranean-a-game-changer>
19. Turkey Wades into Libya's Troubled Waters (Brussels: International Crisis Group,2020), 23.
20. Egypt's Sisi Says Turkey/Qatar-Backed Assault on Libya's Sirte Is "Red Line", Accessed: 24.06.2020, <https://www.thedefensepost.com>
21. Muhammadsiddiqov M.M. Musulmon mamlakatlari va zamonaviy xalqaro munosabatlar. O'quv qo'llanma. T.: Qaqnus media, 2019. 124-b.
22. Muhammadsidiqov, M. (2019) Xorijiy Sharq va G'arb mamlakatlarida ijtimoiy-siyosiy jarayonlar. Toshkent: Qaqnus media.
23. Turkiya Respublikasi hukumatining axborot xizmati, <https://www.aa.com.tr/ru/%D0%959>
24. Желтов В.В. Геополитика: история и теория. – Москва: Восток, 2009. – С. 67.
25. Fidan H. Turkish Foreign Policy Towards Central Asia. Journal of Balkan and Near Eastern Studies, 2010. – P.109-121.
26. Аватков В.А., Бадранов А.Ш. «Мягкая сила» Турции во внутренней политике России // Право и управление. XXI век. – Москва, 2013. – № 2 (27). – С. 11.
27. Umut Kedikli - Taşkın Deniz., Enerji Kaynakları Mücadelesinde Doğu Akdeniz Havzası ve Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı., <https://alternatifpolitika.com/eng/makale/enerji-kaynaklari-mucadelesinde-dogu-akdeniz-havzasi-ve-deniz-yetki-alanlari-uyusmazligi>
28. Murat Kağan., Enerji Politikaları ve Güvenlik Bağlamında Doğu Akdeniz. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2290399>
29. Süveyş kanalı'ndaki güvenlik endişesi dünya ticaretini etkileyecek., <https://www.utikad.org.tr/Detay/Sektor-Haberleri/35936/suveys-kanali-ndaki-guvenlik-endisesi-dunya-ticaretini-etkileyecek>
30. Osman Metin Öztürk., Stratejik Açıdan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs., 2003. 367 s.
31. Sertaç Hami Başeren., Doğu akdeniz'de hukuk ve siyaset., Ankara Üniversitesi siyasal bilgiler fak, 2013. 426 s.
32. Assessment of Undiscovered Oil and Gas Resources of the Levant Basin Province, Eastern Mediterranean., <https://pubs.usgs.gov/publication/fs20103014>

FUNCTIONAL-SEMANTIC PROPERTIES OF SYNLEXIC UNITS IN ENGLISH AND UZBEK

Lobar Nazarova¹

Teacher of school No. 6

DOI: 10.5281/zenodo.14678877

Article History	Abstract
Received: 15.12.2024 Accepted: 17.01.2025	This article examines the functional and semantic features of syntactic-lexical units in English and Uzbek from a linguistic perspective. It also analyzes the usage of these units in different language systems, their cultural and semantic characteristics, and the challenges encountered in the process of translation.

Keywords: synlexic, phraseme, idiomatic, functional and semantic.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Teacher of school No. 6, Uzbekistan

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI SINLEKSIK BIRLIKLARNING FUNKTSIONAL-SEMANTIK XUSUSIYATLARI

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

sinleksik, frazema,
idiomatik, funksional va
semantik

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi sinleksik birliklarning funksional hamda semantik xususiyatlari lingvistik nuqtayi nazardan o'rganiladi. Shuningdek, sinleksik birliklarning turli til tizimlarida qo'llanilishi, ularning madaniy va semantik xususiyatlari, hamda tarjima jarayonida yuzaga keladigan muammolar tahlil qilinadi.

Til – fikrni ifodalash va madaniyatni aks ettirish uchun asosiy vositadir. Har bir tilda mavjud bo'lgan birliklar, shu jumladan sinleksik birliklar, faqat lingvistik tizimni emas, balki xalqning madaniyati va dunyoqarashini ham aks ettiradi.

Ingliz va o'zbek tillari turli til oilalariga kiradi, ularning sinleksik birliklarini o'rganish esa nafaqat lingvistik, balki madaniy tadqiqotlar uchun ham muhim hisoblanadi.

Shu o'rinda A.Komilovning quyidagi fikrini keltiramiz, "Tilshunoslikda sinleksik birliklarni o'rganish millatlararo kommunikatsiyani boyitadi va tarjima jarayonini mukammallashtirishga xizmat qiladi."² Bundan ko'rinadiki, sinleksik birliklar millatlararo kommunikatsiyani boyitadi va tarjima jarayonini mukammallashtiradi.

Sinleksik birliklarni tahlil qilish, ularni qiyosiy o'rganish tilshunoslikda yangi yondashuvlarni shakllantiradi va tarjimonlar uchun muhim qo'llanma bo'lib xizmat qiladi.

Sinleksik birliklar – ma'lum bir tilning lug'aviy-sintaktik tuzilmasi doirasida qo'llaniladigan murakkab tuzilmalardir. Ular odatda bir nechta komponentdan tashkil topib, maxsus funksional vazifani bajaradi.

Tadqiqodchi olim Smith "Sinleksik birliklar semantik izchillik va lingvistik murakkablik jihatidan til tizimida alohida ahamiyat kasb etadi."³ degan fikrni keltiradi

Ingliz tilida:

Misol: *Take it easy – "Vaziyatga yengilroq yondash."*

O'zbek tilida:

Misol: *Oyoq-qo'lini sovuq suvga urmoq – "Hafsala qilmaslik yoki dangasalik qilish."*

Tadqiqotlardan bizga ma'lumki, o'zbek tili sinleksik birliklari milliy urf-odatlar va an'analariga asoslangan. "Sinleksik birliklarni o'rganish orqali biz xalqning tarixiy, madaniy va dunyoqarash nuqtalarini tushunishimiz mumkin."⁴

Masalan: *"This exam is a piece of cake."*⁵(Bu imtihon juda oson.)

² A.Komilov, "Til birliklarining semantik tahlili". Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi 2019.

³ Smith, J. Functional Linguistics and Semantics in English. Oxford University Press. 2020.

⁴ N.Tog'ayev. O'zbek tili frazemalarining lingvistik xususiyatlari. Samarqand: Ilm Ziya nashriyoti 2021.

⁵ <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/piece-of-cake>

“Ko’ngli tog’ddek ko’tarildi”⁶ (Felt over the moon)

Example: She felt over the moon after getting the job. (*U ishga qabul qilingandan keyin ko’ngli tog’ddek ko’tarildi.*) **“Piece of cake”** - Ingliz tilida “juda oson” degan frazeologik birikma bo’lib, bu yerda har bir so’zning alohida ma’nosi emas, balki birikmaning umumiy ma’nosi (*juda oson*) tushuniladi.

“Ko’ngli tog’ddek ko’tarildi” - O’zbek tilida bu frazeologik birikma (xursand bo’ldi) yoki (juda quvondi) degan ma’noni anglatadi. Bu yerda so’zlarning alohida ma’nosi emas, birgalikdagi obrazli ma’nosi tushuniladi.

Ingliz tilida frazemalar qisqalik va universallik bilan ajralib turadi:

Misol: **“A blessing in disguise”** - **“Ko’rinishidan yomon, lekin oxir-oqibat foyda keltiruvchi hodisa.”**

Tarjima jarayonida sinleksik birliklarning madaniy konnotatsiyasini to’liq yetkazish katta e’tibor talab qiladi. Inglizcha *“Time flies”* iborasi o’zbek tiliga *“Vaqt suvdek oqadi”* deb tarjima qilinadi, bu madaniy moslashuvni talab qiladi.

“Tarjima jarayonida lingvistik moslashuv bilan bir qatorda madaniy ma’no ham to’liq yetkazilishi kerak.”⁷ Biz bu fikrga qo’shilamiz, chunki ikki tilda ham tarjima qilishda ba’zi qiyinchiliklarga duch kelamiz.

Masalan: **“When pigs fly”** (*Aslo sodir bo’lmaydigan narsani ifodalash uchun*)

Example: He’ll apologize to you **when pigs fly**. (*U sizdan kechirim so’raydi, lekin bu hech qachon sodir bo’lmaydi.*)

Bu misolda ko’rib turganingizdek, ingliz tilidagi qisqa ifodalar o’zbek tilida kengaytirilgan holda tarjima qilinadi.

Ingliz va o’zbek tillaridagi sinleksik birliklarning funksional va semantik xususiyatlarini o’rganish, ularning til tizimidagi o’rnini aniqlash va madaniy ahamiyatini yoritish uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu birliklar tarjima jarayonida tilning nafaqat lug’aviy, balki madaniy jihatlarini ham hisobga olishni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Komilov, A. (2019). Til birliklarining semantik tahlili. Toshkent: O’zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
2. Tog’ayev, N. (2021). O’zbek tili frazemalarining lingvistik xususiyatlari. Samarqand: Ilm Ziyo nashriyoti.
3. Smith, J. (2020). Functional Linguistics and Semantics in English. Oxford University Press.
4. Baker, M. (2018). In Other Words: A Coursebook on Translation. Routledge.
5. Karimova, Z. (2022). Qiyosiy tilshunoslik asoslari. Toshkent: Fan va Texnologiya nashriyoti.
6. Newmark, P. (1981). Approaches to Translation. Pergamon Press.
7. Crystal, D. (2010). The Cambridge Encyclopedia of Language. Cambridge University Press.

⁶ <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/piece-of-cake>

⁷ Newmark, P. (1981). Approaches to Translation. Pergamon Press

8. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/piece-of-cake>

FORMATION OF CONCEPTS OF ETIQUETTE AND MORALITY IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Shohjahon Xasanov¹

Olimaxon Buzrukova²

Fergana State University

DOI: 10.5281/zenodo.14711619

Article History	Abstract
Received: 15.12.2024 Accepted: 21.01.2025	Today, education of educational and moral qualities in elementary school students is rising to the level of the demand of the times. Because in today's fast-paced world, the best way to protect children from various threats is good education. This article talks about the methods and means of forming the concepts of manners and ethics in elementary school students.

Keywords: Primary class, student, method, education, manners, morals, motherland, love, understanding, information, virtue, upbringing.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Teacher of Fergana State University, Uzbekistan

² Master's student of Fergana State University, Uzbekistan

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA ODOB VA AXLOQ TUSHUNCHALARINI SHAKLLANTIRISH

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

Boshlang'ich sinf, o'quvchi, usul, tarbiya, odob, axloq, vatan, muhabbat, tushuncha, ma'lumot, fazilat, tarbiyalash

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Bugungi kunda boshlang'ich sinf o'quvchilarida tarbiyaviy, axloqiy fazilatlarni tarbiyalash zamon talabi darajasiga ko'tarilmoqda. Chunki shiddat bilan o'tib borayotgan bugungi kunda bolalarni turli tahdidlardan himoyalashning eng yaxshi vositasi bu- yaxshi tarbiyadir. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida odob va axloq tushunchalarini shakllantirish usul va vositalari haqida so'z yuritilgan..

Kirish.Yangi O'zbekiston taraqqiyoti strategiyasida sifatli ta'limga erishish vazifasi qo'yilgan. Shu jihatdan bu boradagi jahon va milliy ta'lim tizimimiz tajribalarini uyg'unlashtirgan holda boshlang'ich sinf o'quvchilarida ahloqiy fazilatlarni shakllantirish muammosini o'rganish taqozo etiladi.

Jahon ta'lim tizimida ta'lim oluvchilarni har tomonlama tarbiyalash va ularni bugungi kun ehtiyojlariga mos ravishda voyaga yetkazish jarayoni kechmoqda. Bunda rivojlangan davlatlarning ta'lim oluvchilarda ahloqiy fazilatlarni shakllantirish bo'yicha ustuvor munosabatlar tarkib topganligini ta'kidlash joiz. Chunki xalqlarning ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyoti jarayonida shaxsning ahloqiy fazilatga ega bo'lishi masalasi ilk rejaga chiqmoqda. Shu sababli xalqaro ta'lim dasturlarida ham ta'lim oluvchilarda eng yuksak va ideal ahloqiy fazilatlarni tarkib toptirish talabalari belgilangan. Mazkur jarayon davlatlarning milliy ta'lim tizimiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Dunyo xalqlarining tarbiyaviy tajribasida shaxsning ahloqiy fazilatlarini shakllantirish bo'yicha yondashuvlar mavjud. Bunday yondashuvlarning asosiylarini milliy va umuminsoniy qadriyatlarga nisbatan ahloqiy fazilatlarni shaxsda tarkib toptirish, unda fazilatlar vositasida ahloqiy ong, dunyoqarash va munosabatning paydo bo'lishiga erishishga alohida e'tibor berilmoqda. Shu sababli butun dunyo xalqlari ta'lim tizimida tarbiyaning eng muhim asoslaridan biri bo'lgan ahloqiy yangilanishlar yuzaga kelganligini ta'kidlab o'tish joiz.

Muhokama va natijalar. Mamlakatimiz ta'lim tizimida shaxsning barkamol voyaga yetkazish islohotlari amalga oshirilmoqda. Bunda asosiy e'tibor umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'quvchilarining ahloqiy fazilatlarini shakllantirishga qaratilayotganligi muhimdir. Shu jihatdan boshlang'ich sinf o'quvchilarida ahloqiy fazilatlarni shakllantirish tizimi va uning xususiyatlari hamda amaliyoti masalalarini tadqiq etish dolzarb bo'lib turibdi. Bu masala Yangi O'zbekiston taraqqiyotining negizlaridan birini tashkil etadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ahloqiy fazilatlarni shakllantirish muammosini o'rganish biz mazkur vazifalar ko'lamini quyidagicha idrok etamiz:

boshlang'ich sinf o'quvchilarida ahloqiy fazilatlarni shakllantirish asoslarini aniqlash;

boshlang'ich sinf o'quvchilarida ahloqiy fazilatlarni shakllantirishning mazmuni va uning "Tarbiya" o'quv fanini o'qitish asosida shakllantirish omillarini tadqiq etish;

boshlang'ich sinf o'quvchilarida ahloqiy fazilatlarni shakllantirishning amaliy va innovatsion tizimlarini ishlab chiqish;

boshlang'ich sinf o'quvchilarida ahloqiy fazilatlarni shakllantirish tizimi samaradorligini aniqlash.

Mazkur vazifalarning ijrosi natijasida boshlang'ich sinf o'quvchilarida ahloqiy fazilatlarni shakllantirishning nazariy va amaliy tizimlariga ega bo'linadi. Kezi kelganda ta'kidlash lozimki, ahloqiy fazilatlar keng ko'lamli jihati bilan diqqatni tortadi. Shu sababli boshlang'ich sinf o'quvchilarida ahloqiy fazilatlarning eng muhimlarini shakllantirish belgilab olinishi muhimdir. Mazkur masalada boshlang'ich sinf o'quvchilarida quyidagi ahloqiy fazilatlarni shakllantirishni belgilash kutilgan samarani beradi:

- a) insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik ahloqiy fazilatlari;
- b) ahloqiy onglik, faollik va amaliy ko'nikma fazilatlari;
- v) ahloqiy munosabat, tashabbuskorlik va namuna ko'rsatish fazilatlari.

Bu fazilatlar mazmunida ahloqiy fazilatlar majmuining asoslari tarkib topganligini eslatib o'tish joiz. Shu sababli ushbu ahloqiy fazilatlarni boshlang'ich sinf o'quvchilarida shakllantirish bilan ularni ta'limning keyingi bosqichlari va amaliy faoliyatga tayyorlash samaradorligi kuchayadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ahloqiy fazilatlarni shakllantirish muammosini tadqiq etishda muayyan tizimga asoslanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Biz mazkur tizimni quyidagicha tasavvur qilamiz:

- 1) boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy fazilatlarni shakllantirishning mazmuni va unda "Tarbiya" o'quv fani asosida nazariy jihatdan shakllantirish asoslarini ishlab chiqish;
- 2) boshlang'ich sinf o'quvchilarida ahloqiy fazilatlarni shakllantirishning amaliy va innovatsion tizimlarini ishlab chiqish, ulardan foydalanish shakllarini belgilash;
- 3) boshlang'ich sinf o'quvchilarida ahloqiy fazilatlarning shakllanganlik ko'rsatkichlarini aniqlash indikatorlarini yaratish;
- 4) boshlang'ich sinf o'quvchilarida ahloqiy fazilatlarni shakllantirish tizimining amaliy samaradorlik natijalarini aniqlash.

Tarbiya jarayonining mohiyati inson, uning har tomonlama uyg'un kamol topishi va farovonligi, shaxs manfaatlarini ro'yobga chiqarishning sharoitlari va ta'sirchan mexanizmlarini yaratish, eskirgan tafakkur va ijtimoiy xulq-atvorning andozalarini o'zgartirish mamlkatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi va harakatlantiruvchi kuchi sifatida qaralmoqda. Mamlakatimizda ta'lim mazmuni, uning samaradorligiga katta ahamiyat berilib, davlat ta'lim standarti o'quv dasturlarining yangi tahrirdagi ko'rinishlari tajriba sifatida amaliyotga joriy etilmoqda. "Tarbiya" darslari farzandlarimizda insof, adolat, iymon-e'tiqod, vijdon va mehr-muhabbat hislarini tarbiyalashga qaratilgandir.

"Tarbiya" darslari o'quvchilarni xalqimizning unitilayotgan boy tarixi, madaniy va

ma'naviy merosi, so'z san'ati, xalq pedagogikasi va milliy qadriyatlari bilan tanishtiradi. Odob va axloq ilmini farzandlarimiz ongi va qalbiga singdirishimizda o'qituvchilarimizga maktab, oila, mahalla va keng jamoatchilik yaqindan yordam berishlari zarur. Shuningdek, bolalarga yoshligidanoq nima savobu nima gunoh, nima halolu nima harom kabi o'zbekona turmush tarziga xos tushunchalarni o'rganishga ahamiyat berish zarur.

Bola tarbiyasidagi asosiy masalalar ma'naviy-axloqiy xususiyatlarni shakllantirish hisoblanadi. Bola ongidagi bo'shliqlarni milliy qadriyatlarimiz, bunyodkor g'oyalar, yuksak ma'naviyat va Vatanga muhabbat tuyg'ulari bilan to'ldirish lozim. Bu albatta, oiladagi tarbiya jarayoniga bog'liq. Oiladagi tarbiya orqali bolaga ma'lum bir siyosiy-g'oyaviy dunyoqarash, axloqiy me'yorlar va xulq na'munalari, jismoniy sifatlar singdiriladi. Shunday ekan, farzand tarbiyalayotgan ota-ona har bir harakati, yurishturishi, muomalasi, boshqalar bilan o'zaro munosabatida olijanob fazilatlarni namoyon eta bilishi kerak. Chunki bola tabiatdan nihoyatda taqlidchan va kuzatuvchan bo'ladi. Shunday ekani bolaning atrofidagi yaqinlari o'z odatlari bilan o'zlari sezmagan holda ularning tarbiyasiga ta'sir qiladilar. Bu masala bolalarning o'qituvchilariga ham taalluqlidir. Chunki boshlang'ich sinf o'quvchilari o'zlarining ilk o'qituvchilariga, albatta taqlid qiladilar. Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'z o'qituvchilarining yurishturishiga, harakatlariga, gap so'zlariga, hattoki imo-ishoralariga ham taqlid qiladilar. Bu esa har bir o'qituvchidan o'quvchilari bilan munosabatga kirishayotgan paytlarida har bir harakatlariga xushyor va e'tiborli bo'lishlarini talab qiladi.

O'qituvchilar har doim to'g'ri va aniq ma'lumot berishga, rost so'zlashga, yolg'on ishlatmasliklariga, o'quvchilar ishonchini yo'qotmasliklariga juda e'tiborli bo'lishlari lozim. Shundagina o'qituvchilar o'quvchilari ishonchiga kira oladilar. Bu esa o'quvchilarga ta'lim va tarbiya berishda juda ko'p qiyinchiliklarni yengib o'tishga yordam beradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tarbiyalashda milliy qadriyatlarimizning o'rni beqiyosdir. Ajdodlarimizdan qolgan urf-odatlarimizni, qadriyatlarimizni bolalarga o'zlarini tilida sodda va ravon qilib tushuntirishimiz va ongiga singdirishimiz lozim. Bu amaliy ishlar o'quvchilarda Vatanga muhabbat, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat kabi tushunchalarni shakllanishida muhim ahamiyatga egadir.

Bolaning odobli, axloqli, madaniyatli bo'lishi zamirida xalqimizning milliy qadriyatlari yotadi. Ajdodlarimiz haqida qanchalik ko'p bilishsa, faxr tuyg'usini ko'proq his qiladilar. Bu esa ajdodlarimizga munosib farzand bo'lishimiz kerak degan tushunchani shakllanishiga olib keladi. Farobiy inson kamolotida ta'lim-tarbiyaning muhimligini ta'kidlab: "Munosib inson bo'lish uchun odamda ikki imkoniyat ta'lim va tarbiya olish imkoniyati bor. Ta'lim olish orqali nazariy kamolotga erishiladi, tarbiya esa kishilar bilan muloqotda axloqiy qadriyatni va amaliy faoliyatni yaratishga olib boradigan yo'ldir..." deydi.

Ta'lim-tarbiya jarayonida shaxsni har tomonlama ma'rnaviy-axloqiy shakllantirish, uning qobiliyatlarini ro'yobga chiqarish hamda ijtimoiy turmush uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish muhim ahamiyatga egadir. O'quvchi shaxsini shakllanishida muhit ham katta ahamiyatga ega. Bola sog'lom muhitda katta bo'lishi va kamol topishi tarbiya jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Sog'lom muhit bola

uchun kislorod kabidir. Bola sog'lom muhitda nafas olmasa, sog'lom muhitli oilada voyaga yetmasa uning kelajagiga rahna soluvchi omillar ko'payib boradi. Bu holat yillar davomida jamiyat rivojiga ham o'zining salbiy ta'sirni ko'rsatadi. Xulosamiz shundan iboratki, tarbiya inson bolasining ajralmas bo'lagidir. Inson bolasi ongli mavjudotdir. Tarbiyali inson esa ongli mavjudotning oliy ko'rinishidir.

Xulosa. Shunday qilib boshlang'ich sinf o'quvchilarida ahloqiy fazilatlarni shakllantirish muammosini ilmiy tadqiq etish bugungi kundagi pedagogik tadqiqotchiligidimizning muhim yo'nalishlaridan birini tashkil etadi. Bu borada o'ziga xos yondashuvlar asosida tadqiqotni amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi. Yuqorida ko'rsatib o'tilgan dalillarga asoslanib shuni aytishimiz mumkinki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida tarbiyaviy va axloqiy sifatlarni tarbiyalash dolzarb masalalardan biridir. Bunda esa asosiy vazifa boshlang'ich sinf o'qituvchilari zimmasidadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Mirziyoyev SH.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. - Toshkent, 2022
2. Mardonov SH., Zokirova U. Pedagogika nazariyasi va tarixi. - Toshkent, 2021
3. Jabborova O., Umarova Z. Boshlang'ich ta'limda "Tarbiya" fanini o'qitish metodikasi. - Toshkent, 2022
4. Toshpulatov, D., Nosirov, B., & Khalmatov, T. (2021). Gradual Implementation of Smart Management Principles in The Higher Education System of Uzbekistan. International Journal on Economics, Finance and Sustainable Development, 3(1). 22-29.
5. PA Hakimov, DS Toshpo'latov. (2021). Blended learning asosida o'quv jarayonini tashkil etish masalalariga doir. Academic research in educational sciences, 2(4). 209-215.
6. Мамажонов, А. Т. (2022). ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОВЕДЕНИЯ МАРЖИНАЛЬНОГО АНАЛИЗА В ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТАХ. Models and methods in modern science, 1(10), 4-8.
7. Мамажонов, А. Т., & Қодиров, Ш. Қ. (2022). ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ ВА ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАР СОҲАСИДАГИ ИЛҒОР ХОРИЖИЙ ТАЖРИБАЛАР: КЕЙС-СТАДИ. Academic research in modern science, 1(10), 4-8. Мамажонов, А. Т., Юлдашев, Б., & Фозилжонов, И. С. (2016). ВЗАИМОСВЯЗЬ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА И ЭКОНОМИКИ ПРЕДПРИЯТИЯ. ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ: теория и практик

THE USE OF MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN PRIMARY EDUCATION LESSONS

Zulfiya Sidikova¹

Madina Akbarova²

Fergana State University

DOI: 10.5281/zenodo.14715606

Article History	Abstract
Received: 15.12.2024 Accepted: 22.01.2025	The rapid development of information and communication technologies (ICT) has significantly impacted the educational landscape. In primary education, the integration of modern pedagogical technologies is transforming traditional teaching practices and enhancing learning experiences for young learners. This paper explores the role of innovative educational tools and strategies in primary education, focusing on their effectiveness in improving student engagement, fostering collaborative learning, and supporting personalized learning. It also highlights the challenges and opportunities associated with their implementation.

Keywords: Modern pedagogical technologies, primary education, innovative teaching methods, interactive learning, student-centered approach, ICT integration, differentiated instruction, gamification, blended learning, collaborative learning, digital literacy.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International
(CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Teacher of Fergana State University, Uzbekistan

² Master's student of Fergana State University, Uzbekistan

Introduction. The landscape of education is undergoing a dramatic transformation due to the continuous evolution of technology. Pedagogical technologies in primary education are being employed to create interactive, student-centered learning environments. With the increased use of digital tools such as interactive whiteboards, tablets, and educational software, educators are rethinking traditional teaching methods to meet the diverse needs of learners. Modern pedagogical technologies have the potential to enhance educational outcomes, foster critical thinking skills, and help students develop the competencies required in the 21st century.

The Role of Pedagogical Technologies in Primary Education

1. *Interactive Learning Platforms.* Interactive learning platforms, including digital classrooms, provide a space for students to engage actively in their learning. Tools such as educational games, simulations, and multimedia presentations help primary school students understand complex concepts in a more engaging manner. These platforms support a multimodal learning environment where auditory, visual, and kinesthetic learners can thrive. Furthermore, the flexibility of these tools enables teachers to personalize instruction according to individual students' needs.

2. *Smart Classrooms and Interactive Whiteboards.* Interactive whiteboards (IWBs) are increasingly being used in primary schools to enhance lesson delivery. These boards allow teachers to present lessons using multimedia resources such as videos, graphics, and animations, providing a more dynamic and engaging experience for students. IWBs can also be used to encourage student interaction during lessons, allowing them to collaborate in problem-solving tasks, making the learning process more interactive and participatory.

3. *Mobile Learning Devices and Apps.* Tablets and smartphones have become vital tools in modern classrooms. Through the use of educational apps, students can access a wide range of learning materials, engage in interactive activities, and participate in virtual learning environments. These devices offer personalized learning opportunities, enabling students to progress at their own pace. Mobile apps, such as those focusing on literacy, numeracy, and science, provide additional support for reinforcing classroom instruction and offer students the flexibility to learn outside school hours.

4. *Virtual and Augmented Reality.* Virtual and augmented reality (VR and AR) technologies have begun to find their place in primary education. These immersive technologies provide students with the opportunity to explore new concepts and environments in a simulated or augmented reality. For example, VR can transport students to historical sites, or AR can overlay digital information on physical objects, enriching lessons with an interactive, hands-on approach. Such technologies stimulate curiosity, encourage active exploration, and improve spatial awareness.

5. *Collaborative Learning Tools.* Pedagogical technologies also support collaboration among students, fostering teamwork and communication skills. Online platforms such as Google Classroom, educational forums, and cloud-based tools enable

students to work together on projects, share resources, and engage in discussions. These tools promote a cooperative learning environment, where students can solve problems together, exchange ideas, and build social and academic skills.

Benefits of Pedagogical Technologies:

1. **Increased Student Engagement.** Modern pedagogical technologies provide opportunities for interactive and stimulating lessons, which can capture students' attention and foster a deeper interest in learning. Tools like multimedia presentations, educational games, and simulations allow students to engage in a variety of learning activities, making education more exciting and relevant to their daily lives. The ability to incorporate visual, auditory, and tactile stimuli into lessons also accommodates different learning styles.

2. **Personalized Learning.** One of the key advantages of using technological tools in education is the ability to offer personalized learning experiences. With software and applications designed to adapt to individual learning speeds and preferences, students can receive tailored instruction that meets their specific needs. This individualization helps students build confidence in their abilities, reduces frustration, and promotes better learning outcomes.

3. **Collaboration and Social Learning.** Modern pedagogical technologies foster collaborative learning environments where students interact and learn from each other. Online platforms and collaborative tools allow students to work together on projects, share ideas, and help one another understand challenging concepts. This peer interaction encourages communication and teamwork, both of which are essential skills in the digital age.

4. **Access to Global Resources.** With the use of the internet and digital tools, students in primary education now have access to a wealth of global learning resources. Educational content, from interactive lessons to global research materials, is just a click away. This access helps broaden students' understanding of the world, promotes cultural awareness, and offers real-world contexts for classroom learning.

Challenges in Implementing Pedagogical Technologies:

1. **Teacher Training.** Despite the numerous benefits, the integration of modern pedagogical technologies into primary education faces challenges, with one of the primary obstacles being the need for proper teacher training. Many educators are not fully equipped to use digital tools effectively or to incorporate them into their teaching practices. Continuous professional development programs and support are necessary to ensure teachers can confidently use these technologies to enhance learning outcomes.

2. **Access and Equity.** The disparity in access to technology remains a significant challenge in implementing pedagogical technologies, especially in underserved or rural areas. Not all students have access to personal devices or reliable internet, which can create a digital divide. Educational institutions must address these issues to ensure equitable access to technological resources for all students.

3. **Screen Time Concerns.** While technology can be beneficial, excessive screen time is a concern, particularly for young learners. There are potential negative effects on physical health, such as eye strain and decreased physical activity, as well as concerns about cognitive development and social skills. Striking a balance between technology use and traditional forms of learning is essential to mitigate these risks.

Conclusion. The use of modern pedagogical technologies in primary education is reshaping how young learners engage with the curriculum and interact with the world around them. By incorporating interactive learning platforms, mobile devices, and collaborative tools, educators can foster an environment where students are actively involved in their learning process. However, challenges such as teacher preparedness, access to technology, and concerns about screen time must be addressed to maximize the benefits of these innovations. With the right support and resources, modern pedagogical technologies have the potential to revolutionize primary education, promoting a more engaging, personalized, and collaborative learning experience for students worldwide.

REFERENCES:

1. Piaget, J. (1952). *The Origins of Intelligence in Children*. International Universities Press.
2. Koehler, M. J., & Mishra, P. (2009). What is Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK)? *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, 9(1), 60-70.
3. Hattie, J. (2009). *Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement*. Routledge.
4. Donnelly, D., McGarr, O., & O'Reilly, J. (2011). A framework for teachers' integration of ICT into their classroom practice. *Computers & Education*, 57(2), 1469-1483.
5. Jonassen, D. H. (2006). *Modeling with Technology: Mindtools for Conceptual Change*. Pearson.

THE IMPORTANCE OF INVESTMENTS IN THE DEVELOPMENT OF HORTICULTURE

Muhamadjon Qosimov¹

Shohzod Abdiqobilov²

International Center for Strategic Development and Research in Food and Agriculture

DOI: 10.5281/zenodo.14722803

Article History	Abstract
Received: 15.12.2024 Accepted: 23.01.2025	The role of the horticulture sector in the sustainable development of agriculture in Uzbekistan is incomparable. Because horticulture has a significant share in gross agricultural production and is one of the sectors that brings in large profits. The future prospects for the development of the horticulture sector and the development of horticultural science are discussed.

Keywords: Horticulture, sustainable development, food, agricultural sector, export.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Candidate of Economic Sciences, International Center for Strategic Development and Research in Food and Agriculture, Uzbekistan

² Independent researcher at the International Center for Strategic Development and Research in Food and Agriculture, Uzbekistan

БОҒДОРЧИЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИНВЕСТИЦИЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

Боғдорчилик, барқарор
ривожланиш, озиқ-овқат,
аграр соҳа, экспорт

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Ўзбекистонда қишлоқ хўжалигини барқарор ривожлантиришда боғдорчилик тармоғининг ўрни бекиёсдир. Чунки боғдорчилик ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулотида сезиларли улушга эга ва катта даромад келтирадиган соҳалардан бири ҳисобланади. Боғдорчилик тармоғининг ривожланиши келажакдаги истиқболлари боғдорчилик илмининг ривожланиши ҳақида сўз юритилади.

Ўзбекистонда боғдорчилик қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши барқарорлигини таъминлаш, хусусан, озиқ-овқат хавфсизлиги, экспорт салоҳиятини оширишда муҳим ўрин тутди. Бугун тармоқнинг ҳам ички, ҳам ташқи бозорлардаги рақобатбардошлигини таъминлаш ҳар доимгидан ҳам долзарб аҳамият касб этади. Аҳоли сони ўсиб бориши билан боғдорчилик маҳсулотларига талаб ошиб бориши билан бир қаторда, бозорлар учун рақобат ҳам кучайиб бормоқда.

Рақобатбардошликни таъминлайдиган асосий омил сифат ва нарх бўлар экан, бунинг учун тармоқда энг замонавий технологиялар, янги, серҳосил, бозор талабларига мос ҳосил берадиган навларни жорий қилиш, маҳсулот таннарҳини пасайтириш асосий эътибор марказида бўлиши мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Шунингдек, мева маҳсулотлари аҳоли истеъмол талабларини қондиришда асосий ўринни эгаллаган ҳолда қайта ишлаш саноати учун ҳам асосий хомашё ҳамда ушбу тармоқда банд бўлганларнинг даромад манбаи ҳам ҳисобланади.

Юқорида таъкидланганидек, Ўзбекистонда боғдорчилик озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш, қишлоқ хўжалигининг атроф-муҳитга салбий таъсирини камайтириш ҳамда иқтисодий тармоқнинг барқарор ривожлантиришда муҳим рол ўйнайди. Бунинг бир неча сабаблари бор. Жумладан:

- озиқ-овқат ишлаб чиқаришни кўпайтириш. Бу аҳолининг озиқ-овқат хавфсизлигига бўлган эҳтиёжларини қондиришга ёрдам беради ва уларнинг соғлом, янги маҳсулотларга эга бўлишини таъминлайди;

- фермерлар учун юқори даромад. Фермерлар кичикроқ ер участкасида кўпроқ маҳсулот ишлаб чиқариш ва ўз маҳсулотлари учун юқори нархларни белгилаш имкониятига эга бўлишлари мумкин. Бу уларнинг даромадини ошириши ва қишлоқ жамоалари учун янги иқтисодий имкониятлар яратиши мумкин;

- атроф-муҳитга таъсирнинг камайтириши. Боғдорчилик сув, ўғит ва пестицидлар каби ресурслардан камроқ фойдаланиш орқали қишлоқ хўжалигининг атроф-муҳитга таъсирини камайтиришга ёрдам беради. Бу маҳаллий экотизимларни ҳимоя қилиш, иқлим ўзгариши оқибатларини юмшатиш ва табиий ресурслардан барқарор

фойдаланишни таъминлашга ёрдам беради;

- озиқ-овқат сифатининг яхшиланиши. Боғдорчиликда зарарли пестицидлар ва кимёвий ўғитлардан фойдаланишни камайтириш ишлаб чиқарилган озиқ-овқат сифатини яхшилашга ёрдам беради. Бу боғдорчилик маҳсулотларининг соғлом, хавфсиз ва тўйимли бўлишини таъминлашга ёрдам беради.

Албатта, боғдорчиликнинг ривожланишига турли омиллар, жумладан, табиий-иқлим, тупроқ шароити, иқтисодий эҳтиёжлар, маданий амалиётлар ва илмий таъминот таъсир кўрсатган. Масалан, суғориш тизимлари, ўғитлар, зараркунандалар ва касалликларга қарши курашишнинг замонавий ва уйғунлашган усуллари юқори ҳамда сифатли ҳосил олиш имконини беради. Бу борада Ўзбекистонда етарли даражада салоҳият, имконият ва шарт-шароитлар мавжуд.

Шу боис, мева тармоқларини ривожлантиришга сўнгги йилларда мамлакат миқёсида катта эътибор берилмоқда. Хусусан, сўнгги йилларда бир қатор фармон ва қарорлар қабул қилинди. Буларга Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 29 мартдаги “Ўзбекистон Республикасида мева-сабзавотчиликни жадал ривожлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5388 ва 2019 йил 23 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5853-сонли фармонлари ҳамда 2018 йил 17 октябрдаги “Мева-сабзавот маҳсулотларини ташқи бозорларга чиқариш самарадорлигини оширишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-3978, 2019 йил 14 мартдаги “Мева-сабзавотчилик соҳасида қишлоқ хўжалиги кооперациясини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4239-сонли қарорларини келтириш мумкин.

Маълумки, замонавий интенсификация боғдорчилик катта ҳажмдаги инвестиция талаб қиладиган тармоқ ҳисобланади. Бу кўчатлар, суғориш тизимлари, шунингдек, сақлаш, саралаш ва қадоқлаш тизимларининг бир мунча қимматлиги билан боғлиқ. Боғдорчиликда етарли даражадаги инвестиция ўз вақтида ва керакли жойга сарфлангандагина кутилган самара олинади.

Бироқ, боғдорчиликка инвестицияларни жалб қилишнинг бир қатор ўзига хос хусусиятлари мавжуд бўлиб, мана шу хусусиятлар инвестицияларни жалб қилиш даражасига бевосита ҳамда билвосита таъсир кўрсатади. Сарфланган инвестициялар қайтиш муддатининг нисбатан узоқлиги инвестицияларни жалб қилишга таъсир қилувчи муҳим омиллардан бири ҳисобланади. Ердан фойдаланиш ҳуқуқининг кафолатланганлиги ҳам инвестиция жалб қилишда муҳим аҳамиятга эга. Суғурта, давлат томонидан қўллаб-қувватлаш, айниқса, кафолатланган нарх тизими, юқори малакали мутахассисларнинг мавжудлиги, бозорга, айниқса, ташқи бозорларга чиқиш имкониятлари каби омиллар ҳам бу борада жуда муҳим.

Биргина мисол: талаб ва таклиф натижасида шаклланган паст бозор баҳоси маҳсулотларни бозорга чиқаришга тўсиқ бўлиб, маҳсулотнинг аксарият кўп қисми истеъмолчига етмасдан нобуд бўлишига олаб келади. Кўплаб омиллар билан бир

қаторда маҳсулотларнинг ўртача бозор баҳолари пасайиши ёки нобудгарчиликлар миқдори ортишига маҳсулотни сотиш тизимининг яхши йўлга қўйилмаганлиги сабаб бўлади. Бу эса, ўз навбатида, қишлоқ хўжалиги корхоналари иқтисодий аҳволи ёмонлашуви орқали мамлакат аҳолисини сифатли озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашдаги нобарқарорликларга олиб келади.

Боғдорчиликнинг иқтисодий самарадорлигининг таҳлили натижасида олинган хулосалар асосида қуйидаги таклифларни бермоқчимиз:

1. Боғдочиликдан самарали фойдаланиш мақсадида табиий шароитларга мос навларни жойлаштириш;
2. Ресурстержамкор технологиялардан фойдаланишни жадаллаштириш;
3. Боғдорчиликда илғор хорижий технологияларни кенг жорий қилиш;
4. Ишлаб чиқарувчилар манфаатдорлигини ошириш мақсадида қиймат занжирини такомиллаштириш.

Боғдорчиликни барқарор ривожлантиришга таъсир қилувчи ҳар бир омилни ҳисобга олиш, улардан тўғри фойдаланиш, аввало, тармоқнинг ҳар жиҳатдан рақобатбардош бўлиши, мамлакат озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш, экспорт салоҳиятининг юқори бўлиши каби муҳим стратегик масалаларни ижобий ҳал қилиш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Муродов Ш.М. Мева-сабзавотчиликда савдо кооперативлари фаоляти. Монография – Тошкент. Илм-зиё заковат, – 2020. 127 бет.
2. Мирзаев М. ва бошқалар. “Боғ ва токзорлардан юқори ҳосил олиш омиллари”. – Тошкент. –1998, 21 бет.
3. Д.С.Нормуродов, Ш.Аброров, Ш.Н.Ражаметов, Б.Х.Халмирзаев, С.Т.Санаев, И.Нормуратов, Б.С.Маматов. Интенсив мевачилик. Қишлоқ хўжалик олий ўқув юртлари талабалари учун дарслик.– Самарқанд: СамДУ нашри, 2021. –290 бет.
4. Ўзбекистон Республикаси ҳудудида экиш учун тавсия этилган қишлоқ хўжалик экинлари Давлат Реестри. – Тошкент, 2005.
5. Маматова К. Боғлар барпо қилиш: оммабоп қўлланма Тошкент. ДИЗАЙН-ПРЕСС, – 2011. 170 бет.
6. Мирзаев М.М., Собиров М.К. «Боғдорчилик ва токчилик». – Тошкент, Ўқитувчи. – 1975,190 бет.

TAMARIX I. GENUS DISTRIBUTED IN THE FERGANA VALLEY (TAXONOMY, ECOLOGY, GEOGRAPHY)

Gulshoda Ahmadjonova¹

Namangan State University

DOI: 10.5281/zenodo.14722856

Article History	Abstract
Received: 15.12.2024 Accepted: 23.01.2025	This article analyzes the ecological and taxonomic aspects of plants from the Tamarix L. group, which are widespread in the Fergana Valley. The article discusses how Tamarix plants adapt to climatic conditions, grow in various soil types, and their ecological and economic significance. Tamarix plants are primarily found along riverbanks, in saline soils, and in sandy areas, where they play an important role in preventing soil erosion, managing water resources, and stabilizing landscapes. The future of Tamarix species in the Fergana Valley depends on climate change and resource management systems. The article also examines the role of these plants in natural monuments and the necessity of their conservation, as well as issues related to ecological protection and scientific research.

Keywords: Fergana Valley, Tamarix L., ecology, taxonomy, natural resources, biodiversity, water resources, animal husbandry, medicinal plants, natural monuments, landscape, ecotourism, drought, saline soils, Central Asia, Fergana plants, soil erosion control, protection, scientific research.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International
(CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Doctoral student in Botany, Namangan State University, Uzbekistan

FARG'ONA VODIYSIDA TARQALGAN TAMARIX L. TURKUMI (TAKSONOMIYASI, EKOLOGIYASI, GEOGRAFIYASI)

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

Farg'ona vodiysi, Tamarix L., ekologiya, taksonomiya, tabiiy resurslar, biyoxilmaxillik, suv resurslari, chorvachilik, yulg'un o'simliklari, tabiiy yodgorliklar, landshaft, ekoturizm, qurg'oqchilik, sho'rlashgan yerlar, O'rta Osiyo, Farg'ona o'simliklari, tuproq eroziyasiga qarshi kurash, himoya qilish, ilmiy izlanishlar

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Ushbu maqola Farg'ona vodiysida tarqalgan Tamarix L. turkumidagi o'simliklarni ekologik va taksonomik jihatdan tahlil qiladi. Maqolada Tamarix o'simliklarining iqlim sharoitlariga moslashishi, turli tuproqlarda o'sishi, hamda ularning ekologik va iqtisodiy ahamiyati yoritilgan. Tamarix o'simliklari, asosan, daryo bo'ylarida, sho'rxok yerlarda va qumli hududlarda tarqalgan bo'lib, ular tuproq eroziyasini oldini olishda, suv resurslarini boshqarishda, shuningdek, landshaftlarni barqarorlashtirishda muhim rol o'ynaydi. Farg'ona vodiysidagi Tamarix turlarining kelajagi iqlim o'zgarishlari va resurslarni boshqarish tizimlariga bog'liqdir. Maqolada o'simliklarning tabiiy yodgorliklardagi o'rni va ularni saqlash zaruriyati, shuningdek, ekologik saqlash va ilmiy tadqiqotlar olib borish masalalari ham ko'rib chiqilgan.

Farg'ona vodiysi - O'zbekistonda joylashgan, tabiiy va geografik jihatdan ahamiyatli hududdir. U quyidagi geografik tuzilishga ega.

Farg'ona vodiysi O'rta Osiyoda joylashgan bo'lib, uning chegaralari quyidagicha belgilanadi: Shimolda - Talas va Jizzax viloyatlari, Samarqand viloyati va Tojikistonning Sugd viloyati; Janubda - Qurama tog'lari orqali Tojikistonning Xatlon viloyati; Sharqda - Tyan-Shan tog'lari orqali Qirg'izistonning Jalolobod viloyati; Garbda - Farg'ona vodiysi O'zbekistonning Andijon, Namangan, Farg'ona viloyatlari va Tojikistonning Sug'd viloyatining bir qismida joylashgan. Vodiy o'zining iqlimi, tabiati va biyoxilmaxilligi bilan tanilgan hududlardan biridir. Bu hududda ko'plab o'simlik turlari tarqalgan bo'lib, Tamarix L. turkumi ularning eng muhimlaridan biridir.

Tamarix - Tamaricaceae oilasiga mansub bo'lib, bu turkum o'simliklari asosan tropik va subtropik mintaqalarda, jumladan, O'zbekistondagi Farg'ona vodiysida keng tarqalgan. Mazkur maqolada Tamarix L. turkumining taksonomiyasi, ekologiyasi va geografiyasini o'rganish orqali uning Farg'ona vodiysidagi ahamiyati tahlil qilinadi.

Tamarix o'simliklari uzun, nozik barglari va to'q rangdagi gul tuzilmalari bilan ajralib turadi. Ularning gulli qismlari kichik bo'lib, ko'pincha bir necha so'qmoqdan tashkil topgan. Tamarix L. - Yulg'un turkumi (Tamaricaceae Link) - Yulg'undoshlar oilasiga mansub bo'lib, bo'yining uzunligi 3-4 (ba'zan 6-8 m)ga yetadigan buta, ayrim turlari esa daraxt shaklidagi o'simliklardir. Turkumning O'zbekistonda 12 turi tarqalgan: *T. androssowii* Litw., *T. arceuthoides* Bunge, *T. bungei* Boiss., *T. elongata* Ledeb., *T. florida* Bunge, *T. hispida* Willd., *T. hohenackeri* Bunge, *T. laxa* Willd., *T. leptostachya* Bunge, *T. litwinowii* Gorschk., *T. meyeri* Boiss., *T. ramosissima* Ledeb. Markaziy Farg'ona cho'llarida esa 4 turi uchraydi.

Yulg'un turlari asosan to'qay, adir va cho'llarda tarqalgan bo'lib, katta maydonlarda

qalin o'sib, o'ziga xos landshaftlar hosil qiladi. Turkum turlari daryo sohillarida, ko'l atroflarida, sho'rxok yerlarda, taqirlarda va 5-10 metr balandliklarga ega bo'lgan qumtepaliklarda ham tarqalgan va qalin o'sadi. Yulg'unlar o'ziga xos moslanish xususiyatlari bilan tez o'sib, yangi maydonlarni ishg'ol qiladi. Bu o'simliklar issiq, namlik va tuproqqa deyarli talabchan emas.

Yulg'un turlari qumlarni mustahkamlashda va manzarali o'simlik sifatida ham ahamiyatlidir. Quyida Yozyovon tabiat yodgorligida tarqalgan Tamarix turlari haqida ayrim ma'lumotlar keltiriladi:

Tamarix hohenackeri Bunge - Gogenaker yulg'uni. Fanerofit (nanofanerofit). Qumli, sho'rxok, taqir tuproqlarda, suv bo'ylari yaqinidagi to'qaylarda. Cho'l va adir mintaqasida, 350-1050 m.

Tamarix laxa Willd. - G'ovak yulg'uni. Fanerofit (nanofanerofit). Sernam joylarning mayin tuproqli, qumli, sho'rlangan lyoss, taqir, sho'r, sho'rxok qumlarda, daryolar bo'yidagi to'qaylarda. Cho'l va adir mintaqasida, 350-950 m.

Tamarix ramosissima Ledeb. - Sershox yulg'uni. Fanerofit (nanofanerofit). Nam va yumshoq sho'rxoklar, sho'rxok, qumli, sho'r qumli, taqir, gipsli, sho'rlangan lyoss, lyoss va olajinsli tuproqlarda. Cho'l va adir mintaqasida, 300-1300 m.

Tamarix hispida Willd. - Qiltiqtukli yulg'un. Bargli shoxlari odatda zich, qisqa, tuklar bilan qoplangan kichik daraxt - nanofanerofit yoki buta. Iyun-oktyabr oylarida gullaydi va asosan nam va yumshoq sho'rxoklar, sho'rxok, qumli, taqir, gipsli tuproqlarda uchraydi.

Qumlarda tarqalgan o'simliklar: yulg'un, saksoy, qandim, cherkez, qouyonsuyak, oq jangal, yantoq, astragal, efemer va efemeroidlar turli darajada sho'rlashgan yerlarda ko'plab o'sgan o'simliklardan mahalliy aholi uzoq yillardan buyon o'tin, ipak qurtiga dasta va chorva mollari uchun yaylov sifatida foydalanib kelgan[2]. Cho'l o'simliklardan bu xilda tartibsiz yil davomida foydalanish, landshaft hosil qiluvchi o'simliklarning zaxiralarini keskin kamayib borishiga olib kelgan. Ayniqsa foydali xomashyo o'simliklardan turli maqsadlarda ko'r-ko'rona muntazam ravishda foydalanish ularning tur soni jihatdan ham, maydoni jihatdan ham qisqarib borishga, oqibatda noyob va kamyob o'simliklar safiga qo'shib qolishga olib kelgan. Qush jiyda, turang'il, kumush jangal, shirinmiya, selin, qandimni endemik turlari, saksoy, quyonsoy, astragal, oq jangal kabi turkum turlari shular jumlasidandir.

Tabiiy biotoplarni ko'p qismi hozirgi kunga kelib o'zlashtirilib ekin maydonlariga aylandi. Ular o'sgan va hosil qilgan biotoplar o'z o'rnini madaniy biotoplarga bo'shatib berdi, tabiiy biotoplarning faqat nomigina saqlanib qoldi. Yozyovon tuman cho'llaridagi qum tepaliklar mahalliy tadbirkorlar tomonidan talon-taroj qilib egallab olinayotganligi, qum zaxiralarini o'zlashtirish natijasida O'zbekiston Respublikasi Qizil kitobiga kiritilgan ko'plab hayvonot va o'simlik dunyosining yo'qolib ketishi yoki kamayib ketishi hamda mazkur hududda yer osti sizot suvlari ko'tarilishi jiddiy xavf tug'diradi. Bu yerda nafaqat jonli tabiatdagi turlar rang-barangligini va genetik fondni, ekologik tizimlar, landshaftlar va noyob tabiiy obyektlarning xilma-xilligini saqlash, ekologik xavfsizlikni ta'minlashni ko'zda

tutuvchi “Tabiatni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonunning va “Tabiiy qo‘riqlanadigan hududlar to‘g‘risida”gi Qonun 28-moddasining (“Davlat tabiat yodgorliklari hududida ularning saqlanishiga tahdid qiluvchi har qanday faoliyat taqiqlanadi”) buzilishi yaqqol ko‘zga tashlanmoqda.

Ma‘lumki qum tepaliklar qurg‘oqchilik sharoitida yashashga moslashgan o‘simliklar uchun yashash sharoiti sifatida xizmat qilsa, o‘simliklar qumlarni mustaxkamlash va hayvonlarni ozuqa bilan ta‘minlaydigan manba sifatida xizmat qiladi. Shuning uchun qumlarni saqlash o‘simliklarni muhofaza qilish imkoniyatini bersa, o‘simliklar bilan qoplangan qumliklar hayvonot dunyosini saqlash, ko‘paytirish va muhofaza qilish imkoniyatini yaratadi[3]. Ularning har biri o‘zaro bir-birlari bilan chambarchas bog‘langan.

Shuning uchun ham yodgorlik hududidagi qumlarda va yerlarda tarqalgan o‘simlik va hayvonot dunyosini saqlab qolish va muhofaza qilish ilmiy asoslangan reja asosida olib borilishi lozim. Shundagina o‘simlik va hayvonot dunyosi, ular yaratgan va yaratayotgan boyliklarini kelgusi avlodga yetkazish imkonini beradi. Bu boyliklarni saqlash muhofaza qilish uchun esa ularni har tomonlama o‘rganish talab qilinadi. Ular haqida to‘liq va aniq ilmiy bilimga ega bo‘lmay turib, ularni saqlash va muhofaza qilish reja asosida samarali foydalanish haqida gap yuritish ham mumkin emas. Hududni muhofaza qilish va barqaror boshqarishni yo‘lga qo‘yish zarur.

Markaziy Farg‘ona, shu jumladan Yozyovon cho‘llari o‘simlik va hayvonot dunyosi tur tarkibi, tarqalishi, noyob va kamyob turlari, sanoat ahamiyatiga ega bo‘lgan indikator (landshaft, qiyofa hosil qiluvchi) turlarni o‘rganish bo‘yicha monitoringni tashkil etish kerak. Viloyatda ekoturizmni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar mavjud va bu boradagi ishlarni amalga oshirish zarur. Reja asosida Yozyovon davlat tabiat yodgorligi o‘simliklarning flora tarkibi, ularni muhit sharoitga qarab tarqashish, landschaft hosil qiluvchi va noyob, kamyob turlarini aniqlash, foydali xususiyatlariga ko‘ra oziq-ovqat, dori-darmon, yem-xashak va texnik ahamiyatga ega bo‘lgan o‘simlik turlariga aniqlik kiritish, ulardan samarali foydalanish, ularni muhofaza qilish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish zarur[4]. Ularni saqlash va kelgusi avlodga yetkazish maqsadida qo‘riqxonalar tashkil qilish u yerlarda kamyob va noyob turlarni ko‘paytirish, himoya qilish uchun imkoniyat yaratadi. Shuning uchun qo‘riqxona tashkil qilinsa ayni muddao bo‘ladi.

Davlat tabiat yodgorliklari – bu noyob tabiiy majmualar bo‘lib, biosferaning biologik va landschaft xilma-xilligini asrashning asosidir. Shuningdek ular tarixiy va madaniy merosni saqlaydi, millatning ma‘naviy sog‘lom bo‘lishiga ko‘maklashadi, vatanparvarlik hissini va fuqarolikni tarbiyalaydi. Ularning yo‘qolishi–bu shunchaki muassasaning yopilishi emas, bu tirik organizmning nobud bo‘lishidir. Ularga hatto sovuqqon munosabatda bo‘lish ham jamiyatning axloq darajasiga katta zarar yetkazadi. Jamiyatimiz har bir fuqaro uchun qadrli bo‘lgan, tabiatning tegilmaydigan zaxirasini buzish siyosati halokatli va uzoqni ko‘rolmaydigan siyosat ekanini ham anglab yetishi zarur. Davlat tabiat yodgorliklari – bu bizning milliy faxrimiz, ular o‘zining mavjud bo‘lish huquqini muntazam ravishda isbotlashiga xojat yo‘q.

Tamarix L. o'simliklari qurg'oqchil sharoitlarga juda moslashgan. Ular keng miqyosda tuzli va sho'r suvli hududlarda o'sishga qodir, shuningdek, ular issiq va qurg'oqchil iqlimlarda, ayniqsa, daryolar bo'ylarida va boshqa sug'oriladigan yerlarda yaxshi rivojlanadi.

Tamarix turlari ekologik jihatdan tuproqni eroziyaga uchrashdan himoya qiladi va suv resurslarini boshqarishda yordam beradi. Ushbu o'simliklar shuningdek, sho'r suv va qurg'oqchil muhitlarda o'z pozitsiyalarini mustahkamlaydi. Tamarix turkumining tarqalishi asosan O'rta Osiyo, shu jumladan, Farg'ona vodiysi kabi hududlarda kengaygan.

Tamarix o'simliklari Farg'ona vodiysida iqtisodiy va ekologik jihatdan katta ahamiyatga ega. Ular asosan sug'orish tizimlarida, tuproqni himoya qilishda va daryo bo'ylarini barqarorlashtirishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, ba'zi Tamarix turlari xalq tabobatida foydalaniladi.

Farg'ona vodiysida Tamarix o'simliklarini saqlash va ularning biologik xilma-xilligini himoya qilish zarur. Aholi zichligi yuqori bo'lgan va tabiiy resurslar kamayayotgan hududlarda Tamarixning barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun ilmiy tadqiqotlar va ekologik saqlash choralari zarur.

Tamarix o'simliklarining kelajagi O'rta Osiyo hududlaridagi iqlim o'zgarishlariga, suv resurslarini boshqarish tizimlariga va yerdan foydalanish amaliyotlariga bog'liq.

Xulosa: Tamarix L. turkumi Farg'ona vodiysida o'zining ekologik va iqtisodiy ahamiyati bilan alohida o'rin tutadi. Uning tabiatdagi o'rne va insoniyat uchun foydalari katta, shu sababli bu o'simliklar to'g'risida yanada chuqurroq ilmiy izlanishlar o'tkazish zarur.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Akbarova M. X. va boshqalar. Ekosistema rastitel'nogo mira Yaz'yavanskogo gosudarstvennogo stepnogo prirodnogo pamyatnika. Izvestiya VUZov Kyrgyzstana, 2018, №5, s. 35-40.
2. Akbarova M. X. va boshqalar. Ekosistema rastitel'nogo mira Yaz'yavanskogo prirodnogo zakaznika. E Conference Zone, 2022, s. 1-5.
3. Akbarova M., Maxmudova M., Karamatova G. The plant ecosystem of Yazyavon natural monument. Bulletin of Gulistan State University, 2018, №4, s. 20-24.
4. Akbarova M., Jo'rayev Z. Yozyovon cho'llari davlat tabiat yodgorligida tarqalgan **Cistanche mongolica Beck** ning bioekologik xususiyatlari. Farg'ona davlat universiteti, 2023, №2, s. 154-154.
5. Husanovna A. M., Abdumalikovna Y. Z. Flora of Yozyovon desert state natural monument, 2022.
6. Vasilyeva T. G. Flora i rastitel'nye resursy Tyan'-Shanskogo regiona O'zbekistana. *Tashkent*, 2014.
7. Sattarov B. A., Tashkuev A. M. Zelenyye pokrytiya i rastitel'nye resursy Ferganskoy doliny. *Fergana*, 2016.
8. Umarov Sh. S., Azimov D. T. Flory i rastitel'nye ekosistemy Tsentral'noy Azii.

Tashkent, 2019.

9. Yusupov E. T. Urozhaynost' i ekologiya Tamarix v O'rta Osiyo. *Journal of Uzbek Ecological Society*, 2020, 12(2), s. 65-71.

10. Gromov A. K. Tamarix v raste i ekologii Uzbekistana. *Zoologicheskiy vestnik*, 2017, 4, s. 112-118.

Andreev S. A. Ekosistemy stepnykh i polupustynnykh zon Ferganskoy doliny. *Tashkent*, 2015.

11. Jafarov M. S. Bioekologiya Tamarix L. v O'rta Osiyo. *Biologiya va ekologiya jurnali*, 2018, 5(3), s. 39-42.

THE ESTABLISHMENT, HISTORY AND CURRENT STATE OF GOOGLE

Abdulaziz Odiljonov¹

Andijan State Pedagogical Institute

DOI: 10.5281/zenodo.14724938

Article History	Abstract
Received: 15.12.2024 Accepted: 23.01.2025	This article will talk about the role of the corporation in our lives today, the history of the creation of this project, its classification, the stage of recruitment for this lucrative and, moreover, a corporation where everyone wants to work, how it emerged from the crisis with a profit, was not sold for \$ 1 million, how Page and Brin came up with this idea, and how Google stores our data.

Keywords: Google, Larry Page and Sergey Brin, gmail, HR, google town.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Master of Education in Information Technologies, Andijan State Pedagogical Institute, Uzbekistan

GOOGLE KOMPANIYASINING TASHKIL TOPISHI, TARIXI VA XOZIRGI KUNDAGI XOLATI

KALIT SO‘ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

Google, Larry Peyj va Sergey Brin, gmail, HR, google shaharcha

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Bu maqolada korporatsiyaning hozirgi kundagi ayni hayotimizdagi o‘rni, ushbu loyihaning yaratilish tarixi, tasnifi, bu serdaromad va qolaversa hamma ishga kirishni xohlaydigan korporativga ishga olish bosqichi, qanday inqirzdan foydada chqib ketgani, 1 mln dollarga sotilmagani, Peyj va Brin qanday bu g‘oyaga kelgani va Google bizni ma’lumotlarni qanday saqlashi haqida so‘z boradi.

Tarixga nazar solsak, hozirgi kunda eng mashxur kompaniyalar biror kichik joydan boshlangan misol uchun Jeff Bezos “Amazon” ni o‘z xonasida ochib faoliyatini boshlagan. Yana bir necha misol uchun Stiv Jobs “Apple”ga, Bill Geys “Microsoft”ga garajda asos solishgan. To‘g‘ri biroz g‘alati ko‘rinishi mumkin, lekin AQSh sharoitida inson o‘zi yoqtirgan ishi bilan mashg‘ul bo‘lish uchun eng maqbul joy bo‘lsa kerakda. Qolaversa ijara uchun arzon joy agar garaj sizniki bo‘lmasa. Shunday kichik garajda asos solingan, hozirgi kunda eng mashxur kompaniyalardan biri Google hisoblanadi. Bundan deyarli 27 yil avval ya’ni 1997-yilda Sergey Brin va Larry Peyj Google qidiruv tizimi uchun google.com domenini serverda ro‘yxatdan o‘tkazishgan. Insoniyat tarixidagi eng muhim o‘rindagi IT kompaniya tarixi shunday boshlangan. Keyinchalik 1998- yil 4-sentyabrida Kaliforniya shtatining kichik Menlo-Park shaharchasidagi garajda kompaniya sifatida ro‘yxatdan o‘tkazilgan. “Google” nomi 1 dan keyin 100 ta noli sonning nomidan olingan

GOOGLE so‘zi «Google» allaqachon maishiy nomga aylandi. Va ko‘pchilik odamlar ongida, u uzoq yuz daraja o‘n nomi bilan bog‘liq edi. Bugungi kunda «Google» – dunyodagi eng katta qidiruv tizimidir. Google – Ko‘p tomonlama korporatsiyasi. U turli sohalarda o‘zlarini isbotlash kerak edi. Qizig‘i shundaki, bu mediamonstra yaratuvchilaridan biri bu Sergey Brin normal qidiruv tizimi sifatida, rus talaba tomonidan yaratilgan yuqori texnologik dunyoda bir xil orientatsiyasi bilan ko‘p qirralli va muvaffaqiyatli kompaniya bo‘lishi mumkin? Google – qidiruv sistemasiga oid sayt hisoblanadi [5].

Qidiruv sistemasi bu – foydalanuvchilar o‘ziga kerakli bo‘lgan matn yoki so‘zni kiritishadi va shu matn asosida qidiruv sistemalari foydalanuvchi matni uchragan saytlar ro‘yhatini chiqarib beradi. Bu juda qulay tizim hisoblanib, barcha yoshdagi foydalanuvchilarga tegishli va barcha tillarda kerakli ma’lumotlarni topishga imkon beradi, albatta bu ma’lumotlar internet tarmog‘iga kiritilgan bo‘lishi lozim. Qidiruv sistemalari internet tarmog‘iga kiritilgan va qidiruv tizimlari ro‘yhatidan o‘tgan saytlar ichidan kerakli axborotlarni qidiradi. Bu tizimlarga YANDEX, YAHOO, GOOGLE vahokazolarni misol qilish mumkin.

Google kompaniyasini asoschilari Larry Page va Sergey Brin hisoblanadi. Larry Page va Sergey Brin PageRank texnologiyasiga patent(ruxsat) olgach, o‘z kompaniyalarini

AltaVista kompaniyasiga 1 mln dollarga sotib yubormoqchi bo'lishdi, lekin AltaVista bu taklifni qabul qilmaydi va o'ziga kuchli raqobatchi yaratib oladi. Bu narsa yaxshilikka ishlaganini hozir ko'rib turibsiz. Kim biladi deysiz agar AltaVista googleni soib olganda hozir boshqa narsalar bo'lishi mumkin edi IT olamida... PageRank texnologiyasi kodlarida 500 mln ga yaqin o'zgaruvchilar va 2 mlrd ga yaqin mantiqiy elementlar mavjud ekan. Dastlabki Google kompaniyasining serverlari Linux operatsion tizimida ishlagan. 2000-yilda boshqa korxonalardan farqli ravishda Google kompaniyasi iqtisodiy krizis paytida ham o'z shtatini kengaytirishga erishgan. Bunga sabab Google kompaniyasini birgina dot.com saqlab qolgani qolaversa kompaniya riojlanisiga katta turtki bo'lgani haqidayam ta'kidlash joiz. 2004-yilda kompaniyalar aksiyasi 48% tushgani hisobiga juda ko'p kompaniyalar inqirozga yuz tutdi, lekin birgina dotcom-kompanyalirigina tirik qoldi. Undan tashqari ular investorlar ishonchini qozondi. Shu sababda aksiyalari narxi keskin oshdi bu esa kompaniya rivojiga katta turtki bo'ldi.

Google kompaniyasida 3000 ga yaqin ishchi ishlaydi. Kompaniyaning 450000 ga yaqin serverlari mavjud bo'lib, ular butun dunyo bo'ylab tarqalgan. Google saytining oddiyligi (asosan oq fon), dastlab bu korxonada yaxshi dizaynerlar yo'qligi bilan tushuntirilardi². Sayt yaratuvchilari bilmi sust bo'lib, hattoki "Submit" tugmasini ham qilisha olmagan. Klaviaturadagi Enter tugmasi submit tugmasini o'rnini bosgan ekan. Google kompaniyasida ish shunday yo'lga qo'yilganki, ishchilar ish vaqtining 20% ni, o'zlarining shaxsiy dasturlari (proyektlari) ustida ishlashga sarflashardi. Shu sababli hozirgi kunda google ning kichik xizmatlari ko'payib ketmoqda (Orkut, Google news,.). Lekin bu xizmatlar 3 foydalanuvchilarga e'lon qilinmasdi [1].

Kompaniyani to'g'ri nomlanishi GOOGOL edi, lekin kompaniyani tasdiqlatish davomida xatolikga yo'l qo'yilib, google nomi yozib yuborilgan. Bu xatolik to'g'irlanmasdan qolgan. O'ylangan kompaniya nomi Googol – katta o'lchamdagi raqamlar deganidir (10 darajasi 100). 2004 yilda kompaniya dastlabki aksiyalarini birjaga qo'yadi va o'z aksiyalarini donasini 85\$ qilib belgilaydi. Bir yil ichida bu aksiya 317,8\$ ga ko'tariladi. Hech qachon aksiya narxi dastlabki (85\$) narxidan pastga tushmagan.

Google kompaniyasi o'z emblemasini har bayramda, shu bayramga mos holda o'zgartirib turadi va shu tariqa eski bayramlarni yuzaga chiqarishga harakat qiladi. Google sayti 100 ga yaqin tillarni tushuna oladi, undan tashqari xar hil multfilmdagi qahramonlarni tilini ham (misol uchun Bugs Bunny). Dastlab bu sayt juda sodda tuzilgan bo'lib, sayt tekshiruvchilar, kerakli so'rovni kiritishib, natijasini kutib o'tiraverishgan (agar natija 0 bo'lsa). Xattoki so'rov qachon tugaganini ham bilishmagan. So'ng sayt kodini o'zgartirib, so'rov tugaganini bildiruvchi xabar chiqaradigan qilishgan. Google kompaniyasi 20%/5% degan qoidaga amal qilishar ekan. Agar 20% foydalanuvchi yangi yaratilgan funksiyadan foydalansa, bu funksiya saytning asosiy interfeysida qolar ekan. Agar 5% foydalanuvchilar

² <https://digitalmediakompitentlik.wordpress.com/google-korporatsiyasi-tarixi-va-xozirgi-kunda-jamiyatdagi-orni/>

bu funksiyadan foydalansa, bu funksiya saytning “rasshirenniye nastroyki” degan qismiga joylashtirilgan ekan.

Google kompaniyasi ishchilarida qat'i o'rnatilgan ish soati mavjud emas. Kim qachon ishlash foydali deb topsa o'sha vaqtda ishlaydi. Asosiysi ish plani bajarilsa bo'ldi. Google kompaniyasi yangi kadr olishda quyidagicha yo'l tutadi. HR xizmat orqali jo'natilgan 10 ta shaxsiy varaqadan 1 tasiga telefon qiladi. 10 ta telefon qilganlardan 1 tasini suhbatga chaqiriladi, 10 ta suhbatga kegan odamdan 1 tasini ishga olinadi.

Demak google ga kirish konkursi 1:1000 ekan. Google kompaniyasiga ishga kirish qiyin ekanini ko'rdik, shu bilan birga ishdan haydalanish ham qiyin. Ishlashni hohlamagan ishchi bilan suhbat uyushtiriladi va boshqa ish taklif qilinadi, yana ishlamas, yoniga bitta ishchi berib ishni o'rgatib nazorat qiladi, shunda ham ishlamas yana bir bor jiddiy suhbat uyushtiriladi, va nihoyat yarim yil deganda ishdan bo'shatiladi.³ Bu albatta kamdan kam bo'ladigan holat, chunki kompaniya, ishga kirishda hodimlarni chertib-chertib ishga qabul qiladiku. O'z qomatlarini saqlab qolishni hoxlagan hodimlarga kompaniya sport zalda mashq qilishlari, yoki spa salonida massaj olishlari uchun sharoit yaratgan. Xodimlar basseynda suzishlari, ofisda bilyard, stol tennisi va boshqa o'yinlarni o'ynashlari mumkin. Binoda tabiiy o'simliklar juda ko'p. Xodimlar oila a'zolarini, do'stlarini ishga olib kelishga kompaniya ruxsat bergan. Kompaniyada ish vaqti erkin belgilangan. Asosiysi vazifalarni o'z vaqtida bajarilishi. Kompaniya doim Disneylend'ga bepul safar uyushtiradi. Xodimlar salomatliklarini nazorat qilish uchun shaxsiy salomatlik markazi xizmat ko'rsatadi.⁴ Google-shaharchada ya'ni google kompaniyasi hududida 20 ta restoran hodimlar uchun xizmat qiladi, eng qizig'i barcha restoranlar tekin. Bu restoranlarda italyan, arab, meksikan taomlari va fastfood yeguliklari mavjud. Har juma kunlari google ishchilari, bizni til bilan aytganda choyxona qilishadi. Google kompaniyasi joylashgan ko'cha “Google street” deb nomlanadi. Kompaniyada ishchilar uchun alohida avtobuslar yo'lga qo'yilgan, undan tashqari hodim o'zi qayerda ishlashini tanlaydi (uyda yoki ishxonada), yana bir qiziq tomoni hodimlar uchun ma'lum bir vaqtlarda har xil yulduzlar ishtrokida konsertlar uyushtirib turiladi.

Google 1996 yil martda fan nomzodi Larri Peyj va Sergey Brin tomonidan ilmiy loyiha sifatida paydo bo'ldi. , Stenford talabalari Stenford Raqamli Kutubxona Loyihasida (SDLP) ishladilar. SDLP «Birlashtirilgan, integratsiyalashgan va universal raqamli kutubxona uchun ilg'or texnologiyalarni ishlab chiqish» maqsadi bo'lib, boshqa federal agentliklar qatorida Milliy ilmiy jamg'arma tomonidan moliyalashtirilgan. Dissertatsiya mavzularini izlashda, Page, shu bilan bir qatorda, Umumjahon Internetning matematik xususiyatlarini o'rganish, ulanishlar jadvalini ulkan grafik ko'rinishida taqdim etish. Uning ilmiy rahbari Terri Vinograda ushbu g'oyani tanlashni tavsiya qildi (Page keyinchalik u “men olgan eng yaxshi maslahat” deb nomlangan) va Page ushbu sonni va sonini hisobga olgan holda ushbu sahifaga qaysi veb-sahifalarni ulashni aniqlash muammolariga e'tibor qaratdi. sahifadagi

³ <https://digitalmediakompitentlik.wordpress.com/google-korporatsiyasi-tarixi-va-xozirgi-kunda-jamiyatdagi-orni/>

⁴ https://teletype.in/@doniyor_doniyor/CxEXeAvItBL

ma'lumotlarning ahamiyati nuqtai nazaridan bunday aloqalarning tabiati (ilmiy nashrlarda iqtiboslar roliga o'xshash) [6].

BackRub deb nomlangan ushbu ilmiy loyihada unga tez orada Sergey Brin qo'shildi. Stenford, Milliy Ilmiy Jamg'arma Bitiruvchilar Hamkorligi tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Brin allaqachon Peyjning yaqin do'sti edi, u birinchi marta 1995 yil yozida birinchi guruhda uchrashdi va Brin talabalar shaharchasini namoyish etishni xohladi. 1996 yil mart oyida qidiruv roboti Internet sahifalarini indekslashni boshladi, bu sahifa Stenfordning bosh sahifasidan tuzilgan. To'plangan ma'lumotlarni ushbu veb sahifaning muhimlik darajasiga o'tkazish uchun Brin va Page PageRank algoritmini ishlab chiqdilar. Ushbu URL-ga bog'lanishlar soni bo'yicha tartiblangan URL-lar ro'yxatidan iborat BackRub natijalarini tahlil qilgandan so'ng, ular PageRank-ga asoslangan qidiruv mexanizmi mavjud qidiruv algoritmlariga qaraganda yaxshiroq natijalarga olib kelishini angladilar (o'sha paytda mavjud qidiruv tizimlari sahifalarni saralashgan. qidiruv atamasi sahifada necha marta paydo bo'lishi).

Robin Li tomonidan 1996 yildan beri ishlab chiqilgan IDD Information Services (Dow Jones sho'ba korxonasi) tomonidan yaratilgan «RankDex» kichik qidiruv mexanizmi shu kabi sahifalar reytingi va reyting strategiyasini o'rganib chiqqan. Li Xitoyda Baidu kompaniyasini tashkil qilganida RankDex texnologiyasi patentlangan va keyinchalik ishlatilgan. Boshqa yuqori martabali sahifalar bilan eng ko'p bog'langan sahifalar qidiruvda eng muhim bo'lishi kerakligiga ishonch hosil qilib, Peyj va Brin dissertatsiyani tadqiqotning bir qismi sifatida sinab ko'rishdi va ularni izlash uchun asos yaratdilar. 1997 yil boshida Backrub tavsifi sahifasi quyidagicha edi: Ba'zi bir qo'pol statistik ma'lumotlar (1996 yil 29-avgustdan boshlab) Umumiy indekslangan sahifalar: 75.2306 million Umumiy yuklanishlar: 207.022 6 gigabayt ... BackRub Java va Python-da yozilgan va Linux-da ishlaydigan Sun Ultra va Intel Pentium serverlarida ishlaydi. Asosiy ma'lumotlar bazasi 28 GB disk bilan Sun Ultra II-da saqlanadi. Skott Xassan va Alan Steremberg ko'plab iste'dodli yordam ko'rsatdilar. Sergey Brin ham faol ishtirok etdi va katta minnatdorchilikka loyiqdir. Larri Peyj dastlab qidiruv tizimi Stenfordning google.stanford.edu saytida edi. Domen google.com 1997 yil 15 sentyabrda ro'yxatga olingan.

Larri Peyj va Sergey Brin Brayn va Peyj qidiruv natijalarida pop-up reklamalarini yoki moliyalashtirilgan qidiruv natijalari modelini ishlatishga qarshi edilar va ular 1998 yilda talaba bo'lganlarida ushbu mavzu bo'yicha tadqiqot ishlarini yozdilar. Biroq, ular tez orada fikrlarini o'zgartirishdi va erta bosqichda hozirgi paytda Google-ning asosiy daromad manbai bo'lgan oddiy matnli reklama reklamalarini qo'shishga imkon berishdi. Kompaniyani yaratish Google o'zining birinchi moliyalashtirishini 1998 yil avgust oyida, marhum Sun Microsystems asoschilaridan biri bo'lgan Andy Bechtolheimdan \$ 100,000 shaklida oldi. Google rasmiy ravishda 1998 yil 4 sentyabrda Kaliforniyaning Menlo Park shahridagi do'stlar garajida ro'yxatdan o'tgan. «Google» nomi «googol» so'zidan kelib chiqadi, ya'ni yuz nol bilan 1 raqamini anglatadi. (Enid Blyton «Sehrlı Faravay daraxti» da «Google Bun» iborasini ishlatgan (1943 yil nashr etilgan). Kundalik tilda tobora ko'proq

qo'llaniladigan «google» (en: «google») fe'l 2006 yilda Oksford inglizcha lug'atiga qo'shilgan. «Internetni qidirishda Google-dan foydalanish» degan ma'noni anglatadi. 1998 yil oxirida Google qariyb 60 million sahifani indeksлади.

Bosh sahifada hali ham BETA yorlig'i bor edi, ammo Salon.com saytidagi maqola Google qidiruv natijalari Hotbot yoki Excite.com kabi boshqa qidiruv tizimlariga qaraganda yaxshiroq ekanligi haqida xabar bergan va google-ni o'zining ajoyib texnologik yangiliklari uchun maqtagan. Ko'payib borayotgan dot-com pufagi paytida «tarmoq kelajagi» sifatida ko'rilgan (ayniqsa Yahoo!, excite.com, Lycos, Netscap-ning Netcenter, AOL.com, Go.com va MSN.com) saytlar, ayniqsa investorlar tomonidan «tarmoq kelajagi» sifatida ko'rilgan. fond bozori. 1999 yil mart oyida kompaniya Palo Alto shahridagi 165 University Avenue filialiga ko'chib o'tdi, u erda Silikon vodiysining boshqa texnologik startaplari joylashgan edi. Tez sur'atlar bilan o'sgandan so'ng, kompaniya 1999 yilda Silikon Grafika (SGI) dan 1600 Amfiteatr Parkway-da Mountain View-dagi binolarni ijaraga oldi. Kompaniya o'sha vaqtdan beri shu joyda turdi va shu vaqtdan boshlab kompleks Googleplex (Google noliga teng nol bilan teng bo'lgan Googleplex) nomi bilan ma'lum bo'ldi. 2006 yilda Google SGIdan 319 million dollarga mol-mulk sotib oldi. Google qidiruvi Internetning sodda interfeysini yaxshi ko'rgan ko'plab foydalanuvchilar orasida sodiq muxlislarni jalb qildi. 2000 yilda Google qidiruv kalit so'zlari bilan bog'liq reklamalarni sotishni boshladi [**Error! Reference source not found.**].

Google har qanday 26 tilda, shu jumladan arab va turk tillarida, hech qanday cheklovlarisiz qidirishi mumkin. 2001 yil dekabr oyida dunyodagi birinchi rasm qidirish xizmati Google Image ishga tushirildi. Keyin u o'z indeksida 250 million rasmni o'z ichiga olgan. 2001 yil dekabr kompaniyaning rivojlanishidagi yana bir muhim bosqich bo'ldi:

Google foydalanuvchilari qidirishga qodir bo'lgan 3 milliard veb-sahifa cheklovi bekor qilindi. 2001 yildan keyin kompaniya uchun eng muhim voqealar quyidagilar:

- 2002 yil fevral – Google quyidagi mukofotlarni oldi: 2001 yil Search Engine Watch Awards 2001 yil uchun eng yaxshi qidiruv tizimi hisoblanadi. Ajoyib qidiruv xizmati – eng yaxshi xizmat uchun (ya'ni eng yaxshi qidiruv uchun).
- Eng yaxshi rasm qidirish mexanizmi – eng yaxshi rasm qidirish mexanizmi uchun. o Eng yaxshi dizayn – eng yaxshi dizayn uchun. o Ko'pgina veb-ustalarga do'stona qidirish mexanizmi – Google eng do'stona veb-ustasi. o Eng yaxshi qidiruv xususiyati – eng yaxshi qidiruv tizimi.
- 2002 yil – Google API dasturiy interfeysi yaratildi.
- 2002 yil – Google uchun dasturlar tanlovi bo'lib o'tdi. Asosiy mukofotni (10000 AQSh dollari) Daniel Yegnor qo'lga kiritdi, u belgilangan geografik mintaqadan veb-sahifalarni qidirishga imkon beradigan dastur yaratdi.
- 2002 yil may – America Online Google eng yaxshi qidiruv tizimi deb tan olindi (aniqrog'i, keyin onlayn qidiruv chempioni).
- 2002 – Google Labs loyihasi ishga tushirildi, bu eng yangi Google texnologiyalarini sinab ko'rish uchun o'ziga xos «platforma» hisoblanadi.

- 2002 yil sentabr – Google News loyihasi ishga tushirildi, bu foydalanuvchilarga dunyoning turli joylaridan 4500 yangilik manbalarini qidirishga imkon beradi.

- 2002 yil dekabr – Internet-do'konning bir turi bo'lgan Froogle xizmati demo rejimida ishga tushirildi.

- 2003 yil – Google Toolbar ikkinchi versiyasining chiqarilishi.

- 2004 yil – bir nechta yangi texnologiyalar, ulardan biri – Mahalliy qidiruv.

- 2004 yil 1 aprel – bepul GMail pochta tizimi e'lon qilindi. Hisoblar bepul taqdim etildi, har bir o'lcham – 1000 MB. Bu ko'plarga hazil kabi tuyuldi (sanaga qarang), lekin GMail ishlamoqda. Pochta tizimida noyob xabarlarini qidirish tizimi, shuningdek hisob qaydnomasi hajmi juda katta.

- 2005 yil – Google Mini korporativ tarmoqdagi ma'lumotlarni qidirish uchun ishlab chiqilgan. Bundan tashqari, mahalliy kompyuterda fayllarni qidirishga imkon beradigan Google Desktop Search loyihasida ish tugallandi (ko'p fayllarni, shu jumladan PDF va MP3-larni qidirish mumkin). Ammo bu hali hammasi emas: dinamik interaktiv xaritalar tizimi, shuningdek, kosmosdan Yer sayyorasidagi istalgan joyni ko'rish imkonini beradigan GoogleEarth dasturi yaratilgan.

- 2006 yil – Google Video Store-ning ulkan video-do'koni ochildi: (video.google.com), unda har qanday didga mos keladigan video materiallarni topishingiz mumkin. Videoni ko'rish Google tomonidan ishlab chiqilgan – Google Video Player orqali amalga oshiriladi. Google-ning rivojlanishi davom etmoqda.

- Google 2016-yildan boshlab smartfon ishlab chiqarishni boshladi. Bu smartfonlar yildan yilga rivojlanib hozirda yirik smartfon bozori gigantlari (Apple, Samsung, Xiaomi va Huawei kabi) kompaniyalar orasiga kiriyapti. Yaqin kelajakda avtomobil ishlab chiqarsa ham ajabalanmasangiz ham bo'ladi.

Google bizni kuzatadi degan har xil "mif"lar borligi bizga sir emas. Aslida ular biz izlaganlarimiz va foydalangan ilovalarimizga qarab bizga moslashadi yan'ni o'rganadi. Google qanday ma'lumotlarni saqlaydi:

- sizning qidirish so'zlaringiz Google qidiruviga kiritilgan, kun bo'yicha tartiblangan;

- ularning natijalari;

- ushbu natijalar bilan qilingan harakatlaringiz;

- reklama bilan sizning harakatlaringiz;

- brauzeringiz haqida ma'lumot ...

Larri Peyj va Sergey Bringa bunday ajoyib qidiruv tizimi uchun albatta minnatdormiz

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdurahmon Rashidov. "Google 10 ta qiziqarli fakt" [Elektron resurs]-URL: <https://pyblog.uz/post/google-10-ta-qiziqarli-fakt>

2. Aldebaev Asqar "Google Amerika transmilliy davlat korporatsiyasi" [Elektron resurs]- URL: <https://prezi.com/p/u2949puyakvl/google/> .

3. B. Smichdt. University of Lousiana Monroe Gordon "The SAGE International Encyclopedia of Mass Media and Society: Google" [Elektron resurs]-URL: https://www.researchgate.net/publication/342876160_Google
4. G.N.Yunusova. Namangan Davlat Universiteti Matematika fakulteti "Informatika" kafedrası "Google apps cloud platformalari va ulardan ta'limda foydalanish" (22-23-bet, 97-98-bet)
5. M.Sh.Rahmonov., R.Vaxobjonov Ta'lim muassasalari web-saytlarining ta'lim sifatiga ijobiy ta'siri va web sayt yaratishdagi muhim omillar. "Yosh olimlar, doktorantlar va tadqiqotchilarning onlayn ilmiy forumi". 209-211 b.
6. M.Sh.Rakhmonov. Increasing lesson efficiency with the use of digital technologies in the educational process. International Journal of Pedagogics (ISSN – 2771-2281) VOLUME 03 ISSUE 05 SJIFIMPACT FACTOR 2023:6.676. 31 maya 2023 g. Pages: 157-160
7. N.E. Duisenov. Chirchiq Davlat Pedagogika instituti "Google korporatsiyasi tarixi va xozirgi jamiyatdagi o'rni"
8. Ryder Meehan. "How old is Google? Exploring the History of the World's Most Popular Search Engine" [Elektron resurs] –URL:<https://www.upgrow.io/blog/how-old-is-google-search-engine-history>

PROBLEMS OF ASSIMILATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Dinara Atadjanova¹

Urgench State University

DOI: 10.5281/zenodo.14741232

Article History	Abstract
Received: 15.12.2024 Accepted: 23.01.2025	This article analyzes the problems of assimilation that are widely observed in the educational process and their causes. It is shown that factors such as the personal characteristics of the student, the quality of family upbringing, the material and technical base of the educational institution, the level of qualification of teachers and motivation have a direct impact on assimilation. It is also noted that as a result of assimilation, negative consequences arise, such as a decrease in the pace of scientific and social development of the individual, difficulties in social adaptation, a decrease in the quality of education and personnel potential. The article substantiates with examples the effectiveness of a person-centered approach, cooperation between parents and teachers, wide use of psychological support services, improvement of motivation methods and the use of innovative methods in the educational process.

Keywords: Learning disability, Educational process, Academic delay, Motivation, Person-centered approach.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ PhD, Associate Professor of Urgench State University, Uzbekistan

TA'LIM JARAYONIDAGI O'ZLASHTIRMOVCHILIK MUAMMOLARI

KALIT SO'ZLAR/
КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

O'zlashtirmovchilik, Ta'lim jarayoni, Akademik kechikish, Motivatsiya, Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Ushbu maqolada ta'lim jarayonida keng kuzatiladigan o'zlashtirmovchilik muammolari va ularning kelib chiqish omillari tahlil etiladi. O'quvchining shaxsiy xususiyatlari, oilaviy tarbiya sifati, ta'lim muassasasining moddiy-texnik bazasi, o'qituvchilarning malaka darajasi hamda motivatsiya kabi omillar o'zlashtirmovchilikka bevosita ta'sir ko'rsatishi ko'rsatib berilgan. Shuningdek, o'zlashtirmovchilik natijasida shaxsning ilmiy va ijtimoiy rivojlanish tempining pasayishi, ijtimoiy moslashuvda qiyinchiliklar, ta'lim sifati va kadrlar salohiyati susayishi kabi salbiy oqibatlar yuzaga kelishi qayd etiladi. Maqolada mazkur muammolarni bartaraf etish yo'llari sifatida shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, ota-ona va o'qituvchilarning hamkorligi, psixologik ko'mak xizmatlaridan keng foydalanish, motivatsiya usullarini takomillashtirish hamda ta'lim jarayonida innovatsion metodlardan foydalanishning samarasi misollar bilan asoslab beriladi.

Kirish

Zamonaviy jamiyatda ilm-fan, texnika va axborot texnologiyalarining keskin rivojlanishi ta'lim tizimini doimiy takomillashtirib borishni talab qilmoqda. Ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini puxta egallashi dolzarb masalalardan biridir. Shunga qaramay, ko'pgina o'quv muassasalarida turli yosh toifasidagi o'quvchilarda o'zlashtirmovchilik holatlari kuzatiladi. O'zlashtirmovchilik (yoki akademik kechikish) — bu o'quvchi yoki talabaning belgilangan o'quv dasturini o'z vaqtida va yetarli darajada o'zlashtira olmasligi, bu esa yakunda bilim darajasi past, ta'lim sifatida susayish kabi muammolarni keltirib chiqaradi. Ushbu maqolada ta'lim jarayonidagi o'zlashtirmovchilikning asosiy sabab va omillari, uning salbiy oqibatlari hamda mazkur muammoni bartaraf etish yo'llari haqida so'z yuritiladi.

1. O'zlashtirmovchilik muammolarining mohiyati

O'zlashtirmovchilik — ta'lim samarasini pasaytiruvchi va o'quvchilarning rivojlanishiga to'siq bo'luvchi jiddiy muammo hisoblanadi. U nafaqat individual o'quvchining intellektual o'sish tempiga, balki butun o'quv guruhi, maktab yoki oliy o'quv yurti reytingiga ham bevosita ta'sir o'tkazadi. Ta'lim mazmunining samarali o'zlashtirilmaligi tufayli o'quvchilar keyingi bosqichlarda murakkab bilimlarni o'rganishda qiynaladi, bu esa ularda motivatsiya pasayishiga, o'z qobiliyatlariga bo'lgan ishonchning yo'qolishiga olib keladi. Shuningdek, o'zlashtirmovchilik nafaqat alohida shaxsning ta'limdagi muvaffaqiyatsizligiga, balki jamiyatda malakali mutaxassislar yetishmovchiligiga ham sabab bo'lishi mumkin.

2. O'zlashtirmovchilikning asosiy sabab va omillari

O'zlashtirmovchilikning kelib chiqishiga turli omillar sabab bo'ladi. Avvalo, o'quvchining shaxsiy xususiyatlari, ya'ni uning qiziqishlari, iqtidori, psixologik holati, sog'lig'i bu

masalada muhim rol o'ynaydi. Masalan, diqqatni jamlashdagi muammolar, xotira sustligi yoki depressiya kabi ruhiy holatlar ta'lim samaradorligini pasaytirishi mumkin.

Ikkinchi omil sifatida oilaviy muhitni keltirish mumkin. Oilaning iqtisodiy ahvoli, ota-onaning ta'lim darajasi, oilaviy tarbiya sifati, uyda farzandning dars tayyorlash jarayonini nazorat qilish imkoniyati kabi aspektlar o'quvchining o'zlashtirmovchiligi yoki o'z vaqtida samarali ta'lim olishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ba'zan ota-onalarning e'tiborsizligi, oiladagi nizolar yoki ijtimoiy-iqtisodiy qiyinchiliklar o'quvchining maktabdagi muvaffaqiyati pasayishiga sabab bo'ladi.

Uchinchi muhim omil — ta'lim muassasalarining ichki muhitidir. Ta'lim dasturlari va metodikalarining zamonaviy talablarga mos bo'lmashligi, darsliklarning sifat darajasi pastligi, o'qituvchilarning kasbiy mahorati yetarli bo'lmagani yoki o'quvchilarga individual yondasha olmasligi o'zlashtirmovchilik holatlarini keltirib chiqarishi mumkin. Shuningdek, sinfxonalarning o'ta gavjumligi, texnik jihozlarning kamligi, maktab yoki oliy o'quv yurtining moddiy bazasi yetishmasligi ham o'quvchilarning bilim olish jarayonini qiyinlashtiradi.

To'rtinchi omil — motivatsiya pasayishi va psixologik bosimlar. Bugungi kunda internet va ijtimoiy tarmoqlar o'quvchilarning e'tiborini o'ziga jalb qiladigan asosiy manbalardan biriga aylanib bormoqda. O'quv materiallari va darslarga bo'lgan qiziqish o'rnini virtual ko'ngilochar vositalar egallab, o'quvchilarning dars tayyorlashga ajratiladigan vaqti kamayishi yoki mutlaqo yo'q bo'lib ketishi mumkin. Shuningdek, o'qituvchilar yoki ota-onalar tomonidan haddan tashqari bosim o'tkazilishi yoki jazolash usullarining to'g'ri tanlanmasligi ham o'quvchini ichki blokirovka holatiga tushirib, o'qishga qiziqishni so'ndiradi.

3. Ta'lim jarayonidagi o'zlashtirmovchilikning salbiy oqibatlar
O'zlashtirmovchilik, avvalo, shaxsning ilmiy-pedagogik rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bilimlari chuqur bo'lmagan o'quvchi yoki talaba kelgusida kasbiy faoliyatiga oid masalalarni hal qilishda qiynaladi, ijodiy fikrlash darajasi past bo'ladi. Natijada, mehnat bozorida raqobatbardosh bo'lolmaydi, ijtimoiy faolligi pasayadi va bu hol jamiyat umumiy taraqqiyotiga to'sqinlik qiladi.

Bundan tashqari, o'zlashtirmovchilik odatda shaxsiy rivojlanishdagi turli muammolar bilan ham uzviy bog'liq. O'quvchi o'z qobiliyatlariga ishonmasligi, ijtimoiy moslashuvning susayishi, o'zgalar fikriga bo'lgan haddan tashqari bog'liqlik, stress yoki depressiya kabi ruhiy muammolar o'zlashtirmovchilik tufayli kuchayishi mumkin. Shuningdek, bu muammo maktab yoki OTM darajasida reyting pasayishi, ta'lim sifatiga nisbatan ishonchni yo'qotish, kelajakda malakali kadrlar yetishmovchiligi kabi salbiy oqibatlar keltirib chiqaradi.

4. O'zlashtirmovchilik muammolarini bartaraf etish yo'llari
O'zlashtirmovchilikka qarshi kurashish uchun bir qator kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilishi zarur. Bunda barcha ishtirokchilar — o'quvchi, o'qituvchi, ota-ona, maktab (yoki OTM) ma'muriyati va keng jamoatchilikning hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi.

- **Individual yondashuv:** O'quvchilarning qobiliyati, qiziqishi, o'quv materialini o'zlashtirish tempidan kelib chiqib, differentsial yoki shaxsga yo'naltirilgan metodikalar qo'llash lozim. O'qituvchi har bir o'quvchining ehtiyojini inobatga olgani holda, ularning bilimini kuchaytirishi va zaif bo'g'inlarini to'ldirishi kerak.

- **Motivatsiyani oshirish:** Ta'lim jarayonini qiziqarli, amaliy va interfaol metodlar bilan boyitish, o'yin texnologiyalari, loyihaviy va tadqiqot usullari, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning qiziqishini oshiradi. Raqobat ruhi va ijodiy musobaqalar orqali ularni muvaffaqiyat sari rag'batlantirish mumkin.

- **Oila bilan hamkorlik:** Ota-onalarning farzand o'qish jarayonidagi ishtiroki, ularning kundalik nazorati, motivatsiya berishi, maqbullashtirilgan intizomiy choralar va samarali muloqot o'zlashtirmovchilikni kamaytirishga yordam beradi. Shuningdek, ota-onalar uchun maxsus seminar-treninglar o'tkazib, ularning pedagogik savodxonligini oshirish lozim.

- **O'qituvchilarning malakasini oshirish:** Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, metodik yangiliklar va psixologik amaliyotlar bilan tanish bo'lgan, rivojlanish tendensiyalarini tahlil qila oladigan o'qituvchi o'quvchilarga samarali ko'nikmalarni berishi mumkin. O'qituvchilarning doimiy ravishda malaka oshirishi, tajriba almashinuvi, ilmiy-amaliy konferensiyalar, treninglar va vebinarlar o'tkazish bu borada muhim o'rin tutadi.

- **Psixologik ko'mak:** Maktab yoki OTMlarda psixologlar faoliyati kuchaytirilishi lozim. Chunki ba'zida o'quvchining o'qishdagi muammolari uning psixologik holatiga bevosita bog'liq bo'ladi. O'quvchilarga individual yoki guruhviy psixokorreksiya mashg'ulotlari, stressni boshqarish, vaqtni to'g'ri taqsimlash, mojarolarni ijobiy hal etish bo'yicha treninglar tashkil qilish kerak.

- **Ta'lim dasturlari va baholash mezonlarini takomillashtirish:** Ta'lim mazmuni zamonaviy fanga, hayotiy voqelikka, bozor iqtisodiyoti talablariga mos bo'lishi lozim. Shu bilan birga, baholash mezonlarini o'quvchining individual yutuqlari va o'sish dinamikasini e'tiborga olgan holda ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

- **Texnik va moddiy baza:** O'quv muassasalarini zamonaviy texnik vositalar bilan jihozlash, laboratsiyalar, kutubxonalar, raqamli resurslardan foydalanish imkoniyatini kengaytirish — o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini oshirishda muhim omildir.

5. Xulosa

Ta'lim jarayonidagi o'zlashtirmovchilik muammolari murakkab ijtimoiy-pedagogik hodisa bo'lib, uning kelib chiqishiga turli omillar sabab bo'ladi. Ushbu muammoni bartaraf etishda har tomonlama yondashuv: shaxsga yo'naltirilgan pedagogika, o'qituvchilarning malakasini doimiy oshirish, oilaviy tarbiya sifati, psixologik ko'mak va texnik-infrastruktura sharoitlarini yaxshilash muhimdir. Zero, o'zlashtirmovchiliknafaqat alohida shaxsning intellektual rivojlanishiga, balki jamiyatning umumiy salohiyatiga ham ta'sir o'tkazadi. Globallashtirish sharoitida har qanday jamiyat uchun malakali va zamon talablari darajasidagi kadrlarni tayyorlash eng ustuvor vazifalardan biridir. Shuning uchun ta'lim tizimidagi

barcha ishtirokchilar bu masalaga jiddiy yondashib, o'quvchilarning bilim olish jarayonini yanada rivojlantirish, ular o'rtasidagi o'zlashtirmovchilik holatlarini kamaytirish uchun sa'y-harakatlarini safarbar etishlari lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bauman, Z. *Globalization: The Human Consequences*. Cambridge: Polity Press, 1998.
2. G'ofurov, N. Globallashuv davrida yoshlar tarbiyasi: ilmiy-amaliy yondashuvlar. "Tafakkur" jurnali, 2020.
3. Xodjayev, R. Ma'naviyat va milliy qadriyatlar tarbiyasi. Toshkent: Ma'naviyat, 2019.
4. Karimov, I.A. *Yuksak ma'naviyat — engilmas kuch*. Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
5. Musurmonova, O. Pedagogik innovatsiyalar va yoshlar tarbiyasi. "Pedagogika va psixologiya" jurnali, 2021.
6. UNESCO. *Global Education Monitoring Report*. Paris: UNESCO, 2022.

THE GLOBALIZATION PROCESS AND SOCIO-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF RAISING WELL-ROUNDED YOUTH

Dinara Atadjanova¹

Urgench State University

DOI: 10.5281/zenodo.14741250

Article History	Abstract
Received: 15.12.2024 Accepted: 23.01.2025	This article analyzes the impact of the globalization process on modern society and the issues of raising well-rounded youth from a socio-psychological perspective. First of all, the essence of globalization, its positive and negative aspects are considered. Then, the ways of spiritual, moral and intellectual development of youth based on the harmony of national and universal values are indicated. The study interprets the cooperation of the family, educational institutions and social institutions as an important factor in raising a well-rounded generation. In conclusion, the need for independent and critical thinking, working with innovative ideas, and adherence to universal principles while remaining faithful to national culture is emphasized in the context of globalization.

Keywords: Globalization, Healthy youth, Socio-psychological characteristics, National and universal values, Education system, Family upbringing.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ PhD, Associate Professor of Urgench State University, Uzbekistan

GLOBALLASHUV JARAYONI VA BARKAMOL YOSHLARNI TARBIYALASHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

Globallashuv, Barkamol yoshlar, Ijtimoiy-psixologik xususiyatlar, Milliy va umuminsoniy qadriyatlar, Ta'lim tizimi, Oila tarbiyasi

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Ushbu maqolada globallashuv jarayonining zamonaviy jamiyatga ta'siri va barkamol yoshlarni tarbiyalash masalalari ijtimoiy-psixologik nuqtai nazardan tahlil etiladi. Avvalo, globallashuvning mohiyati, uning ijobiy va salbiy tomonlari ko'rib chiqiladi. So'ngra, milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligi asosida yoshlarni ma'naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirish yo'llari ko'rsatib o'tiladi. Tadqiqotda oila, ta'lim muassasalari va ijtimoiy institutlarning hamkorligi barkamol avlodni voyaga yetkazishdagi muhim omil sifatida talqin etiladi. Xulosa o'rnida, globallashuv sharoitida yosh avlodning mustaqil va tanqidiy fikrlash, innovatsion g'oyalar bilan ishlash, milliy madaniyatga sodiq qolgan holda umuminsoniy tamoyillarga amal qilish zarurligi ta'kidlanadi.

Kirish

Globallashuv hozirgi zamon sivilizatsiyasining eng muhim xususiyatlaridan biri bo'lib, u siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy sohalarida jahon hamjamiyatini yanada yaqinlashtirmoqda. Mamlakatlar o'rtasidagi integratsiya jarayonlarining kuchayishi, axborot va innovatsiyalar almashinuvi, turli sohalaridagi taraqqiyotning tezlashuvi yosh avlodni tarbiyalashga, ularning dunyoqarashini rivojlantirishga va hayotga tayyorlashga yangicha yondashuvlarni talab qilmoqda. Ayniqsa, globallashuv jarayonida barkamol yoshlarni tarbiyalash masalasi yanada dolzarbroq tus oldi. Chunki yoshlar jamiyatning asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida o'z xalqining, butun dunyoning kelajagini belgilab beradi. Ularning intellektual salohiyati, ma'naviy darajasi, axloqiy qadriyatlari va ijodiy qobiliyatlari jamiyatning taraqqiyot ko'rsatkichlariga katta ta'sir ko'rsatadi.

Mazkur maqolada globallashuv jarayonining mohiyati, barkamol yoshlarni tarbiyalashdagi ijtimoiy-psixologik omillar hamda yosh avlod ma'naviy va axloqiy rivojlanishiga ta'sir etuvchi global muhit xususiyatlari tahlil qilinadi. Shu bilan birga, milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligi asosida yoshlar tarbiyasining rivojlanish istiqbollari ko'rib chiqiladi.

1. Globallashuv jarayonining mohiyati va ahamiyati

Globallashuv — bu dunyo mamlakatlari o'rtasida siyosiy, iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy, ijtimoiy-madaniy aloqalarning uzluksiz ravishda chuqurlashib borishi va kengayishi jarayonidir. Texnologik yangiliklarning tez joriy etilishi, transport va kommunikatsiya vositalarining rivojlanishi, ijtimoiy tarmoqlarning keng foydalanilishi yoshlar hayotining deyarli har bir jabhasiga ta'sir ko'rsatmoqda. Natijada, ularning dunyoqarashi, qiziqishlari, xulq-atvori va ongli qaror qabul qilish ko'nikmalari shakllanishida global axborot maydoni yetakchi rol o'ynaydi.

Globallashuv ijobiy imkoniyatlarni yaratish barobarida, ma'lum darajada xavf-xatarlarni ham keltirib chiqarishi mumkin. Jumladan, milliy-madaniy qadriyatlarning zaiflashuvi, stereotiplarning o'zgarishi, begona mafkuralarning boshqalarga singishi va shu bilan bog'liq bo'lgan muammolar mavjud. Shuning uchun yosh avlodni tarbiyalash jarayonida milliy madaniyatni, urf-odat va an'analarni, umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish bilan bir qatorda, ularda tanqidiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish juda muhimdir. Globallashuv jarayonidan to'g'ri foydalanish, uning ijobiy tomonlarini amaliyotga tatbiq etish orqali jamiyat taraqqiyotiga katta hissa qo'shish mumkin.

2. **Barkamol**

yoshlar

tushunchasi

"Barkamol yosh" tushunchasi jamiyat va davlat tomonidan katta e'tibor qaratiladigan murakkab ijtimoiy-psixologik hodisani ifodalaydi. Barkamollik nafaqat bilim va ko'nikmalarni, balki ma'naviy-axloqiy fazilatlarni o'zida uyg'un ravishda birlashtirgan shaxs sifatida talqin etiladi. Barkamol yoshlar, avvalo, yuqori darajadagi intellektual salohiyat, ijodiy tafakkur, o'z vazifalariga mas'uliyat bilan yondashish, mustahkam irodaga ega bo'lish kabi belgilarga ega bo'ladi. Shuningdek, ular mustaqil fikrlash, tanqidiy yondashuv, jamoada ishlash, o'zaro hurmat va hamkorlik kabi ijtimoiy motivatsiyalarga ega bo'ladi.

Barkamol avlodni tarbiyalashning asosiy maqsadi — jamiyatga foydali, yaxshi xulq-atvorli, ilmiy, sodda qilib aytganda, komil insonlarni voyaga yetkazishdir. Buning uchun har bir jamiyatda o'ziga xos ma'naviy-ma'rifiy an'analar, tarbiyaviy tizimlar hamda o'quv dasturlari yaratiladi. Shu ma'noda, globallashuv jarayoni turli madaniy va tarbiyaviy tizimlar o'rtasida tajriba almashinuviga zamin yaratadi va buning natijasida tarbiya samaradorligini oshirish bo'yicha yangi yondashuvlar takomillashib boradi.

3. **Barkamol yoshlarni tarbiyalashda ijtimoiy-psixologik omillar**

Barkamol yoshlarni tarbiyalash jarayonida ijtimoiy-psixologik omillar markaziy o'rin tutadi. Avvalo, oila tarbiyaning birlamchi muhitidir. Oilangina farzandda dunyoqarash, xulq-atvor, qadriyatlar va ta'limga bo'lgan munosabatni shakllantiradi. Globallashuv muhitida ota-onalar avlodlar o'rtasidagi tafovutni hisobga olishi, farzandlariga texnologik, innovatsion va g'oyaviy ta'sirlar oldida to'g'ri yo'l ko'rsatishi lozim. O'z navbatida, oila a'zolari o'rtasida sog'lom munosabatlar, o'zaro hurmat, mehr-muhabbat muhitini yaratilishining o'zi ham yoshlar shaxsini kamol topishida muhim omildir.

Ikkinchi muhit — bu maktab va oliy o'quv yurtlari kabi ta'lim muassasalari. Ta'lim jarayonida yoshlarning bilimni boyitish, ijodiy fikrlashini rivojlantirish, mantiqiy mushohada yuritish qobiliyatlarini shakllantirish, mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini mustahkamlash ustuvor vazifalardir. Globallashuv davrida ta'lim muassasalari xorijiy tajriba va innovatsiyalarni o'zlashtirib, zamon talablariga mos ko'nikma va malakalarni yosh avlodga singdirishi zarur. Chet tillarini o'rganish, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish, ilmiy-tadqiqot faoliyatiga qiziqtirish ham yoshlarning jahon standartlariga mos tarbiyalanishiga xizmat qiladi.

Uchinchi muhit — jamiyatdagi turli ijtimoiy institutlar va ommaviy axborot vositalaridir. Globallashuv jarayonida internet, ijtimoiy tarmoqlar, ommaviy axborot vositalari yoshlarning ijtimoiy tasavvurini shakllantirishda kuchli ta'sirga ega. Turli xil g'oyalar, madaniy namoyishlar, ma'lumotlar oqimi ichida yoshlar tezda "yo'qolib" qolishi, noaniq axborotlar ta'siriga tushishi mumkin. Shu bois, yoshlar orasida tanqidiy fikrlash ko'nikmasini rivojlantirish, axborotni tahlil qilish va saralash malakalarini shakllantirish eng zarur vazifalardan biridir. Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlarda tarbiyaviy mazmundagi loyihalar, vebinarlar, virtual davra suhbatlari orqali ijobiy g'oyalar va milliy qadriyatlarni targ'ib qilish muhimdir.

4. Globallashuv sharoitida yoshlar tarbiyasining xususiyatlari

Globallashuv davrida yoshlar tarbiyasida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirish ustun ahamiyat kasb etadi. Milliy qadriyatlar, urf-odatlar, an'ana va meros yosh avlodning ma'naviy asosini tashkil etadi. Ular shaxsning dunyoqarashi va xulq-atvorini tartibga soluvchi "ichki kompas" vazifasini bajaradi. Shu bilan birga, jamiyat tez sur'atlar bilan globallashar ekan, yoshlar dunyoning turli burchaklaridagi zamonaviy g'oyalar, ilmfan yutuqlari va innovatsiyalar bilan ham tanishishi lozim. Bu jarayonda yoshlar turli xil madaniyatlarga nisbatan bag'rikenglik, e'tibor, hurmat, hamkorlik va hamdardlik hissiyotlarini rivojlantirishi zarur.

Yana bir muhim masala — yosh avlodning axloqiy jihatdan yetuk bo'lishiga qaratilgan ishlar tizimi. Globallashuv sharoitida ma'lum mafkura, axborot oqimi yoki ommaviy madaniyatning salbiy taraflari Yoshlarning ongiga noo'rin ta'sir ko'rsatishi ehtimoli mavjud. Masalan, individualizmning haddan tashqari kuchayishi, iste'molchilik kayfiyati, turli salbiy illatlar (depressiya, internet qaramligi, virtual ma'lumotlar orqali chalg'ish) va hokazo. Shuning uchun tarbiya jarayonida yoshlar ongida sog'lom dunyoqarashni mustahkamlash, ularni jismoniy va ma'naviy barkamol etib tarbiyalash, ijtimoiy mas'uliyatni his qiluvchi etuk shaxs sifatida shakllantirishga alohida e'tibor qaratish muhimdir.

Bunda ota-ona, o'qituvchi va murabbiylar, ijtimoiy institutlar, nodavlat notijorat tashkilotlari, keng jamoatchilik hamkorligi zarur. Ta'limda shaxsga yo'naltirilgan (individualizatsiyalashtirilgan) yondashuv, baholash mezonlarini takomillashtirish, yoshlarni erkin va ijodiy fikrlashga o'rgatuvchi texnologiyalarni qo'llash — bularning barchasi globallashuv talablari bilan hamohang ravishda tarbiyaning sifatli bo'lishiga xizmat qiladi.

5. Xulosa

Globallashuv jarayoni zamonning muhim tamoyillaridan biri bo'lib, butun jahon hamjamiyati ijtimoiy-psixologik, iqtisodiy va madaniy sohalarida o'zaro yaqinlashishga intilmoqda. Bu holat yosh avlod tarbiyasining yangi bosqichiga katta ta'sir o'tkazadi. Barkamol yoshlar ham intellektual, ham ma'naviy, ham axloqiy jihatdan to'laqonli rivojlanishi uchun milliy va umuminsoniy qadriyatlarning uyg'unligi zarur. Shu bilan birga, globallashuv yaratgan cheksiz imkoniyatlar hamda xavf-xatarlar oldida yoshlar mustaqil

fikrlash, tanqidiy yondashuv va ijodiy tafakkur orqali to'g'ri qaror qabul qila oladigan darajada yetuk bo'lishi shart.

Mazkur jarayonda oila, ta'lim muassasalari, ijtimoiy institutlar va ommaviy axborot vositalari hamkorligi o'ta muhim o'rin tutadi. Chunki yoshlar tarbiyasi — yakka subyekt yoki alohida ta'lim tizimining emas, balki butun jamiyatning bamaslahat yuritadigan ishidir. Ta'lim-tarbiya jarayonida an'anaviy va zamonaviy yondashuvlar uyg'unligi, ilmiy tadqiqotlar hamda xorijiy tajriba samaralaridan foydalanish yosh avlodni globallashtirish sharoitida muvaffaqiyatli kamol topishga zamin hozirlaydi.

Shunday ekan, globallashtirish sharoitida barkamol yoshlarni tarbiyalash, ularni mustaqil fikrlashga, mas'uliyatli qaror qabul qilishga, keng dunyoqarashga ega bo'lishga, ijtimoiy hayotda faollik ko'rsatishga o'rgatish — zamon talabidir. Milliy ma'naviy qadriyatlarga tayanish, ularning zamonaviy modellashtirilgan shakllarini rivojlantirish, yosh avlodda umuminsoniy qadriyatlar va bag'rikenglik ruhini qaror toptirish, shuningdek, yangilik va innovatsiyalarga intilishni qo'llab-quvvatlash orqaligina har tomonlama barkamol avlodni voyaga yetkazish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bauman, Z. *Globalization: The Human Consequences*. Cambridge: Polity Press, 1998.
2. G'ofurov, N. Globallashtirish davrida yoshlar tarbiyasi: ilmiy-amaliy yondashuvlar. "Tafakkur" jurnali, 2020.
3. Xodjayev, R. Ma'naviyat va milliy qadriyatlar tarbiyasi. Toshkent: Ma'naviyat, 2019.
4. Karimov, I.A. *Yuksak ma'naviyat — engilmas kuch*. Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
5. Musurmonova, O. Pedagogik innovatsiyalar va yoshlar tarbiyasi. "Pedagogika va psixologiya" jurnali, 2021.
6. UNESCO. *Global Education Monitoring Report*. Paris: UNESCO, 2022.

PLANNING EXTRACURRICULAR READING CLASSES IN ELEMENTARY STUDENTS

Shodiyona Bamulloyeva¹

Termiz University of Economics and Service

DOI: 10.5281/zenodo.14789136

Article History	Abstract
Received: 15.12.2024 Accepted: 31.01.2025	Planning extracurricular reading classes for elementary students, their general development and great importance in acquiring knowledge, extracurricular reading classes help students develop not only academic knowledge, but also their social, emotional and creative potential. This article reflects on how to effectively plan extracurricular reading classes for elementary students.

Keywords: elementary school students, extracurricular studies, creative potential, knowledge, skills, reinforcement, interest.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Student of the Department of Primary Education, Termiz University of Economics and Service, Uzbekistan

Introduction . Extracurricular reading classes shape independent book selection and reading skills in students. The formation of an independent reading qualification is divided into 3pcs 1. Preparatory stage. This corresponds to the savod teaching period of Grade 1. It is referred to as “extracurricular reading education” because part of the lesson – 17-20 minutes-is allocated to it.Its peculiarities are that the teacher chooses the work himself, paying attention to the small size of the work and other book selection principles. The work is read by the teacher himself. Readers are taught to hear a work, to perceive what they hear, to give them a simple assessment, to determine the correspondence of the title with the content of the work, to narrate the content of the work.

At this stage, students are introduced to reading hygiene and how to react to a book. 2. Initial stage. This coincides with the 2nd and a half years of the 1st grade. At this stage, a 45-minute lesson is organized 1 time a week. Before reading the work, readers will get acquainted with the name of the work and its author, watch his pictures, simply write about him in his notebooks the author and the name of the work. The work is analyzed in an elementary way. The selected work (book) is taught to a well-read student after preparation.It is also possible to teach the work's easy-to-read places to students who read it empty. It is interesting to read in them.At this stage, students are choked at different speeds.Therefore, the teacher should approach each student individually in the process, train a small reader to read the book independently. 3. The main stage. This stage corresponds to Grades 2-4. During this period, students ' reading skills are strengthened.In this, the students ' extracurricular studies are evaluated. The assessment is based on the requirements of the program: attention is paid to the quality appropriation, quantity of the books read, the ability to react to the book read. In this, students read several works on a particular topic, give expressive readings of some of their places, compare the works they read among themselves.

Research methodology and analysis results. 1. Determining the purpose of the lesson extracurricular reading classes should be aimed at providing students with additional knowledge, developing their interests and increasing their creative potential. The purpose of the study is to strengthen the academic achievements of students, but also to expand their worldview and form life skills. The course may include activities that include the fields of science, culture, art and sports. 2. Choosing a topic and taking into account the interests of readers When planning extracurricular reading classes for elementary students, it is very important to take into account their interests and needs.

For example, reading lessons can be organized around these subjects, following students ' interests in popular fairy tales or the animal world. This approach increases students ' interest in reading. 3. Different forms of activities Extracurricular reading classes are intended not only to study, but also to involve students in other types of activities. The following activities can be planned: • Drama and theatrical reading: encouraging readers to create drama based on stories and fairy tales. • Art and manual work: drawing or doing manual work on the texts that students read. * Exhibitions and notes: organizing creative

work created by students in the form of exhibitions. • Sports and physical activities: conduct sports games and exercises in order to attract students to a healthy lifestyle. 4. Improving students' skills Extracurricular reading classes develop not only the level of knowledge of students, but also their social and emotional skills.

For example, skills such as working in groups, expressing one's own opinion, collaborating with others can be taught. These types of classes allow students to learn teamwork and build relationships based on mutual respect. 5. Application of various forms of reading The use of different techniques in the classroom is important in attracting the attention of students. The implementation of innovative reading techniques, such as interactive games, video materials, or story creation, will further enhance student interest. 6. Assessment of student results Assessment of the results of extracurricular reading classes shows how students are developing. This helps to assess not only the level of awareness of the material read, but also the creative and social activity of students. Celebrating student achievement and success in the assessment process increases their motivation. 7. Creating a reading-friendly environment Extracurricular classes should be held in a comfortable environment for students. It is important to provide convenience for students during extracurricular activities, to provide them with the opportunity to express freely, to create spaces for mutual exchange of ideas. This will help students feel free and confident. 8. Duration and regularity of extracurricular classes Extracurricular classes should be regular and held at a certain time interval.

This encourages students to be constantly in activities and continues their interest in reading. Classes should not be too long, because elementary students may still have difficulty concentrating for a long time. Literature analysis and review. The importance of undoubted fiction in enriching the spiritual world of the reader cannot be equated with anything. Especially in extracurricular reading classes, it is indisputable that studying subjects related to those studied in classroom reading lessons, works of art, directs students to independent activities. Proper organization of extracurricular reading classes is a special educational problem.

Reading classes in elementary grades as an educational-didactic issue professors: K.Kasimova, A.Gülomov, S.Matchonov may also have been worked out to some extent by such scientists as associate professors, Barno Razmanova. In this regard, V.Svetlovskaya, O.The services of Methodists such as Galilee are of particular note. Among them, Hikmatulla Abdullayev favored candidate dissertations on the topic "extracurricular reading in Grades 1", and Barno Yazova on the topic "methodology of extracurricular reading in elementary grades". B. With mazhkova T. "My book-of-tobim" of the adashboevs (educational manual for extracurricular reading for Grades 1), B.Ma's with qulova.Matchonov's "my book-of-tobim" (tutorial for extracurricular reading for Grades 2), B.Ma' qulova, E.Works such as the abduvoitovs' "Kitabim-of-tobim" (tutorial for extracurricular reading for Grades 3) act as one of the main sources in the work activities of elementary school teachers.

In conclusion, planning extracurricular reading classes for elementary students will

help make their learning process more effective and interesting. Taking into account the interests of students, the organization of activities in different forms plays an important role in the development of their creative and social potential. The successful organization of extracurricular classes increases students' enthusiasm for reading and contributes significantly to their overall development.

LIST OF LITERATURE USED

1. O'zbek maktablarida ona tili o'qitish kontsepsiyasi. –T.: O'zPFITI,1993.– 21b.
2. Boshlang'ich ta'lim kontsepsiyasi.//Boshlang'ich ta'lim. 1998. №6.12- 18- b.
3. Yo'ldoshev M. Badiiy matn lingvopoetikasi. –T.: Fan, 2008. –160b.
4. Mamatova. G Boshlang'ich sinf o'quvchilarida adabiy tushunchalarni shakllantirish metodikasi.–T.: Istiqolol, 2010. –55 b.
5. Matjonov S. Maktabda adabiyotdan mustaqil ishlar. –T.:O'qituvchi, 1996. –108b.
6. Matchonov S., G'ulomova X., Suyunov M., Boqiyeva H. Boshlag'ich sinflarda o'qish darslarini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish.–T.: Yangiyo'l poligraf servis, 2008. –224 b.
7. Matchonov S. va b. O'qish kitobi (4-sinf uchun darslik) -T.: Yangiyo'l poligraf servis, 2020. – 266 b.
8. O'zbek maktablarida ona tili o'qitish kontsepsiyasi. –T.: O'zPFITI,1993.– 21b.
8. Toshpo'latova, N. (2023). BOSHLAG 'ICH SINFLARDA O 'QUVCHILAR ILMIY DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISHDA SINFDAN TOSHQARI ISHLARNI TOSHKIL ETISH TURLARI. *Pedagogika fanlarining shakllanishida nazariy jihatlar* , 2 (8), 77-83.
9. Toshpulatova, N. (2023). PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF THE USE OF THE SPIRITUAL HERITAGE OF EASTERN SCIENTISTS IN THE ORIENTATION OF STUDENTS TO THE PROFESSION. *Science and innovation*, 2(B4), 273-278.
10. Eshboeva, S. K. Q. (2021). Use of people's oral creativity in the formation of ecological concepts of primary school students on a creative basis. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(10), 763-769.
11. Eshboyeva, S. (2022). Didactic possibilities of creative approach in forming ecological concepts in primary class students. *Conferencea*, 200-205.
12. The importance of riddles in the development of students creativity in the learning process
ZMS Qizi - Asian Journal Of Multidimensional Research, 2021
13. BOSHLANGICH SINFLAR O'QUVCHILARINING LUGATLAR BILAN ISHLASH JARAYONIDA KREATIVLIGINI OSHIRISH
MSQ Ziyaqulova, HIQ Raxmatova - ... : Innovative, educational, natural and social sciences, 2021
14. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi "Problems and solutions of scientific and innovative research" "Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijobiy fazilatlarni shakllantirish mexanizmi"- 2024- yil 182-1187-betlar Volume 01. ISSUE 07 universalconference.us.
15. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi and Feruza Hayitova Abdullayevna, "THE ROLE OF PICTURES IN THE FORMATION OF STUDENTS 'CREATIVE ABILITY IN LITERACY

LESSONS", *IEJRD - International Multidisciplinary Journal*, vol. 6, no. 4, p. 3, Jul. 2021.

TECHNOLOGIES FOR TEACHING EDUCATIONAL VALUES IN THE WORKS OF JADIDISTS IN THE MODERN INFORMATION EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Iroda Qarshiyeva¹

Termiz University of Economics and Service

DOI: 10.5281/zenodo.14789168

Article History	Abstract
Received: 15.12.2024 Accepted: 31.01.2025	This article examined the educational views, opinions of enlightened jadids and the issues of these thoughts related to social educational characteristics. In the current modern educational environment, special attention is paid to the supply of educational ideas in the works of our outstanding jadidists to students on the basis of pedagogical technologies.

Keywords: Caddism, modern, information, values, educational, educational, science.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Preschool and Primary Education Chair Teacher, Termiz University of Economics and Service, Uzbekistan

Introduction. From the speech of President Shavkat Mirziyoyev at the expanded session of the Republican Council of spirituality and enlightenment, spirituality should become a new force, a new movement in our lives. It is natural that the legacy of our enlightened ancestors will serve as the foundation for the legal democratic state and civil society that we are building today. Because their ideas and programs are in harmony and harmony in every way with the strategy of building a new Uzbekistan. Introduction: technologies for teaching educational values in the works of the Jadidists in the modern educational system are aimed at developing national self-awareness, respect for educational heritage and independent thinking skills in students and students.

These technologies are based mainly on the use of interactive methods and modern media. it refers to the methods of applying jadid literature and its educational ideas in the educational process using new pedagogical and technological approaches. The main goal of this process is to introduce the younger generation to the national self, spirituality and culture, to convey these values through modern technologies in a modern educational environment. It is natural that the legacy of our enlightened ancestors will serve as the foundation for the legal democratic state and civil society that we are building today. Analysis of thematic literature: Mahmudkhoja Behbudiy, Abdukadir Shukuriy (Shakuriy), Saidahmad Siddiqiy in giving rise to the jadidist movement in Turkestan – Ajziy (Samarkand), Munavvarqori Abdurashidkhanov, Abdullah Avlani, Ubaydulla Asadullakhojaev (Ubaydulla Khojaev), Toshpolatbek Norbotabekov, Tavallo (Tashkent), Fitrat, Fayzulla Khojaev, Usmankhoja Steelkhojaev, Abdulvohid Burhonov, Sadridin Ayniy, Abdulqadir Muhiddinov (Bukhara), Obidjan Mahmudov, an important role was played by iskhakhan Thura Ibrat, Hamza, Chulpan, Muqammadsharif Sofizoda, Ashurali Zohiri (Fergana Valley), Polvonniyoz Haji Yusupov, Babookhun Salimov (Khwarazm). With the efforts of these siymos, the jadidism movement flourished.

The analysis of literature is important in order to teach the educational values in the works of the jadidists in the modern educational system. This analysis allows students to understand the national self, understand enlightened ideas and relate them to the needs of modern society.

Research methodology: Teaching the enlightened values in the works of the Jadidists is one of the important factors in the national awakening in society, the uplifting of spirituality and the widespread promotion of modern knowledge. In the process, students and students absorb the ideas of knowledge, ethics and culture that jadids have advanced through modern technologies and teaching techniques. In the works of the jadidists, the issues of the pursuit of knowledge, national consciousness and spiritual uplift, ethics and upbringing are raised as one of the main themes. By teaching these values in the modern educational system, students and students have the skills to understand the national identity, think creatively and grow into a useful person to society.

Analysis, results and reflection: the study of enlightened values in the works of Jadidists in the modern information educational environment is important for the formation

of a national consciousness in society, the promotion of the pursuit of knowledge and the comprehensive maturation of the younger generation. In analyzing this process, the focus is on the technology-based nature of the educational environment and interactive work with students. The jadidists argued that knowledge and enlightenment were the basis of the progress of the nation. They believe that individuals can mature as individuals through education and benefit society. Abdullah Avlani said, "a nation without knowledge is like a blind man." Special attention is paid to the preservation and development of national language and culture. Ismail Gaspirali: "language is the mirror of the nation, the nation that has lost it loses its identity. The moral education of people is important for the healthy development of society.

The jadids saw the education of moral values as the ultimate goal of the nation. Avlony: "an immoral person is like a windless candlestick. The jadids cited love of the nation and homeland as one of the chief ideas of their works. Behbudi: "patriotism is an act for the welfare and independence of the people. To shape the future of society by giving attention to youth, education and upbringing to young people. Fitrat: "educating our youth with science, craft and ethics is a guarantee to elevate the future of our nation. Methods of teaching the educational values of the jadidists Debates and group work: a discussion of the main themes in Jadid's works. Question-and-answer method: encourage students to think independently on the topic.

Multimedia materials: videos dedicated to the life and work of the Jadids. Electronic textbooks: digital copies of works. Organization of quizzes, role-playing games and educational projects based on the works of the jadids. For example, understanding their ideas through the game "in the footsteps of the Jadids". Showing scenes from Jadid works in theatrical form. For example, staging excerpts from Behbudi's drama "Padarkush". Entrust creative work to students to determine the connection between the ideas of the jadidists and modern society. The importance of Jadid works in education in the understanding of national identity readers are introduced to national values and history through jadidists. Formation of upbringing and morality. Jadid ideas develop feelings of hard work, honesty and responsibility in young people. Striving for enlightenment through works, students understand the need to acquire modern knowledge and work on themselves. Recommended exercises for the use of Jadid works. Lessons on the topic: lesson topic: "Abdullah Avlani — teacher of the nation". Activity: analyzing quotes from the work and discussing their importance in the present. Events: event theme: "the enlightened heritage of the Jadids".

Activity: presentation and theater scenes prepared by students. Seminars and trainings: topic: "modern interpretation of national awakening". Activity: exchange ideas with students about the main ideas in the works of jadids. Spiritual maturity: students embrace national and moral values. Respect for knowledge: the younger generation perceives the pursuit of knowledge as a vital criterion. Patriotism: students feel love and responsibility for their homeland. The jadidism movement defined science, National Awakening and moral education as the main goals, and teaching these values in the modern

educational process is still relevant for today. The current modern information educational environment, in particular, technologies and interactive methods, creates new opportunities in teaching the ideas of jadidists. Teaching the relevance of the ideas put forward by jadids in interactive ways: Debates and group work: a group discussion on "contributions of Jadids to education". Role-playing games: understanding the historical significance of the Jadids by playing events from their lives.

Conclusion: the modern information educational environment provides tremendous opportunities in teaching educational values in the works of jadidism. Teaching these values is important not only in understanding historical heritage, but also in educating the younger generation. Innovative techniques and technologies should be used to guide students towards national consciousness, moral values and modern knowledge. The study of educational values in the works of the jadids using modern technologies increases the effectiveness of the National Education and educational system. Through this approach, young people strive for science and learn to appreciate moral and national values. Teaching educational values in the works of the jadids with the help of modern information technologies plays an important role not only in the assimilation of historical heritage, but also in the realization of the national identity of the younger generation. Approaches such as digital resources, interactive techniques, and gamification make this process effective. As a result, students grow up to be a generation that strives for science, spiritually mature, and committed to national values.

LITERATURE USED:

1. Sh.M.Mirziyoyev 2.01.2024-y. MA'NAVIYAT HAYOTIMIZDA YANGI KUCH, YANGI HARAkatGA AYLANISHI KERAK
2. Jadidchilik: islohot, yangilanish. mustaqillik va taraqqiyot uchun kurash. - T. Universitet. 1999.42-bet
3. Avloniy A. Turkiy Guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2012. – 256 b. Ta'lim, fan va innovatsiya 5-son, 2024-yil
4. Avloniy A. Adabiyot va ma'rifat. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa uyi, 1992. – 320 b.
5. Avloniy A. Milliy uyg'onish va tarbiya masalalari. – Toshkent: O'zbek tili va adabiyoti nashriyoti, 1994. – 287 b.
6. U.B.Nigmanova, D.Jalolova International scientific and practical conference "Economics, management and digital innovation in education: modern trends and approaches" March 13, 2024.
7. Sharq allomalari va ma'rifatparvar adiblarining barkamol avlod tarbiyasiga oid ma'naviy-axloqiy qarashlari. G. Niyozov, Q. Axmedov, Q. Tojiboev O'zbekiston 2010 yil
8. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi "Problems and solutions of scientific and innovative research" "Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijobiy fazilatlarni shakllantirish mexanizmi"- 2024- yil 182-1187-betlar Volume 01. ISSUE 07 universalconference.us.

9. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi and Feruza Hayitova Abdullayevna, "THE ROLE OF PICTURES IN THE FORMATION OF STUDENTS 'CREATIVE ABILITY IN LITERACY LESSONS", *IEJRD - International Multidisciplinary Journal*, vol. 6, no. 4, p. 3, Jul. 2021.

TORA SULAYMON'S SKILLS IN ARTISTIC USE OF SYNONYMS

Zebiniso Ibragimova¹

Sharof Rashidov district Polytechnic School No. 2

DOI: 10.5281/zenodo.14789251

Article History	Abstract
Received: 15.12.2024 Accepted: 31.01.2025	This article explores the artistic mastery of To'ra Sulaymon in utilizing synonyms to enhance the expressiveness and depth of his poetry. Synonyms serve as a crucial linguistic tool that enriches language and provides nuance in meaning. To'ra Sulaymon skillfully employs synonyms to create new aesthetic perceptions, demonstrating his command over the Uzbek language's rich vocabulary. Through an analysis of his poetry, the study highlights the poet's deliberate choice of synonyms to convey subtle semantic differences, elevate artistic style, and enhance emotional impact. Examples from his works illustrate how he selects words based on their connotations and stylistic nuances, making his poetry more vivid and evocative. The research emphasizes the importance of synonym usage in literary expression and showcases To'ra Sulaymon's unique approach to synonym selection in Uzbek poetry.

Keywords: To'ra Sulaymon, synonyms, Uzbek poetry, linguistic expressiveness, artistic style, semantic nuances, literary language.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Teacher of native language and literature, Sharof Rashidov district polytechnic school No. 2, Jizzakh, Uzbekistan

TO'RA SULAYMONNING SINONIMLARDAN BADIY FOYDALANISH MAHORATI

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

To'ra Sulaymon, sinonimlar, o'zbek she'riyati, lingvistik ifoda, badiiy uslub, semantik noziklik, adabiy til.

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Ushbu maqolada shoir To'ra Sulaymonning sinonimlardan badiiy foydalanish mahorati tahlil qilinadi. Sinonimlar tilning boyligi va ifoda rang-barangligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. To'ra Sulaymon o'z ijodida sinonim so'zlarni mohirlik bilan qo'llab, yangi estetik tushunchalarni ochib berishga erishgan. Uning she'riy asarlaridan olingan misollar asosida shoirning sinonim tanlashdagi nozik didi va ularning ma'no jihatidan farqlariga e'tibor qaratish san'ati ochib beriladi. Tadqiqot davomida shoirning sinonimlardan foydalangan holda she'riy badiiylilikni oshirish usullari ko'rib chiqiladi hamda uning adabiy til rivojiga qo'shgan hissasi yoritiladi.

Sinonimlar tilning boy va rang-barangligini ko'rsatuvchi omillardan biridir. Sinonimlar fikrni aniq va ta'sirchan qilib ifodalashga yordam beradi. Shu sababli, so'z san'atkorlari ulardan ustalik bilan foydalanishga harakat qiladilar. Ijodkorning badiiy mahoratini, so'z boyligini uning o'rinli va maqsadli qo'llagan sinonimlaridan payqash mumkin.

Ana shunday ijodkorlardan biri shoir To'ra Sulaymon ham sinonim so'zlardan ustalik bilan foydalana olgan. U o'zbek tilining so'z boyligidagi rang-barang sinonimlarni yangi estetik tushunchalarni ochishga xizmat qildirdi.

*Senga qolgan kunim, kunmas – qabohat,
Koshki sendan kutsam imdod, inoyat!
Meni qo'llay olur, qilur himoyat
Uzilmas torlarim,
Sinmas sozlarim! ("Sozim")*

*Mag'rib notinch bo'lsa bezovta mashriq
Do'st do'stdan imdodin tutgaymi darig'?
Qaer zulmat ichra, qaerdir yorug'
Magar yer yuzida tipchlik bo'lmasa ("Bo'lmasa")*

Imdod so'zi yordam, ko'mak, madad so'zlarining sinonimi bo'lib, moddiy yoki ma'naviy jihatdan qo'llab quvvatlash ma'nosini ifodalaydi. Imdod so'zida kuch-quvvat ottenkasi madad so'zidan ko'ra kuchliroq bo'lib, ko'proq badiiy uslubda qo'llanishga xoslangan. Shoir yordam, ko'mak, madad so'zlarining imdod sinonimini, g'amxo'rlik o'rnida inoyat ma'nodoshini qo'llab, badiiylilikni oshiradi.

To'ra Sulaymon sinonim so'zlarning o'zaro mutlaq teng emasligiga, ularning har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega ekanligiga va ma'nolaridagi nozik farqlariga doimo katta e'tibor qilib, ulardan o'z o'rnida foydalana olgan.

“O‘zbek tili sinonimlarining izohli lug‘ati”da *do‘st* so‘zining sinonimik qatori sifatida *o‘rtoq, ulfat, og‘ayni, oshna, jo‘ra, birodar, hamdam, dugona, tomir, cho‘pqot* kabilar keltirilgan [1]. Ammo ularning qo‘llanish darajasi va uslubi farqqa ega. *Jo‘ra, birodar, ulfat* so‘zlari *o‘rtoq, oshna, og‘ayni* so‘zlariga nisbatan kam ishlatiladi. *Ulfat* so‘zining lug‘aviy ma‘nosi esa *rozilik, ittifoqlik, inoqlik* bo‘lib, *yaxshi ko‘rish, mexr, muhabbat* demakdir. Suhbat, ziyofatda doimiy birga bo‘ladigan kishilar birligi, shunday kishilardan iborat bo‘ladigan yig‘in. Shoirning satirik she‘rlar kitobida keltirilgan “Tashladim” she‘rida ichkilikni tashlaganidan keyin ulfatlari tashlab ketganini aytadi. Shoir bu o‘rinda *do‘st* so‘zini qo‘llamaydi. Chunki bu so‘zda o‘rtoqlik munosabatidagi yaqinlik yana ham kuchli. Har qanday ulfat odam *do‘st* bo‘la olmaydi.

Bora-bora ulfatlar tashlab qochar ham bo‘ldi,

Kaminangiz bedavo dardga duchor ham bo‘ldi.

To‘yxatlardan tamomi nomi o‘char ham bo‘ldi,

Qirqqa yetmay qomat lol-xiyol nochor ham bo‘ldi,

Tashlagandan tashladim ichib, cheqmoqlaringni (“Tashladim”)

Shu she‘rining boshqa bandida endi *do‘st* so‘zini qo‘llaydi.

Rangi-ro‘yimga, do‘stlar, yugurdi qon, oqibat.

Tashlagandan tashladim ichib, cheqmoqlaringni (“Tashladim”)

Shu mavzudagi boshqa she‘rida *do‘st* so‘zi bilan bir qatorda *sherik* so‘zini keltirib, *do‘st* va *sherik* orasida farq borligiga ishora qiladi.

Do‘st, sheriklarim alkashlar

Yurganda yo‘li chalkashlar

“Kim bilan kim topishadi!”

Deb kulishar hazilkashlar (“Ichdim, armonim qolmadi”).

“Sinonimlar ma‘no ottenkalarining diffirensiyasiga emas, balki ular bildirgan stilistik ottenka va emotsional buyoqlarning xarakteri” [2] ni, his – hayajon va emotsional hayotimiz bilan doimo aloqada bo‘lishini hisobga olish shoir uchun juda muhim. To‘ra Sulaymon mana shu jihatni ham e‘tibordan chetda qoldirmagan.

Ayrim hollarda shoir bir so‘zni aynan takror qo‘llaydi. Bu esa poetik maqsadga xizmat qiladi.

Bu olamda Oy tanho, muborak Quyosh tanho.

Bo‘y qizlarning ichinda shu bir egma qosh tanho.

Uningdek hech kim menga bo‘lmasa sirdosh tanho

Go‘ro‘g‘li sulton bir yon, To‘ra Sulaymon bir yon (“Gul bir yon, chaman bir yon”).

Mana bu bandda “tanho” so‘zi to‘rt marotaba qo‘llanib, ravonlikni, ta‘sirchanlikni ifodalagan. *Tanho* so‘zining *yolg‘iz, yakka* kabi sinonim variantlari mavjud bo‘lsa-da, shoir ularni qo‘llamaydi. *Tanho* so‘zi so‘zlashuvdan ko‘ra ko‘proq badiiy uslubga xos. *Yakka* o‘zgalardan xoli, o‘zgalarsiz va miqdor jihatdan bitta ma‘nosini bildiradi. *Tanho, yolg‘iz* so‘zlarida o‘zgalarsiz, o‘zgalardan xoli bo‘lgan narsa birdan ortiq bo‘lishi mumkin. Lekin bu birdan ortiq shaxs yoki narsa bir butun, bir birlik sifatida qaraladi [3].

Shoir sinonim so'zlarni ketma-ket keltirib, ta'sirchanlikni, badiiylikni oshiradi va ifodalamoqchi bo'lgan fikrini bo'rttirib, urg'u berib yetkazadi.

*Xohi rozi bo'lg'in, xohi norizo,
Xohi motam tutib, xohi och aza,
Dovrug'lari bo'lib elga ovoza,
Uzilmas torlarim,
Sinmas torlarim ("Sozim")*

Motam tutmoq va *aza ochmoq* ma'nosi bir-biriga yaqin fe'llar bo'lib, shoir ma'noni kuchaytirish uchun ketma-ket qo'llagan.

*Men uchun bu dunyoning ko'rkamligi sen bilan,
Bearmonu beavg'on, bekamligi sen bilan.
O'n sakkiz ming olamning olamligi sen bilan,
Bu jahonda ko'rmasin shahlo ko'zing hech yosh, qiz ("Seningsiz").*

Ushbu misralardagi *bearmon*, *beavg'on* va *bekam* so'zlari ma'nodosh bo'lib, baxtli insonning belgilarini ifodalab, ifodalilikni oshirish uchun uyushib kelgan. *Beavg'on* so'zi kitobiy uslubda nolasiz, faryodsiz ma'nosida qo'llanadi.

*Bedov ot tuyog'idan tayrilarmi?
Mard yigit to'g'ri yo'ldan qayrilarmi?
Nomusi, oriyati bor yigitlar
Yori deb tuqqanidan ayrilarmi? ("Oqpadar")*

Ushbu misralarda *nomus*, *oriyat* ma'nodosh so'zlari uyushib kelib, yigitlar uchun bu ne'mat o'ta muhimligi ta'kidlanadi.

Haqiqatan ham, lug'aviy birliklarni poeziya tili uchun neytral deb bo'lmaydi. Chunki poetik leksika, avvalambor, o'z-o'zidan vujudga kelmaydi. Uni poetik nutq uchun tabaqalanishiga tilning o'zi imkoniyat yaratib beradi. Shu ma'noda sinonimiya poetik so'z hosil qiluvchi manbadir. To'ra Sulaymon mana shu boy manbadan unumli foydalana olgan.

Shoir yordamchi so'zlarning sinonimiyasidan ham o'z o'rnida poetik nutqqa mos tarzda foydalangan. *Agar* shart bog'lovchisining *magar*, *zidlov* bog'lovchisi *lekinning* badiiy uslubga xoslangan *lek* shaklini qo'llab, she'rdagi shart ma'nosini kuchaytirishga erishgan:

*Sayyoralar notinch, ummonlar notinch
Magar yer yuzida tinchlik bo'lmasa.
Naslu nasab notinch, zamonlar notinch
Magar yer yuzida tinchlik bo'lmasa ("Bo'lmasa").*

Bu she'rda boshdan-oyoq "Magar yer yuzida tinchlik bo'lmasa" misrasi takrorlanib, tinchlikning ahamiyatini ta'kidlab ko'rsatishga xizmat qilgan.

Shoir salbiy bo'yoqqa ega ichkilikka berilgan, ruju qilgan ifodasini *piyanista*, *alkash* variantlaridan ham mohirona foydalangan:

*Yuz ketidan kaminaning
O'rni poygak – pastda bo'ldi.
Nomim piyanista bo'ldi.*

Bo'ldi, armonim qolmadi ("Ichdim armonim qolmadi").

Do'st, sheriklarim alkashlar

Yurganda yo'li chalkashlar.

"Kim bilan kim topishadi!"

Deb kulishar hazilkashlar ("Ichdim armonim qolmadi").

Tilning lug'aviy birliklaridan (leksemalardan) tashkil topadigan ma'nodoshlik qatorlari hamisha ochiq bo'ladi. Ya'ni ma'nodoshlik qatorlari birinchidan, davr taqozosi, nutq, jamiyat talabi asosida to'ldirilib borishi mumkin. Ikkinchidan, ma'nodoshlik qatorlari nutqning atash birliklari, frazeologik iboralar, mustaqil leksema sememalarining turlari, yasama so'zlar, so'z birikmalari, so'zlarining nutqiy ko'chma ma'nolari bilan bog'lanib, o'z qatorini nutqiy ma'nodoshlik (kontekstual sinonimiya) vositalari bilan kengaytirib boradi [4].

Oyning o'n beshimas bari qorong'u

Ko'lankasiz, tiniq kunlarim kamdir.

Xun bo'lmish jigarim, qon bo'lmish bag'rim

Og'zimda qora qon—oldimda jomdir ("Qismat").

Ko'lanka so'zi biror ichki ruhiy holatning (mas. tashvish, g'am, azob) ifodasi, aksidir. Shoir bu so'zga belgiga ega emaslik -siz qo'shimchasini qo'shib, *g'amsiz, tashvishsiz, azobsiz* sinonimik qatoriga *ko'lankasiz* so'zini qo'shib, boyitdi. Ushbu misralarda *ko'lankasiz, tiniq* so'zlari kontekstual sinonimlar qatorini tashkil etgan. Chunki ko'lankasiz va tiniq so'zlari nutqiy vaziyatdan tashqarida sinonim emas. Ammo bular azobsiz va yaxshi o'tgan kunlar ma'nosida nutqiy sinonimik uyani tashkil qilgan.

Shoir tildan foydalanish mahoratini namoyon etadigan, emotsional-ekspressiv ifoda semalari qabariq holda reallashadigan leksik birliklardan biri sinonimlarni o'rinli va maqsadli qo'llab, o'ziga xos badiiylilik va uslub yarata olgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ҳожи́ев А. Ўзбек тили синонимларининг изоҳли луғати. – Тошкент, 1974. – 310 б.
2. Қўчқортóев И. Синоним сўзлар ва уларнинг баъзи бир хусусиятлари. «Тилшунослик масалалари», 1-китоб. – Тошкент, 1960.
3. Ҳожи́ев А. Узбек тили синонимларининг изоҳли луғати. – Тошкент. – 1974, 93-бет.
4. Неъматов Ҳ., Расулов Р. Ўзбек тили систем лексикологияси асослари. – Тошкент, 1995.

DEVELOPMENT OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES AND ITS IMPACT ON THE ECONOMY

Doston Imomaliyev¹

Institute of Personnel Training and Statistical Research

DOI: 10.5281/zenodo.14823282

Article History	Abstract
Received: 23.12.2024 Accepted: 06.02.2025	In this article, we consider the evidence of the impact of modern information technologies on the economy, including a significant increase in production activity, positive and negative changes in the labor market. We cite various statistics, in particular, evidence of a significant increase in activities related to artificial intelligence. The impact of modern information technologies on jobs and the field of information security is also discussed.

Keywords: E-commerce, cyber security, digital economy, robotics, productivity, efficiency, competitiveness, green economy, data center.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Independent researcher at the Institute of Personnel Training and Statistical Research, Tashkent, Uzbekistan

ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING RIVOJLANISHI VA UNING IQTISODIYOTGA TA'SIRI

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

Elektron tijorat,
kiberxavfsizlik, raqamli
iqtisodiyot, robotatexnika,
mahsuldorlik, samaradorlik,
raqobatbardoshlik, yashil
iqtisodiyot, ma'lumotlar
markazi

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Biz ushbu maqolada zamonaviy axborot texnologiyalarini iqtisodiyotga ta'siri, jumladan, ishlab chiqarish faoliyatining sezilarli darajada o'sishi, mehnat bozoridagi ijobiy va salbiy o'zgarishlar haqidagi dalillarni ko'rib chiqamiz. Turli statistik ma'lumotlar, xususan, sun'iy intellekt bilan bog'liq faoliyatning sezilarli darajada o'sishi haqida dalillarni keltirib o'tamiz. Shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalarining ish o'rinlariga va axborot xavfzligi sohasiga ta'siri to'g'risida so'z yuritiladi.

KIRISH

Zamonaviy axborot texnologiyalari so'nggi o'n yilliklarda jadal rivojlanib, jamiyatning barcha sohalariga chuqur ta'sir ko'rsatmoqda. Bu texnologiyalar kommunikatsiya, axborot almashinuvi, tahlil qilish va boshqarish imkoniyatlarini tubdan o'zgartirib, yangi iqtisodiy imkoniyatlar yaratmoqda. Shu bilan birga, raqamli transformatsiya jarayonida ko'plab sektorlar innovatsion yechimlardan foydalanishni kuchaytirib, raqobatbardoshlikni oshirmoqda.

Zamonaviy axborot texnologiyalarining iqtisodiyotga ta'siri ko'p qirrali va keng ko'lamlidir. Birinchidan, texnologik yangiliklar ishlab chiqarish samaradorligini oshirib, iqtisodiy o'sishga hissa qo'shmoqda. Robototexnika, sun'iy intellekt va avtomatizatsiya jarayonlari ishlab chiqarishning har bir bosqichida yuqori samaradorlikni ta'minlab, resurslardan tejamkorlik bilan foydalanishni kuchaytirmoqda. Natijada, ishlab chiqarish tannarxi kamayib, mahsulotlarning narxi arzonlashadi, bu esa iste'molchilar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi.

Ikkinchidan, axborot texnologiyalari xizmat ko'rsatish sohasida inqilobiy o'zgarishlarni keltirib chiqardi. Elektron tijorat, onlayn bank xizmatlari va raqamli marketing kabi zamonaviy xizmatlar, bizneslar va mijozlar o'rtasidagi munosabatlarni qayta shakllantirmoqda. Bu esa biznes jarayonlarini tezlashtirib, yanada ko'proq mijozlarga xizmat ko'rsatish imkoniyatini kengaytirmoqda.

Uchinchidan, axborot texnologiyalari xalqaro iqtisodiy munosabatlarda ham muhim rol o'ynaydi. Global miqyosdagi kompaniyalar o'z faoliyatini kengaytirib, yangi bozorlarni egallash va transmilliy tarmoqlarni rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ldi. Shu bilan birga, raqamli iqtisodiyot global savdo va investitsiyalar oqimini yengillashtirmoqda, bu esa iqtisodiyotning globallashtirishiga olib kelmoqda.

Zamonaviy axborot texnologiyalarining iqtisodiyotga ta'siri shuningdek, yangi ish o'rinlari yaratish va ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal qilishda ham o'z aksini topmoqda. Raqamli savodxonlikni oshirish, masofaviy ish va ta'lim imkoniyatlari jamiyatning turli

qatlamlariga yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Biroq, bu jarayonda texnologik notenglik va kiberxavfsizlik kabi muammolar ham yuzaga kelmoqda, bu esa zamonaviy axborot texnologiyalarining salbiy ta'sirlarini kamaytirish uchun jiddiy choralar ko'rishni talab etadi.

Mamlakatimizda ham raqamli iqtisodiyotni faol rivojlantirish, barcha tarmoqlar va sohalarda, eng avvalo, davlat boshqaruvi, ta'lim, sog'liqni saqlash va qishloq xo'jaligida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish bo'yicha vazirlik va idoralar, biznes hamjamiyati va ilmiy doiralar vakillari hamda xorijiy ekspertlar ishtirokida "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasi ishlab chiqilgan[1].

Umuman olganda, zamonaviy axborot texnologiyalarining rivojlanishi iqtisodiyotning barcha jabhalariga sezilarli ta'sir ko'rsatib, yangi imkoniyatlar yaratish bilan birga, yangi muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Shu sababli, bu mavzu chuqur o'rganishga arziydi va zamonaviy iqtisodiyotning rivojlanishida uning roli beqiyosdir.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Axborot texnologiyalari tobora takomillashib borar ekan, ular iqtisodiy o'sish va jamiyat farovonligi uchun istiqbolli imkoniyatlar va potentsial muammolarni taklif qildi. Shuning uchun ko'plab ilmiy tadqiqotlar va amaliy tadqiqotlar o'tkazilgan. Masalan, Shahriyor Azimovning "Innovatsion texnologiyalarni iqtisodiyotga ta'siri" maqolasida zamonaviy texnologiyalar, jumladan, sun'iy intellekt davrida iqtisodiyotdagi dolzarb muammolar va ularning yechimlari haqida batafsil tahlillar keltirib o'tilgan[2].

Dilsabaxon Djurayevna va Nilufar Umarovalarning "Axborot texnologiyalari zamonaviy raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim omilidir" maqolasida zamonaviy axborot texnologiyalari, ularning ishchi kuchi va iqtisodiyotga ta'siri va ularning oldini olish usullari haqida batafsil ma'lumotlar berishga [3].

L.M. Taddeo "How AI can be a force for good" maqolasida axborot texnologiyalaridagi yutuqlar va ularning asosiy texnik zaifliklari, kiber tahdidlar va ularning oldini olish usullari haqida batafsil ma'lumotlar berishgan[4].

L. Floridi "Artificial Intelligence: Opportunities and risks" maqolasida zamonaviy axborot texnologiyalar natijasida axborot xavfsizligi sohasidagi asosiy tahdidlar va ularni oldini olish uchun samarali kiberxavfsizlik choralarini taklif etadi[5].

D.D. Acemoglu "Skills, tasks and technologies: Implications for employment and earnings" maqolasida zamonaviy axborot texnologiyalari natijasida yaratiladigan va yo'qotiladigan ish o'rinlari, shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalarining ish sifati va unumdorligiga ta'siri haqida ma'lumotlar berilgan[6].

Adabiyotlar tahlili orqali ko'rinib turibdiki, zamonaviy axborot texnologiyalarining tadbiq etish murakkab va ko'p qirralik vazifa bo'lib, texnik, huquqiy va insoniy omillarni o'z ichiga oladi. Ushbu adabiyotlar zamonaviy axborot texnologiyalari qo'llash bo'yicha keng qamrovli yondashuvlarni taqdim etadi va turli xil xavflarni kamaytirish uchun samarali strategiyalarni ishlab chiqishda yordam beradi.

TADQIQOT METADOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot tomonidan qo'llanilgan metodologiya mavzuga oid adabiyotlarni o'rganish va ularni tahlil qilishga asoslangan. Bunda integratsiyalashgan adabiyotlarni ko'rib chiqish usulidan foydalandik. Tadqiqot davomida zamonaviy axborot texnologiyalarning salbiy va ijobiy ta'siri o'rganildi. Ushbu sohani o'rganishga bag'ishlangan ma'ruzalar, konferensiya materiallari, internet nashrlari va jurnallar, shuningdek mavzu bo'yicha yangi adabiyotlar va istiqbolli loyiha ma'lumotlari o'rganilib, tahlil, sintez, tanqidiy fikrlash, umumlashtirish kabi usullar qo'llanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

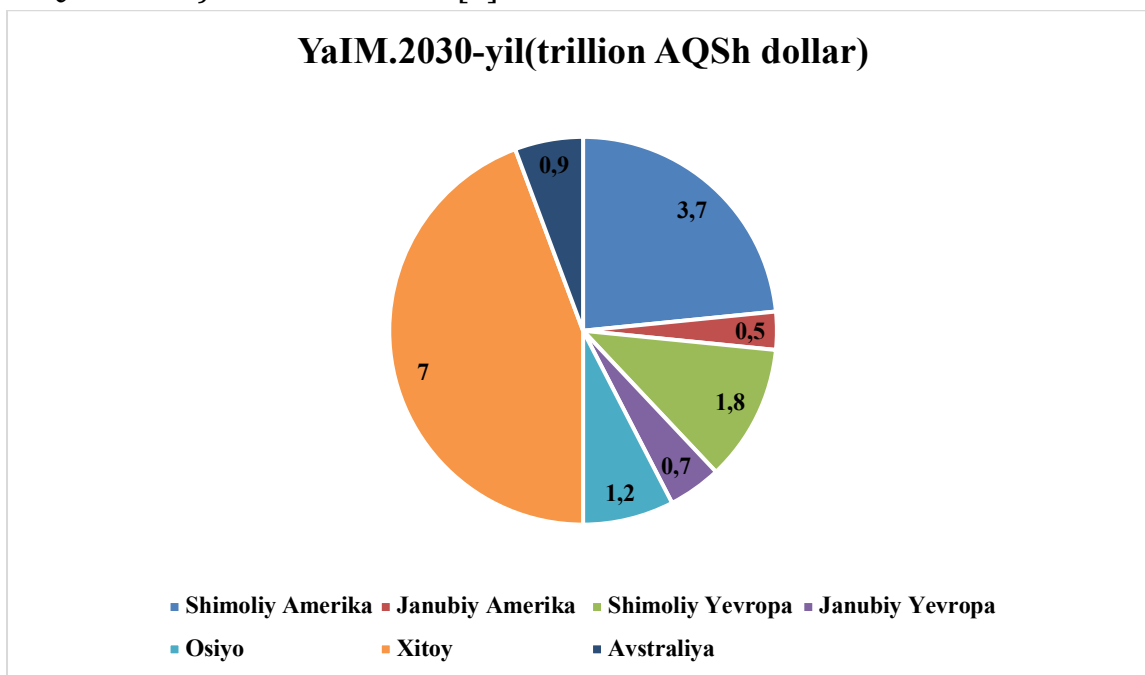
Axborot texnologiyalari nafaqat iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, balki ijtimoiy, siyosiy va madaniy sohalarda ham jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. O'zbekiston Respublikasida ham zamonaviy axborot texnologiyalarining rivojlanishi muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu jarayonning tezlashishi mamlakatning raqobatbardoshligini oshirishga, iqtisodiyotni diversifikatsiya qilishga va davlat boshqaruvini samarali tashkil etishga katta yordam bermoqda. Texnologiyalar tobora takomillashib borar ekan, ular iqtisodiy o'sish va jamiyat farovonligi uchun istiqbolli imkoniyatlar va potentsial muammolarni taklif qiladi. Zamonaviy axborot texnologiyalarini qo'llash barcha sohalarda mahsulot va jarayonlarning sifatini nazorat qilishni kuchaytirdi, mahsuldorlik va samaradorlikni sezilarli darajada yaxshiladi. Bu kamroq miqdorda xatolarga yo'l qo'yilishini va nuqsonli mahsulotlarni kamayishini ta'minladi. Shuningdek, ma'lumotlarni tahlil qilish salohiyatiga ega zamonaviy texnologiyalar orqali samaradorlikni oshirdi, buning natijasida ishlab chiqarish sektorida raqobatbardoshlik oshdi va ta'minot zanjiridagi ba'zi kamchiliklar bartaraf etildi[2]. Bundan tashqari, texnologiyalarning holatini profilaktik diagnostikasi va o'z vaqtida texnik xizmat ko'rsatishni ta'minladi. Bu nolga yaqin ishlamay qolishlarni oldini oldi. Katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish orqali qarorlar qabul qilishni sezilarli darajada yaxshiladi, harajatlarni kamaytirdi va iqtisodiyotning har bir sektorida ishlab chiqarish omillari va resurslardan foydalanishni optimallashtirdi[3].

O'zbekiston hukumati elektron hukumatni rivojlantirish bo'yicha bir qator qadamlar tashladi. "My Gov" platformasi va boshqa raqamli xizmatlar, fuqarolar va davlat organlari o'rtasidagi aloqalarni tezlashtirishga va samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Hozirda ko'plab davlat xizmatlari, shu jumladan fuqarolarni ro'yxatga olish, soliq to'lovlari va boshqa xizmatlar internet orqali taqdim etilmoqda. Shuningdek, O'zbekistonda mobil ilovalar ishlab chiqish va startup ekosistemasining rivojlanishi sezilarli darajada oshdi. Mobil to'lovlar, e-commerce platformalari va onlayn ta'lim tizimlari tez rivojlanib bormoqda. Shuningdek, O'zbekistonning yosh startupchilari va innovatsion loyihalarining ko'payishi, milliy iqtisodiyotga yangi tarmoqlarni kiritmoqda. Shu qatorda, Sun'iy intellekt, ma'lumotlar tahlili va bulutli hisoblash texnologiyalari sohalarda ham yirik o'zgarishlar yuz bermoqda. Ular nafaqat biznes jarayonlarini samarali boshqarishga yordam beradi, balki davlat va xususiy sektorlarda turli sohalarda innovatsiyalarni qo'llash imkoniyatlarini yaratadi.

Zamonaviy axborot texnologiyalari allaqachon marketing, sotish, ta'minot zanjiri

boshqaruvi, logistika va ishlab chiqarish kabi sohalarda sezilarli darajada o'zgarishlar olib kirdi. Boston Consulting Group tomonidan 2023 yilgi tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, transport, logistika, avtomobilsozlik va texnologiya sohalari eng so'nggi zamonaviy texnologiyalarni qo'llash bo'yicha birinchi o'rinda va bu kabi texnologiyalarni qo'llash orqali iqtisodiyotning barcha tarmoqlari 2030 yilga borib kamida 10 foizga o'sishi kutilmoqda[4].

Price waterhouse Coopers(PwC) hisob-kitoblariga ko'ra, texnologiyalarning jadal rivojlanishi va o'zlashtirilishi natijasida 2030 yilga borib global YaIM 14 foizgacha (15,7 trillion AQSh dollar) oshishi mumkin[5].

1-rasm: Zamonaviy axborot texnologiyalarining 2030 yilda mintaqalar bo'yicha global yalpi ichki mahsulotga ta'siri

Manba: Izlanishlar natijasida muallif tomonidan tayyorlandi.

Accenture Consulting tomonidan olib borilgan o'rganishlar natijasida zamonaviy texnologiyalar 2035-yilga kelib yillik global iqtisodiy o'sish sur'atlarini ikki baravar oshirishi mumkin[6].

Bu o'sish innovatsion texnologiyalarning sotilishi va ularning mehnat unumdorligiga ta'siridan kelib chiqadi. Shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalari ishchi kuchiga o'z vazifalarini samarali bajarish imkonini beradi. Shuningdek, ko'proq rag'batlantiruvchi va qo'shimcha qiymatga ega bo'lgan faoliyatga e'tibor qaratish imkonini beradi. Ishchi kuchini o'qitish va tayyorlashning yangi usullarini taklif qilish orqali inson kapitalini sezilarli darajada yaxshilaydi.

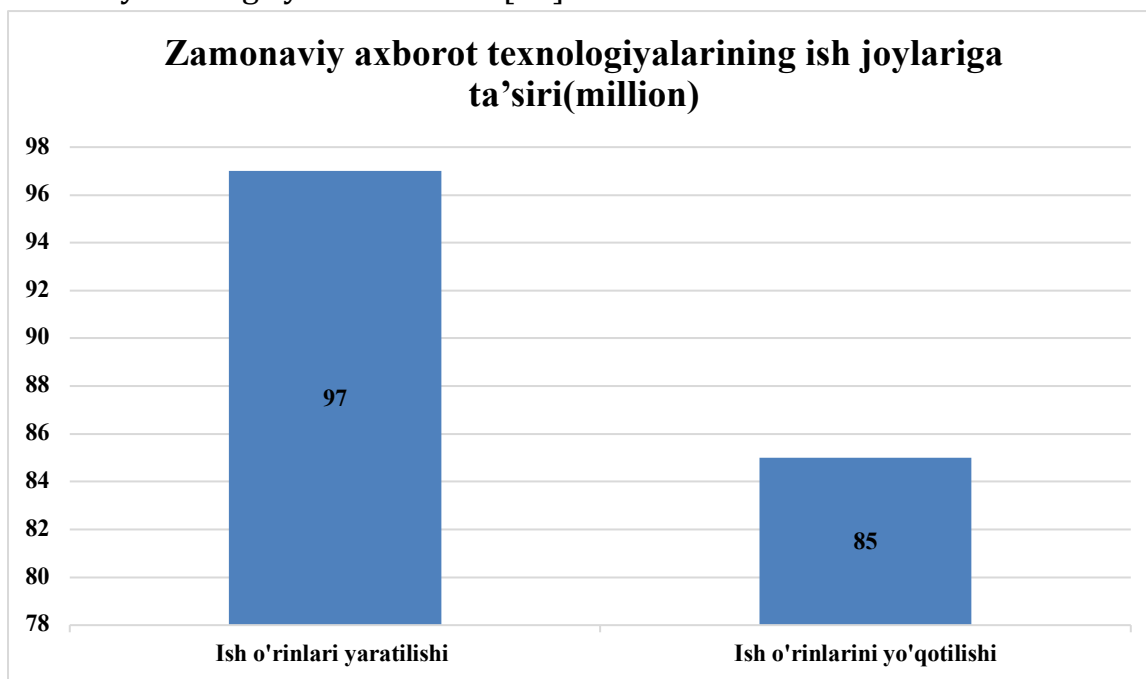
Hozirgi vaqtda sun'iy intellektni dunyo bo'ylab qabul qilish darajasi turlicha bo'lib, ilg'or va orqada qolgan mamlakatlar o'rtasidagi tafovut kengayishiga imkon beradi. Asosan rivojlangan mamlakatlarda rivojlanayotgan mamlakatlarga nisbatan o'z yetakchiliklarini oshirishlari mumkin. Natijada juda kichik va juda katta iqtisodiyotlarning paydo bo'lishiga olib kelishi mumkin[7].

Sun'iy intellektning buzuvchi ta'siri ish haqi, daromad taqsimoti va iqtisodiy

tengsizlikka ham ta'sir qilishi mumkin. Sun'iy intellekt, robotatexnika va avtomatlashtirish kabi texnologiyalar iqtisodiyot bo'ylab keng qo'llanilsa, yangi rivojlanayotgan tarmoqlar natijasida ish o'rinlari yaratiladi va aksincha odamlarni texnologiya bilan almashtirish natijasida ish joylarini yo'qotiladi. Sun'iy intellektdan foydalanishga qodir yuqori malakali ishchilarga talabning ortib borishi ularning ish haqini oshirishi mumkin, boshqalar ish haqining qisqarishi yoki ishsizlikka duch kelishi mumkin[8].

Rivojlangan davlatlarda ish joylarining 54 foizi 20 yilichida avtomatlashtirish xavfiga duch kelishi va ishchi kuchining sezilarli siljishi mumkin. Bunda oddiy, maxsus ko'nikmalarni talab qilmaydigan va kam haq to'lanadigan ishlar avtomatlashtirish bilan almashtirish xavfi bo'ladi, odatiy bo'lmagan maxsus ko'nikmalarni talab qiladigan yaxshi maoshli ishlarga talab yuqori bo'ladi[9].

WEF hisobotiga ko'ra, 2025 yilga kelib zamonaviy axborot texnologiyalari tufayli 85 millionga yaqin ish o'rinlarini bo'shatishini taxmin qilmoqda. Ushbu ishlarning aksariyati ma'lumotlarni kiritish, yig'ish va mijozlarga xizmat ko'rsatish kabi muntazam yoki takrorlanadigan vazifalar hisobidan bo'ladi. Biroq, ma'lumotlar tahlili, jarayonlarni avtomatlashtirish va dasturiy ta'minot ishlab chiquvchilari kabi toifalarda 97 million yangi ish o'rinlarini yaratishga yordam beradi[10].

2-rasm: Zamonaviy axborot texnologiyalarining ish joylariga ta'siri

Manba: Izlanishlar natijasida muallif tomonidan tayyorlandi.

Microsoft kompaniyasi asoschisi Bill Geyts “ Jamiyatni qo'llab-quvvatlovchi davlat pullarini kamaytirmasligi uchun kimningdir ishini oladigan yangi texnologiyalar uchun soliq to'lanishi kerak” degan fikrni bildirgan[11].

Bir necha yil avval Yevropa parlamenti robotlarga soliq solish g'oyasini rad etgandi. Agar avtomatlashtirish daromad solig'i tushumlarining sezilarli darajada pasayishiga olib keladigan bo'lsa va davlat moliyasiga bosimni kuchaytirsam kelajakda bunday soliqdan qochib bo'lmaydi[12].

Shunday qilib, ishchi kuchiga bo'lgan talabning o'zgarishi umumiy ish haqiga ta'sir qilish orqali umumiy daromad taqsimotini yomonlashtirishi mumkin.

Xulosa va takliflar

Zamonaviy axborot texnologiyalarining iqtisodiyotga salbiy ta'sirini kamaytirish xavfini oldini olish uchun bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilishi mumkin. Bular,

Raqamli iqtisodiyot rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun zamonaviy va moslashuvchan qonunchilik bazasini yaratish zarur.

Ishchilarni yangi texnologiyalarga moslashtirish uchun kasbiy qayta tayyorlash va malaka oshirish dasturlarini tashkil etish kerak. Bu dasturlar ishchilar yangi ko'nikmalarni egallash va bozor talablariga mos kasblarda ish topish imkonini beradi.

Texnologiyalar tomonidan avtomatlashtirilayotgan ish o'rinlarini qoplash uchun iqtisodiyotning boshqa sohalarini rivojlantirish kerak. Masalan, xizmat ko'rsatish sohalari, ijodiy sanoatlar, yashil iqtisodiyot va sog'liqni saqlash kabi sohalarda yangi ish o'rinlari yaratish mumkin.

Davlat va xususiy sektor o'rtasida hamkorlikni rivojlantirish orqali yangi ish o'rinlarini yaratish va mavjud ishchilarni qayta tayyorlashga qaratilgan dasturlarni qo'llab-quvvatlash mumkin.

Texnologik o'zgarishlar natijasida ishini yo'qotganlar uchun ijtimoiy himoya choralarini kuchaytirish zarur. Bu davr mobaynida ularni qo'llab-quvvatlash va yangi ish qidirish jarayonini osonlashtirish uchun yordam ko'rsatish lozim.

Innovatsiyalar va tadbirkorlikni rag'batlantirish orqali yangi ish o'rinlari yaratish mumkin. Grantlar, soliq imtiyozlari va boshqa moliyaviy yordam dasturlari orqali yangi bizneslarni qo'llab-quvvatlash kerak.

Raqamli savodxonlikni oshirish orqali keng jamoatchilikni texnologiyalar bilan tanishtirish va ulardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish kerak.

Yuqori tezlikdagi internet, ma'lumotlar markazlari va boshqa texnologik infratuzilmalarni rivojlantirish zarur.

Axborot texnologiyalarining rivojlanishi bilan birga kiberxavfsizlik tahdidlari ham ortadi. Shu sababli, kompaniyalar va davlat tashkilotlari kiberxavfsizlik bo'yicha chora-tadbirlarni kuchaytirishlari kerak.

Zamonaviy axborot texnologiyalarining rivojlanishi iqtisodiyotga bir qator muhim ta'sirlar ko'rsatmoqda. Birinchidan, ular ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish va optimallashtirish orqali samaradorlikni oshirib, xarajatlarni kamaytiradi. Ikkinchidan, raqamli marketing va online savdo platformalari tadbirkorlik faoliyatini kengaytirish va yangi bozorlar ochishga imkon yaratmoqda.

Xulosa qilib aytganda, axborot texnologiyalari innovatsion yechimlar va xizmatlar yaratishda muhim rol o'ynaydi, bu esa iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi. Biroq, mehnat bozori o'zgarib, an'anaviy kasblar kamayishi va yangi ko'nikmalarni talab etishi mumkin.

Umuman olganda, zamonaviy axborot texnologiyalarining rivojlanishi iqtisodiy barqarorlik va rivojlanish uchun imkoniyatlar yaratadi, ammo ularni boshqarish va

moslashish zarurati ham mavjud. Iqtisodiyot va jamiyatning rivojlanishi uchun ushbu jarayonlarni izchil o'rganish va qo'llab-quvvatlash muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 oktabrdagi «"Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida» PQ-6079 qarori, <https://www.lex.uz/uz/docs/-5030957>
2. Shahriyor Azimov «Innovatsion texnologiyalarni iqtisodiyotga ta'siri», Science and Education, 2023
3. Dilsabaxon Djurayevna, Nilufar Umarova «Axborot texnologiyalari zamonaviy raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim omilidir», Science and Education, 2023
4. L.M. Taddeo, «How AI can be a force for good», Science, 2018.
5. L. Floridi, «Artificial Intelligence: Opportunities and risks», Handbook of the Philosophy of Information, 2019.
6. D.D. Acemoglu, «Skills, tasks and technologies: Implications for employment and earnings», Handbook of Labor Economics, 2011.
7. J. M.M. Chui, «Where machines could replace humans - and where they can't (yet)», McKinsey Quarterly, 2016.
8. T.U.M. Arntz, «The Risk of Automation for Jobs in OECD Countries: A Comparative Analysis», OECD Social, Employment and Migration Working Papers, 2016.
9. P.D. Acemoglu, «Artificial Intelligence, Automation and Work», NBER Working Paper, 2018.
10. J.A.A. Agrawal, «Prediction Machines: The Simple Economics of Artificial Intelligence», Harvard Business Review Press, 2018.
11. J. Manyika, «Jobs lost, jobs gained: Workforce transitions in a time of automation», McKinsey Global Institute, 2017.
12. E. Brynjolfsson, «The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies», Handbook of Labor Economics, 2014

ENVIRONMENTAL IMPACT OF ELECTRIC VEHICLE BATTERIES AND THEIR RECYCLING PROSPECTS

Nargiz Olimova¹

Gulnora Fatkulina²

Kazan Federal University in Jizzakh

DOI: 10.5281/zenodo.14843123

Article History	Abstract
Received: 23.12.2024 Accepted: 31.01.2025	The article analyzes the impact of electric vehicle batteries on the environment, examines the environmental risks associated with their disposal, and suggests modern recycling technologies. The importance of developing sustainable methods of handling spent batteries to minimize their environmental footprint is emphasized.

Keywords: batteries, electrolytes, utilization, recycling, Hydrometallurgy, Pyrometallurgy.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Doctor of Philosophy in Technical Sciences (PhD), Kazan Federal University in Jizzakh, Uzbekistan

² Student of General Medicine, Kazan Federal University in Jizzakh, Uzbekistan

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ АККУМУЛЯТОРОВ ЭЛЕКТРОМОБИЛЕЙ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИХ УТИЛИЗАЦИИ

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

батареи, электролиты,
утилизация, переработка,
Гидрометаллургия,
Пирометаллургия

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

В статье анализируется влияние аккумуляторов электромобилей на окружающую среду, рассматриваются экологические риски, связанные с их утилизацией, и предлагаются современные технологии переработки. Подчеркивается важность разработки устойчивых методов обращения с отработанными аккумуляторами для минимизации их экологического следа.

Введение

С ростом популярности электромобилей во всем мире увеличивается и количество аккумуляторов, используемых для их работы. Эти батареи, преимущественно литий-ионные, играют важную роль в снижении выбросов углекислого газа, но их производство и утилизация сопряжены с экологическими рисками.

Литий-ионные аккумуляторы содержат такие материалы, как литий, кобальт, никель, марганец, которые являются как ценными ресурсами, так и потенциальными источниками загрязнения. Проблема переработки отработанных батарей становится все более актуальной на фоне прогноза значительного роста их производства в ближайшие десятилетия.

Экологические риски аккумуляторов электромобилей

Литий-ионные аккумуляторы электромобилей обладают высокой энергоемкостью и долговечностью, но их компоненты представляют угрозу для экосистем:

Литий: добыча этого элемента сопровождается значительным потреблением воды и разрушением почв. Попадание лития в окружающую среду может нарушить экосистемы.

Кобальт: использование кобальта связано с его токсичностью и экологическими последствиями, особенно в случае утечки.

Электролиты: органические растворители, входящие в состав батарей, представляют опасность при разгерметизации.

Металлы (никель, марганец, алюминий): при неправильной переработке способствуют загрязнению почвы и водоемов.

По оценкам аналитиков, к 2030 году объем отработанных аккумуляторов электромобилей составит около 11 миллионов тонн, что требует создания комплексной системы их переработки.

Методы утилизации аккумуляторов электромобилей

Существующие методы переработки аккумуляторов электромобилей включают:

1. Механическая переработка — процесс разборки батарей с извлечением основных компонентов (металлов, пластика). Этот метод экономичен, но требует автоматизации.

2. Пирометаллургия — высокотемпературная обработка, позволяющая извлечь никель, кобальт и медь, однако он неэффективен для лития.

3. Гидрометаллургия — использование кислотных растворов для извлечения металлов, включая литий. Этот метод считается более экологичным и универсальным.

Перспективы технологий переработки

Среди инновационных подходов к утилизации аккумуляторов электромобилей можно выделить:

Вторичное использование (reuse): отработанные батареи, теряющие емкость, могут использоваться в стационарных системах хранения энергии.

Регенерация материалов: совершенствование процессов извлечения чистых компонентов для повторного использования.

Биотехнологии: применение микроорганизмов для переработки аккумуляторов, что позволяет снизить негативное воздействие на окружающую среду.

Кроме того, активно развивается концепция замкнутого цикла, при которой производители электромобилей берут на себя ответственность за сбор и переработку использованных батарей.

Заключение

Увеличение количества электромобилей требует совершенствования подходов к переработке их аккумуляторов. Интеграция новых технологий, развитие законодательства и стимулирование производителей к участию в замкнутом цикле обращения с батареями позволит минимизировать их экологический след. Решение данной проблемы является важным шагом на пути к устойчивому развитию и сохранению экосистем.

Литература

1. Anderson J., Clark D. Recycling of EV Batteries: Opportunities and Challenges // Energy Reports. – 2023. – Vol. 9.
2. Иванов А.А., Смирнов В.П. Литий-ионные аккумуляторы: проблемы утилизации и переработки // Экология и технологии. – 2023. – №4.
3. Directive 2019/1020/EC on the Circular Economy and Battery Recycling. – European Parliament.
4. Олимова Н. и др. Движение пылевых потоков в пылеулавливающем оборудовании, траектории и динамика капель на основе технических характеристик

пылеулавливающей камеры //Сеть конференций E3S. – EDP Sciences, 2023. – Т. 434. – С. 03027.

5. Гуламовна О.Н. Исследования, проведенные с целью повышения эффективности пылеулавливающего оборудования на хлопкоочистительных предприятиях //Техасский журнал техники и

6. Gulovna O. N. Technological Processes of Dust Cleaning At Ginneries //Eurasian Journal of Engineering and Technology. – 2023. – Т. 19. – С. 31-34. технологий. – 2023. – Т. 21. – С.

7. Авалбаев Г. А., Алиева Р. А., Сорабекова М. Основы массообмена между твердым телом и газожидкостной смесью //Журнал современной философии, социальных и гуманитарных наук. – 2023. – Т. 17. – С. 67-71. 17-21.

8. Olimova N. et al. Dust flow motions in dust collection equipment, droplet trajectories and dynamics based on the dust collection chamber's technical characteristics //E3S Web of Conferences. – EDP Sciences, 2023. – Т. 434. – С. 03027.

THE IMAGE OF WOMEN IN THE WORKS OF CHOLPAN

Zarnigor Haydarova¹

Termez University of Economics and Service

DOI: 10.5281/zenodo.14843201

Article History	Abstract
Received: 23.12.2024 Accepted: 10.02.2025	This article highlights Cholpon's journalistic skills. Special attention is paid to the issues of society and the fate of Uzbek women in Cholpon's articles. It is emphasized that women also have the right to study and have equal rights in society.

Keywords: society, powerless woman, colonial people, education system, perspective, madrasahs, the state of schools.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Student, Termez University of Economics and Service, Uzbekistan

CHO'LPON ASARLARIDA AYOL OBRAZI

KALIT SO'ZLAR/
КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

jamiyat, erksiz ayol,
mustamlaka xalq, maorif
tizimi, istiqbol, madrasalar,
maktablar ahvoli

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Cho'lpon maqolalaridagi jamiyat va o'zbek ayoli taqdiri masalasiga alohida e'tibor qaratilgan. Ayollarning ham ilm o'rganishga, jamiyatda teng huquqli bo'lishga ega ekanligi ta'kidlangan.

Kirish. XX asr boshlarida Turkistonda shakllangan va taraqqiy etgan falsafiy-estetik tafakkur yo'nalishini asosan jadidchilik harakati belgilagan edi. Jadidlarning falsafiy-estetik va pedagogik qarashlarining O'rta Osiyoda keng tarqalishi va katta ijtimoiy hodisaga aylanishida Behbudiy, Fitrat, Munavvar qori, Cho'lpon, Abdulla Avloniy singari buyuk shaxslarning xizmati katta bo'ldi. Jumladan, jadid-ma'rifatchilari o'z dasturida millat va mamlakatning dunyoviy taraqqiyoti yo'lida to'siq bo'lib kelayotgan diniy fanatizm va qoloq rasm-rusumlarga qarshi chiqish, eski maktablarni yangi o'quv usullari bilan isloh qilish, xalq ommasining savodini chiqarish maqsadida matbuot masalalariga jiddiy e'tibor qaratib, yangi o'zbek adabiy tilining shakllanishi va rivoji ustida qayg'urish; Yevropa madaniyatidan orqada qolib ketmaslik uchun zamonaviy milliy teatr tomoshalarini tashkil etish; xotin-qizlarning jamiyatdagi va oiladagi ahvolini o'zgartirish maqsadida turli ijtimoiy islohotlar yo'lini qidirish singari muammolarni o'rta tashladilar.

Cho'lpon deganda, ko'z oldimizda tiniq va musaffo osmonda eng yorqin nur sochayotgan yirik yulduz namoyon bo'ladi. Cho'lpon nomini eslaganimizda, xayolimizda adabiyot dunyosining so'nmas va yil sayin qalbimizga iliqlik, tarovat, ko'zimizga nur, ongimizga tiniqlik baxsh etayotgan, huzurimizga tobora yaqinlashib kelayotgan tong yulduzidek shoir siymosi jonlanadi. Cho'lpon 16-17 yoshlaridayoq har tomonlama chuqur bilimli, ilg'or fikrli ziyoli kishi bo'lib yetishdi. Abdulhamid Sulaymon o'g'lining adabiy ijodi 1913-1914-yillarda Andijonning ijtimoiy va madaniy hayoti haqida xabarlar yozish bilan boshlangan. Turkiston aholisining iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy qoloqlik sharoitida yashayotganining asosiy sababini anglagan Cho'lpon, boshqa jadidlar qatori, o'z asarlari bilan xalqning madaniy va ma'rifiy saviyasini ko'tarishga kirishgan.

Tadqiqot metodologiyasi va tahlil natijalari. Cho'lponning adabiy merosi she'riyat, nasr, dramaturgiya, publitsistik va adabiy-tanqidiy maqolalar hamda tarjimalardan iborat. Cho'lpon nasriy ijodining muhim qismini publitsistika tashkil etadi. U "Yo'l esdaligi", "Vayronalar orasidan" kabi qator ocherk va publitsistik maqolalarida o'tgan asrning 20-yillaridagi mustamlaka o'lka hayotining mudhish manzaralarini tasvirlagan. Cho'lpon bu asarlarida realistik tasvir san'atini mukammal egallagan yozuvchi sifatida gavdalanadi. Cho'lponning dunyoqarashi insonparvarlik, millatparvarlik va ma'rifatparvarlik g'oyalari bilan sug'orilgan edi. Uning ko'plab ocherk va publitsistik maqolalari xalq hayoti va taqdiriga bag'ishlangan. "O'sh", "Bahor ovullari", "Vatanimiz

Turkistonda temir yo'llar", (1914-1917-yillar) kabi asarlarida ana shu tendensiya ko'zga tashlanadi. Cho'lpon 1920-1924-yillar mobaynida juda ko'p publitsistik maqolalar, yo'l taassurotlari va esselar ("Sharq uyg'ongan", "Yo'lda bir kunduz", "Yo'lda bir kecha", "Yo'l esdaligi", "Chimkent", "Quturgan mustamlakachilar", "Chopon" va hokazolar) yozdiki, ularning g'oyaviy-badiiy ahamiyati chin ma'noda yuqori edi. "Vayronalar orasidan" nomli maqolasida jamiyatda farzandlarning ta'lim olishga imkoniyati yo'qligidan, balki vaqti ham yo'qligidan kuyingan Cho'lpon bu jummalarni keltiradi: "Bitta maktab ham bor dedilar, lekin uning o'zidan ko'ra ko'proq "oti" bor, shekillik. Ko'klamdan tortib to kuzgacha maktab tatil ekan, dehqonlar bolalarini faqat qishdagina o'qita olurlar ekan". Fikrni maktab xususida davom ettirar ekanmiz, mana bu haqiqatga yo'g'rilgan satrlarga e'tibor qaratmay iloj yo'q: "Lekin birgina maktab bor. Binosi juda yaxshi, burun rus yerlik maktabi bo'lgan. U ham biz borganda remont qilinmagan edi. Remont uchun baladiyada pul yo'q, muallimlarning ta'minoti uchun maorif shu'basida pul yo'q, maorif shu'basiga berish uchun Maorif komissarligida pul yo'q.

Shunday qilib, birgina maktabning ham taqdiri qaltirab turadir. Xalq ta'minotiga o'tkazganlar, xalqdan pul yig'ish esa qiyin..." Yoshlar taqdiriga kuyingan Cho'lponni o'zbek ayoli qismati befarq qoldirmasligi tabiiy hol edi. Shu bois ham Cho'lpon bunday yozadi: "Bechora o'zbek xotuni! Senga 12 yoshingda kafan kiygizgan janoblar tug'ilgan kuningdayoq seni irimlarning bema'ni quchoqlariga irg'itadurlar! Bilmaysen. Bilmaysen. Bilmaganing uchun sen hali ko'p yillar shu irimlar uchun eng toza umidlaringni so'ldirgaysen! Sening bilmog'ing, o'rganmog'ing uchun keng yo'l ochilgan shu zamonda senga ochilgusi maktablarning ta'minoti uchun mahalliy mablag' ning ko'payishini tilaylik!" Cho'lponning bu yonib-kuyishlari bekorga emasdi, chunki u o'zbek ayollari orasida ham zehni o'tkir, zukko va iste'dodli, jasoratli ayollar borligini bilardi.

Cho'lpon "Yorqin turmush" jurnalining 1936-yil 4-5-qo'shma sonida chop ettirgan "Uvaysiy" nomli maqolasida Jahon otin Uvaysiyning jasorati va iste'dodi haqida yozadi. Bundan ko'zlangan maqsad ham aslida ayollar masalasiga e'tibor qaratmoq kerakligini yana bir bor yodga solmoq bo'lgan. Maqolada shoiraning asli Marg'ilondan ekanligi, u yerdan xon saroyidagi shoirlar bazmida qatnashish uchun Qo'qonga kelganligi, uni saroyga kiritishmaganda qari kampir qiyofasida kelgani va shoirlar bazmiga kiritishlari uchun "Zaboningni" deya boshlanuvchi quyidagi ikki misrani yozib kiritgani haqida yozilgan: "Meni "Latazg'lu" deb mahrum etma, bog'bon hargiz, Azal degani bag'rim qonini to'kkan bu gulzora". Cho'lpon Uvaysiy iste'dodi haqida so'z ketganda uning mashhur "Anor" chistonini keltirish orqali uning badihago'ylikda ham tengsiz ekanligini ta'kidlaydi: "Jahon otinga bir kun dasturxon ustida anorni ko'rsatib, shu to'g'risidabir narsa demakni iltimos qilganlar.

Jahon otin o'sha minutning o'zida anor to'g'risida to'rt yo'llik bir she'r yozgan. Badihago'ylik (ekspromt) yo'li bilan yozilgan bu to'rt yo'llik bayt anorni shunday go'zal va san'atkorona tasvir qiladi: Bul na gumbazdir, eshigi, tuynugidan yo'q nishon, Necha gulgunpo'sh qizlar manzil aylabdir makon. Sindirib gumbazni qizlar holidan olsam xabar: Yuzlariga parda tortig'liq, turarlar bag'ri qon" Bu to'rtlikni keltirgandan so'ng Cho'lpon

quyidagicha izoh keltiradi: "Yuzlariga parda tortilgan "qizlarning" bag'irlari qon" bo'lganini aytgan, saroy cho'ri qizlarining ohi-zorini tasvirlab bergan". "Istiqbol uchun kurash" esa o'zbek qizining ham o'qimoqqa, dunyo kezib ilm izlamoqqa haqli ekanligi haqida bunday deydi: "Qizil bayroq"ning so'ng sonlaridan birida Ovrupog'a o'qimoq maqsadida bir o'zbek qizining ketmakka hozirlanganlig'i yozilgandir. O'zbek qizi hanuz yangi usul maktablarga hali yolchib kira olgani yo'q.

Hatto, o'zbek qizining o'zida pardasi, xohishi-da kishani bo'lmagan erkak bolalari ham yuqori maktablarning muhtasham sahnalarida ko'plashib yura olgani yo'q. Hali o'zbek qizi ota-onaning tilsiz qo'g'irchog'i bo'lishdan qutula olgani yo'q" Cho'lpon uchun hamisha ham eng muhim vazifa bo'lgan bir vazifa borki, bu jamiytda erkak va ayollarning teng huquqliligi masalasidir. Zotan, Cho'lpon o'zining bu to'g'rida firk yuritilgan maqolasiga ham bejizga " Eng muhim vazifamiz" deb nom bermagan. Maqola bunday boshlanadi: "Zarafshon" rafiqimizda o'rtoq Ismoilzoda "Unutilgan bir vazifa" sarlavhasi bilan bir bosh maqola yozib, xotin-qizlarimiz orasida maorif tarqatish masalasidan jiddiy suratda bahs etadir. Bizda maktab, o'qish-o'qitish va bilimlik bo'lish masalasi juda jiddiy harakatlar bilan yo'lga qo'yila boshlagan choqda shu bilimdan xalqning erkak-xotunini bab-barobar foydalandirish, haqiqatan, muhim va muhimligi unutilgan bir masaladir". Keltirilgan bu fikrlardan anglashimiz mumkinki, xotin-qizlar ilm olib, o'qib-o'rganishi uchun ham imkoniyat va sharoitlar yaratib berish eng muhim vazifa bo'lish bilan birga unutilgan vazifa ham edi. Ismoilzoda esa bu unutilgan masalani eslatib qo'ygan bo'lsa, Cho'lpon bu eslatib qo'yilgan vazifani eng muhim vazifa qatorida ko'radi. Maqolada jamiyatda o'qish-o'rganish borasida ko'p va xilma-xil fikrlar bo'layotganini yaxshi deya baholaydi va lekin deydi: "Bu qilingan harakat va faoliyat faqatgina ijtimoiyatimizning bir sinfi bo'lgan erlar sinfi uchungina maxsus bo'lib qoldi. Ijtimoiyatning eng nozik bir yeri va balki asos bo'lgan xotin-qizlarning ahvoli hech bir e'tiborga olinmadi"

Cho'lpon, hattoki, Samarqanddek bir viloyat shahrida ham birgina bo'lsa ham muntazam qizlar maktabi yo'qligidan o'kinadi. Ilgari taniqli bo'lgan "Bibixonim" maktabi hozirda so'ng kunlarini o'tkazadir. Bu maktabda 20 -yilda ellikdan ortiq qiz bolalar o'qigani holda, endi yuksalishdan pastlashga yuz tutib, o'quvchilari 7-8 ta qolgani Cho'lponni o'yga soladi. Bu o'ylar esa maqolaga quyidagicha yakun yasaydi: "Bu hol bir Samarqandda emas, har yerda shundaydir. Bu haqida o'ylamoq, tushunmak va ququr tushunmak bilangina qolmasdan, jiddiy va amaliy chora ko'rmak yana siz va bizning vazifamiz" Cho'lpon jamiyat uchun ayollarning o'qimishli bilimli bo'lishi naqadar zarur bir vazifa ekanligini to'g'ri anlagan shaxs edi. U millat deb yashadi shu millat ertasi uchun kuydi, yondi. Cho'lpon bilardiki, ayolning oilada tutgan o'rni, farzand tarbiyasida tutgan o'rni beqiyos edi. O'qimishli, zehnli ayol tarbiya berishda ham hamisha o'zi uchun to'g'ri yo'nalish tanlay oladi. Nahot endi bunday ayollar son jihatda juda kam bo'lsa. Axir oilada farzandning ilm fanga qiziqishida ham onaning o'rni bor-ku. 20- yillarda "Bibixonim" madrasasida 50 ta ayol ta'lim olgani bu past ko'rsatgichdir. Chunki faqatgina 40-50 ta ayol butun jamiyatdagi ayollar o'rnini bosa olmaydi. Buni ochiq ko'z bilan ko'ra olgan Cho'lpon bu masalani qayta-

qayta, erinmasdan qalamga olaveradi, xoh publisistika, xoh dramaturgiya va xoh lirika bo'lsin. Zero, bu mavzuga tur va janr chegaralari begona.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Cho'lpon. Asarlar. 4 jildlik. -T.: Akademnashr, 2016. -B. 200.
2. Cho'lpon - yana oldim sozimni. -T.:G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1991.
3. Cho'lpon. Vayronalar orasida. -T.: G'.G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1991.
4. Sultonov U. Cho'lponning adabiy-estetik qarashlari. -T.: NDA, 1995.
5. O'roqova O. Cho'lpon badiiy ijodining konseptual-estetik asoslari. -T.: 2018. –
- 6.Furqat, Zokirjon. "Tanlangan asarlar". Toshkent: Fan nashriyoti, 1981.
- 8 .Pirimqul Qodirov, "Yulduzli tunlar". Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti, 2000.
- Alisher Navoiy, "Xamsa". Toshkent: Sharq nashriyoti, 1998
- 9 Abdulla Qodiriy , "O'tgan kunlar". Toshkent: O'zbekiston, 1965
10. I.Qarshiyeva Abdulla Avloniy asarlarida odob-axloq va tarbiyaviy masalalarning yoritilishi-"Ta'lim, fan va innovatsiya",2024
11. I.Qarshiyeva Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'limni tashkil etish-"Pedagogik akmeologiya" xalqaro ilmiy-metodik jurnali, 2024

THE IMPORTANCE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN TEACHING ENGLISH

Zulfizar Karimova¹

Tashkent Branch of Moscow State University named after M.V. Lomonosov

DOI: 10.5281/zenodo.14859305

Article History	Abstract
Received: 11.01.2025 Accepted: 12.02.2025	This article analyzes the role of artificial intelligence (AI) in teaching English and its effectiveness. The impact of artificial intelligence technologies on the language teaching process, their role in developing students' language competencies, and their importance in modern educational methods are highlighted. The article also discusses the benefits of software and learning platforms based on AI, their advantages and disadvantages. Based on the results obtained during the research using advanced methods, recommendations are given for the effective use of artificial intelligence in the language learning process.

Keywords: artificial intelligence, English, educational technologies, language learning, adaptive learning, chatbots, neural networks.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Senior Lecturer, Tashkent Branch of Moscow State University named after M.V. Lomonosov, Uzbekistan

INGLIZ TILINI O'RGATISHDA SUN'IY INTELLEKTNING AHAMIYATI

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

sun'iy intellekt, ingliz tili, ta'lim texnologiyalari, til o'rganish, adaptiv ta'lim, chat-botlar, neyron tarmoqlar

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Ushbu maqolada ingliz tilini o'rgatishda sun'iy intellektning (SI) o'rni va uning samaradorligi tahlil qilinadi. Sun'iy intellekt texnologiyalarining til o'rgatish jarayoniga ta'siri, o'quvchilarning til kompetensiyalarini rivojlantirishdagi roli va zamonaviy ta'lim metodlaridagi ahamiyati yoritiladi. Maqolada, shuningdek, SI asosida yaratilgan dasturiy ta'minotlar va o'quv platformalarining foydalari, ularning afzalliklari va kamchiliklari muhokama qilinadi. Tadqiqot davomida ilg'or metodlardan foydalangan holda olingan natijalarga asoslanib, til o'rganish jarayonida sun'iy intellektdan samarali foydalanish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Kirish

Ingliz tili xalqaro muloqot vositasi sifatida tobora keng tarqalib, ta'lim, fan va texnologiya sohalarida muhim o'rin egallamoqda (Crystal, 2003). Biroq, bu tilni samarali o'rgatish va o'rganish jarayoni ko'plab qiyinchiliklarga duch kelmoqda. An'anaviy usullar ba'zan o'quvchilar ehtiyojiga mos kelmaydi va individual yondashuv yetishmovchiligi kuzatiladi (Richards & Rodgers, 2014). Sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining rivojlanishi bu muammolarni hal qilishga yordam berishi mumkin.

Sun'iy intellekt asosidagi vositalar, xususan, til o'rgatish dasturlari, adaptiv ta'lim tizimlari va interaktiv chat-botlar ingliz tilini o'rganish jarayonini sezilarli darajada osonlashtirmoqda. Ushbu maqolada SI texnologiyalarining ingliz tili ta'limida qanday ahamiyat kasb etishi va ularning afzalliklari haqida batafsil so'z yuritiladi.

Hozirgi globallashgan dunyoda ingliz tili nafaqat xalqaro muloqot vositasi, balki bilim va kasbiy rivojlanishning muhim omili sifatida ham qaralmoqda. Texnologiyalar, xususan, sun'iy intellektning (SI) rivojlanishi bilan ta'lim jarayonlari sezilarli darajada o'zgarib bormoqda. An'anaviy ta'lim usullari o'quvchilarning ehtiyojlariga to'liq javob bera olmasligi sababli, SI texnologiyalaridan foydalanish til o'rganish jarayonini yanada samarali va interaktiv qilish imkonini bermoqda.

Sun'iy intellekt asosidagi dasturlar o'quvchilarning shaxsiy ehtiyojlariga moslashtirilgan ta'limni ta'minlaydi, ularning grammatik bilimlarini, talaffuz va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Chat-botlar, neyron tarmoqlar va mashinaviy o'rganish algoritmlari yordamida o'quvchilar doimiy ravishda yangi bilimlarni egallashlari va amaliy mashg'ulotlarni bajarishlari mumkin. Shu jihatdan qaraganda, sun'iy intellekt zamonaviy til ta'limi tizimining ajralmas qismiga aylanmoqda.

Asosiy qism

Sun'iy Intellekt Asosida Ishlaydigan Til O'rganish Vositalari

Hozirgi kunda til o'rganishda qo'llanilayotgan SI texnologiyalaridan ba'zilari

quyidagilardan iborat:

1. Adaptiv o'quv tizimlari: Bu tizimlar o'quvchilarning individual ehtiyojlarini tahlil qilib, ularga mos keladigan topshiriqlarni tavsiya etadi. Misol uchun, Duolingo va Memrise kabi dasturlar foydalanuvchining o'zlashtirish darajasiga qarab mashqlarni moslashtiradi (Woolf, 2010).

2. Chat-botlar va virtual o'qituvchilar: ChatGPT, ELSA Speak, va Mondly kabi dasturlar o'quvchilar bilan muloqot qilib, ularning til ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Ushbu texnologiyalar tabiiy tilda tushunish va javob berish imkoniyatiga ega bo'lib, til o'rganish jarayonini interaktiv va samarali qiladi (Xie, Siau, & Nah, 2020).

3. Neyron tarmoqlar va nutqni aniqlash tizimlari: Google Assistant, Amazon Alexa va Apple Siri nutqni tushunish va tarjima qilish imkoniyatiga ega. Ushbu tizimlar foydalanuvchilarning talaffuzini yaxshilash va real hayotdagi muloqotga tayyorlashga yordam beradi (Goodfellow, Bengio, & Courville, 2016).

Sun'iy Intellektning Ingliz Tili O'rgatishda Afzalliklari

1. Individual yondashuv: Sun'iy intellekt har bir o'quvchining o'ziga xos o'rganish uslubini aniqlab, unga mos keladigan o'quv materiallarini taqdim etadi (Brown, 2007).

2. Til muhitini yaratish: Sun'iy intellekt asosidagi chat-botlar o'quvchilarga doimiy ravishda ingliz tilida muloqot qilish imkoniyatini taqdim etadi.

3. Tilni o'rganish jarayonini avtomatlashtirish: Mashinalar orqali real vaqtda matn tarjimasini, grammatik tahlil va talaffuzni tekshirish mumkin.

4. Motivatsiyani oshirish: O'yinlashtirilgan elementlar (gamification) orqali SI dasturlari o'quvchilarning rag'batini oshiradi va ularga qiziqarli tajriba taqdim etadi (Deterding et al., 2011).

Kamchilik va Cheklovlar

SI texnologiyalarining afzalliklari bilan bir qatorda, ba'zi kamchiliklari ham mavjud:

1. Insoniy omil yetishmovchiligi: O'qituvchi va talaba o'rtasidagi real muloqotning o'rnini sun'iy intellekt to'liq bosa olmaydi.

2. Ma'lumotlarning noto'g'ri talqini: Sun'iy intellekt tizimlari ba'zida kontekstni to'liq tushuna olmasligi mumkin (Chowdhury, 2003).

3. Tilning madaniy jihatlarini o'rgatish qiyinligi: Sun'iy intellekt odatda grammatika va lug'at boyligini oshirishga e'tibor qaratadi, ammo madaniy kontekstni to'liq yetkazib berishi qiyin (Kramsch, 1993).

Xulosa

Sun'iy intellekt texnologiyalari ingliz tilini o'rgatishda katta imkoniyatlar yaratmoqda. Ular individual yondashuvni ta'minlaydi, til muhitini shakllantiradi va o'rganish jarayonini interaktiv qiladi. Biroq, SI texnologiyalarining imkoniyatlaridan maksimal darajada foydalanish uchun ularni an'anaviy ta'lim usullari bilan birgalikda qo'llash lozim. Kelajakda sun'iy intellekt yanada rivojlanib, ingliz tilini o'rgatish jarayonini yanada samarali qiladi.

Sun'iy intellekt ingliz tilini o'rganishda innovatsion yondashuvlarni taklif etib, ta'lim

samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Unga asoslangan tizimlar individual yondashuvni ta'minlab, o'quvchilarning real hayotda foydalanishi mumkin bo'lgan til ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Biroq, SI texnologiyalarining joriy etilishi o'qituvchilarning rolini kamaytirish emas, balki ularni yangi pedagogik vositalar bilan boyitish imkoniyatini beradi. Shu sababli, sun'iy intellekt va an'anaviy ta'lim metodlarini uyg'unlashtirish kelajakda til o'rgatish jarayonining eng samarali yo'nalishlaridan biri bo'lishi kutilmoqda. Texnologiyalarning doimiy rivojlanishi bilan birga, SI yordami bilan til o'rganish yanada intuitiv, moslashuvchan va samarali bo'lib borishi muqarrar.

Adabiyotlar

1. Brown, H. D. (2007). Principles of Language Learning and Teaching. Pearson Education.
2. Chowdhury, G. G. (2003). Natural language processing. Annual Review of Information Science and Technology, 37(1), 51-89.
3. Crystal, D. (2003). English as a Global Language. Cambridge University Press.
4. Deterding, S., Dixon, D., Khaled, R., & Nacke, L. (2011). From game design elements to gamefulness: Defining gamification. Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference.
5. Goodfellow, I., Bengio, Y., & Courville, A. (2016). Deep Learning. MIT Press.
6. Kramsch, C. (1993). Context and Culture in Language Teaching. Oxford University Press.
7. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press.
8. Woolf, B. P. (2010). Building Intelligent Interactive Tutors. Elsevier.
9. Xie, J., Siau, K., & Nah, F. F. H. (2020). Artificial Intelligence for Education. ACM Transactions on Management Information Systems, 11(2), 1-19.

HISTORY OF CENTRAL ASIAN SETTLEMENTS

Muhammadjon Ganiyev¹

School 14, Kattakurgan city, Samarkand region

DOI: 10.5281/zenodo.14859573

Article History	Abstract
Received: 11.01.2025 Accepted: 12.02.2025	This article provides information about the settlements of the Eneolithic and Bronze Age communities of Central Asia. The relevance of the article is clearly demonstrated by the example of monuments discovered as a result of archaeological research. The living conditions and religion of the population are also described in detail. The article is written based on accurate information.

Keywords: Nomozgoh, Sarazm, M.E. Vorones, A. Anarbayev, B. Matbabayev, Amirabad culture, Porson-2.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ History teacher, School 14, Kattakurgan city, Samarkand region, Uzbekistan

O'RTA OSIYO TURAR JOYLARI TARIXI

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

Nomozgoh, Sarazm, M.E.
Vorones, A.Anarbayev,
B.Matbabayev, Amirobod
madaniyati, Porson-2

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Ushbu maqolada O'rta Osiyoning eneolit va bronza davri jamolarining turar joylari haqida ma'lumot beriladi. Maqolaning dolzarbligi arxeologik tadqiqotlar natijasida ochilgan yodgorliklar misolida yaqqol o'rganib berilgan. Shuningdek aholining turmush sharoiti ham dini ham batafsil yoritilgan. Maqola yozishda aniq ma'lumotlar tayangan holda ma'lumot berilyabdi.

O'rta Osiyo xalqlarining shaharsozlik an'analari asrlar qa'riga borib taqaladi. Ijtimoiy mehnat taqsimoti, mulkiy tabaqalanish, ishlab chiqarishning o'sishi shahar aholi punktlari: ma'muriy hokimiyat, hunarmandchilik va savdo markazlarining paydo bo'lishiga olib keldi. Urbanizatsiya jarayonini makon-vaqt o'lchovida amalga oshirish shakllari va darajalarida notekis rivojlanish qonunining ta'siri namoyon bo'ladi. Bu O'rta Osiyo tarixida ham qayd etilgan: bu hududda urbanizatsiya jarayoni bir xil bo'lmagan – O'rta Osiyo janubidagi protoshaharlar miloddan avvalgi III ming yillikning oxirida, shimoliy va shimoli- sharqida esa (shu jumladan, O'rta Sirdaryo havzasida) birinchi shaharlar miloddan avvalgi I ming yillikning 1-yarmi va o'rtalarida paydo bo'lgan¹.

Markaziy Osiyoning bu qismida urbanizatsiya jarayonini o'rganish alohida ahamiyatga ega. Uning tabiiy iqlim sharoiti xilma-xil, hududi boy tabiiy resurslarga ega. Geografik joylashuviga ko'ra O'rta Sirdaryo havzasi miloddan avvalgi I ming yillikda sivilizatsiya va shahar madaniyati paydo bo'lgan Qadimgi Sharq dunyosining chekkasi edi. Bundan tashqari, ko'p asrlar davomida o'troq dehqonchilik madaniyati dunyosi bilan ko'chmanchi madaniyat olami o'rtasida chegara mavjud edi. Bu omillarning barchasini hisobga olgan holda, O'rta Sirdaryo havzasini, uning rivojlanishining fazoviy kengayishini va murakkablashishini ta'minlaydigan urbanizatsiya jarayonining refleks zonalariga to'liq bog'lash mumkin. Urbanizatsiya xususiyatlarini aniq tarixiy jamiyatlarda belgilash – bu holda O'rta Sirdaryo havzasi mintaqasida, O'rta Sirdaryoning birinchi shahar markazlaridan biri Arxaik Xo'jand (miloddan avvalgi I ming yillikning birinchi uchdan bir qismi) hisoblanishi kerak. Ustrushona (Istaravshan) tarixiy-madaniy rayoniga kelsak, yozma manbalarga ko'ra, bu yerdagi dastlabki shaharlar Kurushkada, Baga, G'azo va boshqalar bo'lgan (miloddan avvalgi VI- IV asrlar).¹

Muayyan mintaqadagi bitta shaharning tarixi ma'lum bir xronologik doirada ushbu mintaqadagi deyarli barcha voqealarni aks ettiradi. Bu yerda xususiyning umumiyga munosabati va fikr-mulohazalari aniq kuzatilgan: ma'lum bir makonning bir obyektining tarixi va bir mintaqaning ma'lum bir davrdagi tarixi. Shu munosabat bilan shahar Istaravshan (sobiq O'ratepa) Tojikistonda urbanizatsiya muammolarini o'rganishning muhim obyekti hisoblanadi.

Urbanizatsiyani umumiy hududiy jarayonlar nuqtai nazaridan va ma'lum bir

hududdagi yagona shahar tarixi bilan solishtirganda o'rganish muammolarni har tomonlama ko'rib chiqish imkonini beradi. Muammoni hal qilishning ushbu yondashuvi tanlangan tadqiqot mavzusining dolzarbligini anglatadi.

Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, urbanizatsiyani o'rganish bo'yicha yana bir tarixiy-madaniy mintqa – O'rta Sirdaryo havzasining ajralmas qismi bo'lgan Choch-Iloqda ham salmoqli ishlar amalga oshirildi. Shahar hududlari, istehkomlar, old va jamoat binolari, turar joy va hunarmandlar kvartallarining relyefi va rejasini batafsil o'rganishni o'z ichiga olgan bu ishlar viloyat shaharlari tarixini ularning rivojlanish dinamikasida izchil ochib berish imkonini berdi. Urbanizatsiya yo'llari va bosqichlarini o'rganishga tizimli yondashuv, shu jumladan, arxeologik yodgorliklarning barcha toifalari, xomashyo manbalari, ichki va mintaqalararo aloqa vositalarini tahlil qilish "Qadimiy va o'rta asrlar shaharlari" monografiyasi mualliflari tomonidan qo'llanilgan. "Sharqiy Movarounnahr» asarida antik davr va o'rta asrlarda (miloddan avvalgi III asr – XVIII asrlar) Sharqiy Movarounnahrning bepoyon hududi shahar madaniyati shakllanishining irsiy sabablari va qonuniyatlari xolisona tahlil qilingan.

Istaravshan haqidagi alohida asarlarda Ustrushona va butun O'rta Sirdaryo havzasining urbanizatsiya jarayonining turli jihatlarini shaharsozlik madaniyatining boshqa masalalarini o'rganishda to'xtalib o'tgan. Istaravshan moddiy madaniyati tarixini o'rganishda me'moriy yodgorliklar muhim manba bo'lib, ularning soni O'ratepada Tojikistonning boshqa shaharlariga qaraganda ko'proqdir. Shu munosabat bilan arxeologik yodgorliklar bilan bir qatorda O'ratepaning ko'plab me'moriy yodgorliklari ham o'rganildi².

O'ratepa-Istaravshanning so'nggi o'rta asr va yangi tarixi yaxshi o'rganilgan. A.M.Muxtorov taniqli yozma manbalarni har tomonlama tahlil qilib, XVII-XIX asrlardagi shaharning umumiy tarixi va butun mulki sahifalarini tiklabgina qolmay, Istaravshan va madaniyati tarixining alohida muammolarini ham ko'rib chiqdi. U shaharning choraklik tuzilishini, guzarlarning tashkil topgan vaqtini, aholisining kasb-hunarlarini juda sinchiklab o'rgangan. Istaravshan tarixining A.M.Muxtorov asarlarida ko'rib chiqilgan eng dastlabki davri Istaravshanda temuriylar hukmronligining so'nggi yillari hisoblanadi.

A.Q.Mirboboev Sirdaryo havzasining o'rta qismidagi urbanizatsiyani o'rganishga katta hissa qo'shgan. U o'z tadqiqotida ahamiyat bermagan shahar hayotining qirralarini topish qiyin. Uning ko'plab asarlarida viloyatning qadimiy shaharlarini mahalliyashtirish, shahar aholisining diniy e'tiqodi va mifologiyasi, shaharlarni obodonlashtirish va sug'orish, ta'lim va madaniyat masalalari o'z aksini topgan.

O'rta asrlar shahrining shakllanishi va faoliyatining murakkab jarayoni, u nafaqat qurilish ufqlari va u yoki bu aholi hayotining tegishli xronologik segmentlarini yoki ularning madaniy o'zaro ta'sirini aniqlash muammosini o'z ichiga oladi – bularning barchasi birinchi navbatda ko'p komponentli jarayondir. Asrlar davomida turli ijtimoiy-iqtisodiy qarama-qarshiliklar fonida yuz berdi. Shu o'rinda shuni ta'kidlash joizki, O'ratepa-Istaravshan tarixi qazish materiallari asosida Mug'tepa va boshqa manzilgohlar stratigrafiyasida o'z aksini topgan.

Yuqoridagi usullardan foydalanish butun mintaqaning urbanizatsiya jarayonini bir butun sifatida va O'rta Sirdaryo havzasining asosiy shahar markazlaridan biri – O'ratepa-Istaravshan shahri misolida ko'rib chiqish imkonini berdi. Biz shaharning yagona organizm sifatida faoliyat yuritishini tarixiy voqealar fonida va uning atrofidagi qishloq okrugi bilan yaqin aloqada, ya'ni bu nafaqat O'ratepa-Istaravshan tarixi, balki kengroq ma'noda – O'rta Sirdaryo havzasining butun mintaqasi tarixi kontekstida Vagkat rustak va ma'lum darajada Ustrushona tarixiy-madaniy mintaqasi tarixidir. "Qadimiy shaharning shakllanishi va rivojlanishini o'rganishning metodologik muammolari" va "Shaharning ishlab chiqarish markazi sifatida shakllanishi" asarlarining asosiy qoidalari ushbu tadqiqotning uslubiy asosi bo'ldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Anarboyev A. O'rta Osiyoning o'rta asr shaharlarini obodonlashtirish. -Toshkent: Fan, 2017.
2. Axner A.C., Kogan L.B., Yanitskiy O.I. Urbanizatsiya, jamiyat va ilmiy-texnik inqilob // Falsafa savollari, 2018- yil, 2-son.
3. Alekshin V.A. Markaziy Osiyo janubidagi urbanizatsiya bosqichlari // Urbanizatsiya zonalari va bosqichlari. - Toshkent: Fan, 2021

DIFFERENCES IN MONTHLY SALARIES IN UZBEKISTAN AND THE REASONS FOR THIS DIFFERENCE

Davlatbek Asadullayev¹

University of World Economy and Diplomacy

DOI: 10.5281/zenodo.14879652

Article History	Abstract
Received: 11.01.2025 Accepted: 17.02.2025	This article explores wage disparities in Uzbekistan, analyzing the factors contributing to these differences. The study examines regional, sectoral, and educational influences on salary levels, highlighting the role of economic policies, labor market demands, and skill gaps. The findings suggest that wage variations are primarily driven by differences in industry productivity, workforce qualifications, and regional economic development. Additionally, gender and experience disparities further contribute to income inequality. The study emphasizes the need for targeted policies to reduce wage gaps and promote equitable economic growth.

Keywords: Uzbekistan, wage disparities, salary differences, labor market, income inequality, economic factors, workforce qualifications, regional development, gender gap, wage policy.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Student, University of World Economy and Diplomacy, Tashkent, Uzbekistan

O'ZBEKISTONDA OYLIK MAOSHLARDAGI FARQLANISH VA BU FARQLANISH SABABLARI

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

O'zbekiston, oylik maoshlar, ish haqi tafovutlari, mehnat bozori, daromad notengligi, iqtisodiy omillar, kasbiy malaka, hududiy rivojlanish, gender tafovutlari, ish haqi siyosati

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Ushbu maqolada O'zbekistonda oylik maoshlardagi farqlanish va bunga ta'sir etuvchi omillar tahlil qilinadi. Tadqiqotda hududiy, sohaviy va ta'lim darajasiga bog'liq maosh tafovutlari ko'rib chiqilib, iqtisodiy siyosatlar, mehnat bozori talablari hamda kasbiy malaka darajasi kabi omillarning roli yoritiladi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, maoshlar o'rtasidagi tafovutlar asosan ishlab chiqarish samaradorligi, ishchi kuchining malakasi va hududiy iqtisodiy rivojlanish darajasiga bog'liq. Shuningdek, gender va ish tajribasiga doir farqlar ham daromad notengligiga ta'sir qiladi. Maqolada ushbu tafovutlarni kamaytirish va adolatli iqtisodiy o'sishni ta'minlash uchun yo'naltirilgan siyosatlarning ahamiyati ta'kidlanadi.

Oylik maoshlardagi farqlanish har qanday iqtisodiyotda mehnat bozori tarkibiy tuzilmasining muhim ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston ham bundan mustasno emas, chunki mamlakatda iqtisodiy islohotlar natijasida mehnat bozori dinamikasi o'zgarib, turli sohalar va hududlar o'rtasida ish haqi tafovutlari shakllangan. Ushbu tafovutlarning sabablarini tahlil qilish mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ish haqi farqlari ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, ular orasida hududiy rivojlanish darajasi, iqtisodiy sohalarining o'ziga xos xususiyatlari, ta'lim va malaka darajasi hamda gender tafovutlari alohida ajralib turadi (World Bank, 2021). Masalan, yirik sanoat markazlari bo'lgan Toshkent va Navoiy viloyatlarida ish haqi darajasi boshqa hududlarga nisbatan ancha yuqori (Statistika agentligi, 2023). Buning asosiy sababi ushbu hududlarda yuqori qo'shimcha qiymat yaratuvchi tarmoqlarning rivojlanganligi va ishchi kuchining nisbatan yuqori malakaga ega ekanligidir (ILO, 2020).

Shuningdek, sohalar bo'yicha ham sezilarli farqlar kuzatiladi. Xususan, moliya, axborot texnologiyalari va sanoat tarmoqlarida ish haqi qishloq xo'jaligi va ta'lim sohasiga qaraganda ancha yuqori (G'ulomov, 2022). Bu farq iqtisodiy tarmoqlarning rentabelligi, investitsiyalar hajmi va mehnat unumdorligining turlicha bo'lishi bilan izohlanadi. Ish haqi tafovutlari gender jihatidan ham dolzarb bo'lib, ayollarning erkaklarga nisbatan kamroq daromad olishi ko'plab mamlakatlarda kuzatiladigan muammo sanaladi (UNDP, 2021).

Ushbu maqolada O'zbekistonda ish haqi farqlanishining asosiy sabablarini aniqlash va ularning ta'sir darajasini baholash maqsad qilingan. Tadqiqot natijalari mehnat bozori siyosatini shakllantirish va daromad notengligini kamaytirish bo'yicha samarali choralarni ishlab chiqishda foydali bo'lishi mumkin.

Oylik maoshlardagi farqlanish dunyo miqyosida va O'zbekistonda ham keng o'rganilgan mavzulardan biridir. Tadqiqotchilar ish haqi tafovutlarini turli omillar –

hududiy rivojlanish, iqtisodiy sohalarning o'ziga xos jihatlari, ta'lim darajasi, ish tajribasi va gender tafovutlari bilan bog'liq holda tahlil qilganlar. Ushbu bo'limda xalqaro va mahalliy tadqiqotlar asosida O'zbekistonda maosh farqlanishining sabablari ko'rib chiqiladi.

Hududiy farqlanishlar

Ish haqi tafovutlari ko'pincha mamlakat ichidagi hududiy rivojlanish darajasiga bog'liq bo'ladi. World Bank (2021) tadqiqotlariga ko'ra, urbanizatsiya darajasi yuqori bo'lgan hududlarda ish haqi sezilarli darajada yuqori bo'ladi. O'zbekistonda ham Toshkent shahri va Navoiy viloyati kabi sanoat markazlarida o'rtacha ish haqi respublika bo'yicha eng yuqori darajada bo'lib, qishloq hududlarida esa nisbatan past ekani kuzatiladi (Statistika agentligi, 2023). Bu esa mehnat bozori talablarining turlicha shakllanishi va sanoat tarmoqlarining rivojlanish darajasi bilan bog'liqdir (ILO, 2020).

Sohalar bo'yicha farqlanish

Sanoat tarmoqlari o'rtasidagi ish haqi tafovutlari ham sezilarli bo'lib, iqtisodiy rentabellik darajasi yuqori bo'lgan sohalarda maoshlar nisbatan ko'proq to'lanadi. Masalan, G'ulomov (2022) tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda moliya, axborot texnologiyalari va energetika tarmoqlarida oylik maoshlar nisbatan yuqori ekani ta'kidlangan. Aksincha, qishloq xo'jaligi va ta'lim sohalari eng past daromadli tarmoqlar qatoriga kiradi. Bu esa ushbu sohalarga investitsiyalar hajmi va ish unumdorligining pastligi bilan izohlanadi (UNDP, 2021).

Ta'lim va malaka darajasi ta'siri

Ta'lim darajasi ish haqi miqdoriga bevosita ta'sir etuvchi muhim omillardan biridir. Becker (1993) tomonidan ilgari surilgan "inson kapitali nazariyasi"ga ko'ra, yuqori bilim va malakaga ega ishchilar ko'proq daromad olishadi. O'zbekistonda ham oliy ma'lumotga ega mutaxassislarning o'rtacha ish haqi kasbiy ta'lim yoki umumiy o'rta ta'lim bitiruvchilarinikiga nisbatan yuqori ekani kuzatiladi (Statistika agentligi, 2023). Ayniqsa, xalqaro sertifikatlarga ega bo'lgan va xorijiy kompaniyalarda ishlayotgan mutaxassislarning daromadi ichki mehnat bozoridagilarga qaraganda yuqoriroq bo'lishi aniqlangan (World Bank, 2021).

Gender tafovutlari

Dunyo bo'yicha gender farqlari ish haqi notengligining asosiy omillaridan biri bo'lib, O'zbekistonda ham bu holat kuzatiladi. UNDP (2021) ma'lumotlariga ko'ra, ayollarning o'rtacha ish haqi erkaklarnikiga nisbatan 30-40% pastroqdir. Bu farqning sabablari orasida kasbiy segregatsiya, ya'ni ayollarning past maoshli sohalarda ko'proq ishlashi va mehnat bozoridagi gender stereotiplari keltiriladi. Xususan, ayollar ta'lim, sog'liqni saqlash va xizmat ko'rsatish sohalarida ko'proq band bo'lib, bu tarmoqlarda o'rtacha ish haqi iqtisodiyotning boshqa sektorlariga qaraganda pastroqdir (G'ulomov, 2022).

Adabiyotlar sharhi shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda ish haqi farqlanishining asosiy sabablari hududiy rivojlanish darajasi, iqtisodiy sektorlar o'rtasidagi tafovutlar, ta'lim va malaka darajasi hamda gender notengligi bilan bog'liq. Ushbu omillarni chuqurroq tahlil qilish va ularni kamaytirish bo'yicha samarali siyosatlarni ishlab chiqish mamlakat mehnat

bozorining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

O'zbekistonda oylik maoshlardagi farqlanish muammosi turli omillar – hududiy rivojlanish, iqtisodiy tarmoqlar o'rtasidagi tafovutlar, ta'lim va malaka darajasi hamda gender notengligi bilan bog'liq ekanligi aniqlandi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, urbanizatsiya darajasi yuqori bo'lgan hududlarda ish haqi nisbatan yuqori bo'lib, Toshkent va Navoiy viloyatlarida bu ko'rsatkich respublikaning boshqa hududlariga qaraganda ancha yuqori. Bundan tashqari, moliya, axborot texnologiyalari va sanoat tarmoqlarida oylik daromadlar yuqori bo'lsa, qishloq xo'jaligi va ta'lim sohalarda bu ko'rsatkich ancha past ekani kuzatilmoqda.

Ta'lim va malaka darajasi ish haqi tafovutlarida muhim rol o'ynaydi. Yuqori ma'lumot va malakaga ega mutaxassislarning daromadi o'rta yoki past malakali ishchilarnikiga nisbatan sezilarli darajada yuqoridir. Shuningdek, gender tafovutlari ham ish haqi notengligiga olib kelmoqda, chunki ayollar ko'proq past maoshli sohalarda band bo'lib, erkaklarga nisbatan kamroq daromad olishmoqda.

Mazkur tafovutlar mehnat bozorida adolatli va barqaror o'sish uchun muammolar tug'dirishi mumkin. Shu sababli, davlat siyosati va iqtisodiy islohotlar orqali ish haqi notengligini kamaytirish va mehnat bozorida teng imkoniyatlarni yaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ish haqi tafovutlarini kamaytirish va mehnat bozorini yanada samarali rivojlantirish uchun quyidagi chora-tadbirlar tavsiya etiladi:

1. Hududiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlash

Kam rivojlangan hududlarda sanoat va xizmat ko'rsatish tarmoqlarini rivojlantirish uchun davlat va xususiy investitsiyalarni jalb qilish.

Uzoq hududlardagi aholi uchun ish o'rinlarini yaratish maqsadida infratuzilmani yaxshilash.

2. Ta'lim va malaka oshirish dasturlarini rivojlantirish

Zamonaviy kasbiy ta'lim tizimini rivojlantirish va ish beruvchilarning talablariga mos keladigan mutaxassislarni tayyorlash.

Ishchilar uchun qayta tayyorlash va malaka oshirish dasturlarini kengaytirish, ayniqsa, past daromadli tarmoqlarda band bo'lgan xodimlar uchun.

3. Sohalar bo'yicha ish haqi notengligini kamaytirish

Past maoshli sohalarda ish haqi oshirilishini qo'llab-quvvatlash bo'yicha mexanizmlarni ishlab chiqish.

Mehnat unumdorligini oshirish uchun ilg'or texnologiyalarni joriy etish va innovatsiyalarni rag'batlantirish.

3. Gender tafovutlarini kamaytirish

Ayollar uchun mehnat bozorida teng imkoniyatlar yaratish va gender stereotiplarini bartaraf etish bo'yicha dasturlar ishlab chiqish.

Ayollar band bo'lgan sohalarda mehnat sharoitlarini yaxshilash va ish haqi darajasini oshirish.

4. Ish haqi siyosatini takomillashtirish

Minimal ish haqini mehnat bozori talablariga mos ravishda muntazam ravishda yangilab borish.

Norasmiy bandlik darajasini kamaytirish va ishchilar huquqlarini himoya qilish bo'yicha mehnat qonunchiligini takomillashtirish.

Yuqoridagi tavsiyalar O'zbekiston mehnat bozorida ish haqi notengligini kamaytirishga va yanada barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashga yordam berishi mumkin. Adolatli ish haqi tizimi ijtimoiy barqarorlik va aholi turmush darajasining yaxshilanishiga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Becker, G. S. (1993). Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education (3rd ed.). The University of Chicago Press.
2. G'ulomov, S. (2022). O'zbekistonda ish haqi farqlanishining asosiy omillari. Iqtisodiy tadqiqotlar jurnali, 5(2), 45-60.
3. International Labour Organization (ILO). (2020). Global Wage Report 2020-2021: Wages and Minimum Wages in the Time of COVID-19. Geneva: ILO.
4. Statistika agentligi. (2023). O'zbekistonda ish haqi dinamikasi bo'yicha statistik ma'lumotlar. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi.
5. United Nations Development Programme (UNDP). (2021). Gender Equality and Women's Economic Empowerment in Central Asia. New York: UNDP.
6. World Bank. (2021). Uzbekistan: Labor Market Analysis and Wage Disparities. Washington, DC: World Bank.

COMPARATIVE ANALYSIS OF LEGISLATION AIMED AT WATER MANAGEMENT AND CONSERVATION IN THE UK AND THE USA

Davlatbek Asadullayev¹

University of World Economy and Diplomacy

DOI: 10.5281/zenodo.14879751

Article History	Abstract
Received: 11.01.2025 Accepted: 17.02.2025	This article provides a comparative analysis of the legislative framework for water management and conservation in the United Kingdom and the United States. The study examines the similarities and differences in the legal norms, institutional structures and policies for water resources management in both countries. While the United Kingdom has a centralized regulatory system, water management in the United States is carried out mainly at the state level. The article also analyzes the main laws aimed at protecting and conserving water resources, their effectiveness and existing problems. The results of the study can be used to develop effective legal mechanisms in the field of water management for Uzbekistan.

Keywords: water management, water conservation, legislation, Great Britain, USA, legal analysis, comparative research, water resources, environmental policy, institutional system.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International
(CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Student, University of World Economy and Diplomacy, Tashkent, Uzbekistan

BUYUK BRITANIYA VA AQSHDA SUVNI BOSHQARISH VA SAQLASHGA QARATILGAN QONUNCHILIKNING QIYOSIY TAHLILI

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

suv boshqaruvi, suv tejash, qonunchilik, Buyuk Britaniya, AQSh, huquqiy tahlil, qiyosiy tadqiqot, suv resurslari, ekologik siyosat, institutsional tizim

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Ushbu maqolada Buyuk Britaniya va AQShda suv boshqaruvi va tejashga qaratilgan qonunchilik tizimi qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda har ikkala davlatda suv resurslarini boshqarish bo'yicha huquqiy normalar, institutsional tuzilma va siyosatlarning o'xshash hamda farqli jihatlari ko'rib chiqiladi. Buyuk Britaniyada markazlashgan tartibga solish tizimi hukmron bo'lsa, AQShda suv boshqaruvi asosan shtatlar darajasida amalga oshiriladi. Shuningdek, maqolada suv resurslarini muhofaza qilish va tejashga qaratilgan asosiy qonunlar, ularning samaradorligi hamda mavjud muammolar tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari O'zbekiston uchun suv boshqaruvi sohasida samarali huquqiy mexanizmlarni ishlab chiqishda qo'llanilishi mumkin.

Suv resurslaridan samarali foydalanish va ularni boshqarish bugungi kunda dunyo miqyosida dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Iqlim o'zgarishi, aholining o'sishi va sanoatning rivojlanishi natijasida suv ta'minoti bo'yicha bosim ortib bormoqda (World Bank, 2021). Shu sababli, ko'plab davlatlar suvdan oqilona foydalanish va uni tejash bo'yicha huquqiy mexanizmlarni ishlab chiqib, amaliyotga tatbiq etmoqda. Buyuk Britaniya va AQSh suv boshqaruvi bo'yicha rivojlangan tizimlarga ega bo'lib, ularning qonunchilik tajribasi boshqa davlatlar uchun muhim ahamiyat kasb etishi mumkin (OECD, 2020).

Buyuk Britaniya va AQShning suv resurslarini boshqarish modellari bir-biridan sezilarli farq qiladi. Buyuk Britaniyada suv ta'minoti va boshqaruvi asosan markazlashgan tartibda olib boriladi va milliy darajada qat'iy nazorat qilinadi (UK Environment Agency, 2019). AQShda esa suv boshqaruvi ko'proq shtatlar va mahalliy hokimiyatlar vakolatiga topshirilgan bo'lib, federal va shtat qonunlari o'zaro muvofiqlashtirilgan holda ishlaydi (US Environmental Protection Agency, 2021). Ushbu farqlar suvdan foydalanish bo'yicha huquqiy normalarning shakllanishi va ularning samaradorligiga ta'sir ko'rsatadi.

Qator tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, har ikkala davlatda suv tejash va boshqaruviga oid qonunchilik tizimi o'ziga xos ustunlik va kamchiliklarga ega. Masalan, Buyuk Britaniyada suv sifatini nazorat qilish bo'yicha qat'iy normalar mavjud bo'lsa, AQShda turli shtatlardagi suvdan foydalanish huquqlari va boshqaruv mexanizmlarining xilma-xilligi mavjud (Grafton et al., 2018). Shu bilan birga, suv iste'moli va resurslarini muhofaza qilish bo'yicha siyosatlar davlat miqyosida qanday ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi muhim omil hisoblanadi.

Ushbu maqolada Buyuk Britaniya va AQSh suv boshqaruvi va tejashga oid qonunchilik tizimining o'xshash va farqli jihatlari qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari

O'zbekistonda suv resurslarini boshqarish va samarali qonunchilik mexanizmlarini ishlab chiqishda foydali bo'lishi mumkin.

Suv resurslarini boshqarish va tejashga oid qonunchilik dunyo miqyosida muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Iqlim o'zgarishi va suv tanqisligi kuchayib borayotgan bir sharoitda, rivojlangan davlatlar ushbu muammoni huquqiy mexanizmlar orqali hal qilishga intilmoqda (World Bank, 2021). Buyuk Britaniya va AQSh suv boshqaruvi bo'yicha rivojlangan tizimlarga ega bo'lib, ularning qonunchilik tajribasi boshqa davlatlar, jumladan, O'zbekiston uchun ham muhim ahamiyat kasb etishi mumkin.

Buyuk Britaniyada suv boshqaruvi qonunchiligi

Buyuk Britaniyada suv boshqaruvi markazlashgan tizim asosida amalga oshiriladi va davlatning qat'iy nazorati ostida turadi. Mamlakatda suv resurslarini boshqarishning huquqiy asoslari Water Act 2003 va Flood and Water Management Act 2010 kabi qonunlar orqali mustahkamlangan bo'lib, ushbu hujjatlar suvdan oqilona foydalanish, ifloslanishni oldini olish va barqaror boshqaruvni ta'minlashga qaratilgan (UK Environment Agency, 2019).

Bundan tashqari, Buyuk Britaniyada suv ta'minoti va iste'molining barqarorligini ta'minlash maqsadida maxsus reguliyator organlar, masalan, Environment Agency va Ofwat faoliyat yuritadi. Bu organlar suv ta'minotini boshqarish, tariflarni belgilash va suv sifatini nazorat qilish bilan shug'ullanadi (OECD, 2020). Tadqiqotchilar ta'kidlashicha, Buyuk Britaniya modeli suv iste'molini tartibga solish va monitoring qilish bo'yicha samarali tizimga ega, ammo xususiy sektordagi kompaniyalar bilan hamkorlik jarayoni ayrim muammolarni keltirib chiqarishi mumkin (Grafton et al., 2018).

AQShda suv boshqaruvi qonunchiligi

AQShda suv boshqaruvi federal va shtat darajasida amalga oshiriladi, ya'ni mamlakatning turli hududlarida turlicha qonunchilik tizimlari mavjud. Clean Water Act 1972 va Safe Drinking Water Act 1974 kabi asosiy qonunlar suv resurslarini himoya qilish va tejashga yo'naltirilgan bo'lib, ular AQSh Atrof-muhitni muhofaza qilish agentligi (EPA) tomonidan amalga oshiriladi (US Environmental Protection Agency, 2021).

Biroq, AQShdagi suv boshqaruvining asosiy xususiyatlaridan biri shundan iboratki, har bir shtat o'ziga xos qonunlarni ishlab chiqish va tatbiq etish vakolatiga ega. Masalan, Kaliforniya kabi qurg'oqchil shtatlarda suvdan foydalanish qoidalari qat'iy tartibga solingan bo'lsa, suv resurslari nisbatan mo'l bo'lgan hududlarda bu talablar yumshoqroq bo'lishi mumkin (Garrick et al., 2019). Bu esa AQShda suvdan foydalanish huquqlari va boshqaruv mexanizmlarining xilma-xilligiga olib keladi, biroq ba'zi holatlarda muvofiqlik va samaradorlik muammolarini keltirib chiqaradi (Freeman, 2020).

Qiyosiy tahlil va xulosalar

Buyuk Britaniya va AQSh suv boshqaruvi tizimlarining asosiy farqlari ularning institutsional tuzilishida namoyon bo'ladi. Buyuk Britaniyada davlat tomonidan qat'iy tartibga solish hukmron bo'lsa, AQShda shtat darajasida turli yondashuvlar qo'llaniladi. Shuningdek, Britaniya modeli suv iste'molini cheklash va ifloslanishni kamaytirish bo'yicha

aniq strategiyalar bilan ajralib turadi, AQShda esa turli shtatlarning yondashuvlari natijasida yagona nazorat mexanizmini shakllantirish qiyin kechmoqda (OECD, 2020).

Tadqiqotchilar fikriga ko'ra, Buyuk Britaniya modeli barqaror suv boshqaruvi uchun samarali bo'lishi mumkin, chunki u suv resurslarini taqsimlash va monitoring qilish bo'yicha aniq va shaffof tizimga ega (Grafton et al., 2018). AQSh modeli esa moslashuvchan bo'lib, turli geografik va iqlim sharoitlariga moslashish imkonini beradi, lekin bir xil huquqiy yondashuvning yo'qligi ba'zi shtatlarda suv resurslarining noto'g'ri boshqarilishiga olib kelishi mumkin (Freeman, 2020).

O'zbekiston uchun suv boshqaruvi bo'yicha samarali qonunchilik tizimini ishlab chiqishda har ikkala davlat tajribasi muhim ahamiyatga ega bo'lishi mumkin. Markazlashgan boshqaruv Buyuk Britaniya misolida samaradorlikni oshirishi mumkin bo'lsa, AQSh tajribasi mintaqaviy ehtiyojlarga mos yondashuvlarni ishlab chiqish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu adabiyotlar sharhi asosida Buyuk Britaniya va AQShning suv boshqaruvi va tejashga oid qonunchilik tizimining ustunlik va kamchiliklari tahlil qilinadi hamda O'zbekiston uchun qaysi yondashuv maqsadga muvofiqligi haqida xulosalar chiqariladi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Buyuk Britaniya va AQSh suv boshqaruvi va tejashga oid qonunchilik tizimida sezilarli farqlar mavjud bo'lib, har ikkala davlatning yondashuvlari o'ziga xos ustunlik va kamchiliklarga ega. Buyuk Britaniyada suv boshqaruvi markazlashgan holda amalga oshiriladi va qat'iy nazorat mexanizmlariga ega bo'lsa, AQShda bu jarayon asosan shtatlar darajasida tartibga solinib, har bir hudud o'z ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda yondashuv ishlab chiqadi.

Buyuk Britaniya modeli suv resurslarini samarali taqsimlash va ularni himoya qilish bo'yicha yaxlit tizimga ega bo'lib, davlat tomonidan qat'iy tartibga solinadi. AQSh modeli esa hududiy moslashuvchanlikni ta'minlab, suv taqchilligi yoki ortiqchaligi mavjud shtatlar uchun turli yondashuvlarni amalga oshirish imkonini beradi. Biroq, AQShdagi huquqiy tafovutlar ba'zi shtatlarda suv resurslarining noto'g'ri boshqarilishiga olib kelishi mumkin.

O'zbekiston uchun ushbu tajribalardan samarali foydalanish muhim ahamiyatga ega. Mamlakatda suv resurslarini boshqarish masalasi dolzarb bo'lib, hozirgi kunda suvdan oqilona foydalanish va tejash bo'yicha huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish talab etiladi. Buyuk Britaniya va AQSh tajribasi asosida O'zbekiston suv boshqaruvi tizimining huquqiy asoslarini mustahkamlash orqali barqaror va samarali tizim yaratishi mumkin.

O'zbekiston suv resurslarini boshqarish va tejash bo'yicha samarali huquqiy mexanizmlarni ishlab chiqish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirishi tavsiya etiladi:

1. Markazlashgan va mintaqaviy yondashuvlarni uyg'unlashtirish

Suv resurslarini taqsimlash va nazorat qilish uchun Buyuk Britaniya tajribasi asosida yagona davlat regulyatorini tashkil etish.

Hududiy ehtiyojlardan kelib chiqib, AQSh tajribasiga asoslangan holda viloyatlar va

tumanlar darajasida moslashuvchan boshqaruv tizimini yo'lga qo'yish.

2. Suvdan oqilona foydalanish va tejash bo'yicha qonunchilikni takomillashtirish

Suv kodeksi va tegishli qonunlarni yangilash hamda xalqaro standartlarga moslashtirish.

Suvdan foydalanish va ifloslanishni kamaytirish bo'yicha qat'iy monitoring tizimini ishlab chiqish.

3. Suv tariflari va iqtisodiy rag'batlantirish mexanizmlarini joriy etish

Suvni tejashga rag'batlantirish uchun differensial tarif tizimini qo'llash, ya'ni ko'p suv iste'mol qilgan aholi va korxonalar uchun yuqori tariflarni belgilash.

Qishloq xo'jaligida suvni tejovchi texnologiyalarni joriy qilgan fermerlarga moliyaviy rag'batlar berish.

4. Texnologik innovatsiyalar va suv infratuzilmasini rivojlantirish

Suvni qayta ishlash va tejashga qaratilgan texnologiyalarni keng joriy etish.

Suv inshootlari va quvurlarining eskirish darajasini kamaytirish maqsadida infratuzilmani modernizatsiya qilish.

5. Ijtimoiy xabardorlik va ta'lim dasturlarini kuchaytirish

Aholi o'rtasida suvdan oqilona foydalanish bo'yicha ta'lim va targ'ibot ishlarini kuchaytirish.

Oliy o'quv yurtlarida suv boshqaruvi va ekologiya bo'yicha maxsus kurslarni kengaytirish.

Yuqorida keltirilgan tavsiyalar O'zbekistonda suv boshqaruvini takomillashtirishga va barqaror rivojlanishga xizmat qilishi mumkin. Suv resurslarini samarali boshqarish orqali kelajak avlodlar uchun ekologik barqarorlik va iqtisodiy farovonlikni ta'minlashga erishish mumkin.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Freeman, S. (2020). Water Governance in the United States: Challenges and Opportunities. Washington, DC: Brookings Institution.

2. Garrick, D., De Stefano, L., & Turley, L. (2019). Water Allocation in Rivers Under Pressure: Water Governance and Environmental Sustainability. Cambridge University Press.

3. Grafton, R. Q., Pittock, J., & White, C. (2018). Water, Climate Change, and Sustainability. Oxford University Press.

4. OECD (2020). Water Governance in OECD Countries: A Multi-Level Approach. Paris: OECD Publishing.

5. UK Environment Agency (2019). The State of Water Resources in England and Wales. London: UK Government Publications.

6. US Environmental Protection Agency (2021). Water Resource Management and Conservation Policies in the US. Washington, DC: US EPA.

7. World Bank (2021). Global Water Security and Sustainability Report. Washington, DC: World Bank Group.

METHODS OF TEACHING “TARBIYA” SUBJECT IN PRIMARY LEVEL STUDENTS IN SCHOOL

Shohjahon Xasanov¹

Olimaxon Buzrukova²

Fergana State University

DOI: 10.5281/zenodo.14892502

Article History	Abstract
Received: 11.01.2025 Accepted: 19.02.2025	Education is one of the main criteria for instilling basic values in primary school students, educating them in the spirit of patriotism, hard work, and forming feelings of love for the Motherland. Through this subject, teachers give children various educational lessons. This article discusses the forms, methods and methods of teaching education for primary school students.

Keywords: Primary school, student, education, teacher, education, form, method, knowledge, skills, qualifications, individual, method.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Teacher of Fergana State University, Fergana, Uzbekistan

² Master's student of Fergana State University, Fergana, Uzbekistan

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TARBIYA FANINI O'QITISHNING METOD VA USULLARI

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

Boshlang'ich sinf, o'quvchi, tarbiya, o'qituvchi, ta'lim, shakl, metod, bilim, ko'nikma, malaka, individ, usul.

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Tarbiya fani boshlang'ich sinf o'quvchilariga asosiy qadriyatlarni singdirish, ularni vatanparvarlik, mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash, ona Vatanga muhabbat tuyg'ularini shakllantirishning asosiy mezonlaridan biridir. Bu fan orqali pedagoglar bolalarga turli xil tarbiya saboqlarini beradilar. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun tarbiya fanini o'qitishning shakl, metod va usullari haqida so'z yuritilgan.

Kirish. Tarbiya fani O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan umumiy o'rta ta'lim muassasalarida 2020-2021-o'quv yilidan boshlab joriy qilindi. Ushbu fan Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasining bir qismi sifatida o'quvchilarda "Milliy tiklanishdan - milliy yuksalish sari" g'oyasini singdirish, ularni ijtimoiy muvaffaqiyatli hayotga tayyorlash, faol fuqarolik pozitsiyasi, mas'uliyat, majburiyat, huquqiy ong va madaniyat, teran dunyoqarash, sog'lom e'tiqodlilik, ma'rifatparvarlik, bag'rikenglik kabi fazilatlarni shakllantirishni maqsad qilib qo'ygan.

Fan va darslik konsepsiyasini yaratishda Yaponiya, Singapur, Angliya, BAA, Xitoy, Koreya, Rossiya, Germaniya kabi xorijiy davlatlarning tajribasidan foydalanildi. Ta'lim jarayoni nihoyatda murakkab jarayon bo'lganligi uchun ta'lim samaradorligi pedagog va o'quvchi faolliligiga, ta'lim vositalarining mavjudligiga, ta'lim jarayonining tashkiliy, ilmiy, metodik mukammalligiga bog'liq.

Muhokama va natijalar. Bugungi kunda fan-texnikaning rivojlanishi bilan inson faoliyati nihoyatda kengayib, yangi texnologiyalar kirib kelmoqda. Sifat o'zgarishlari shundan dalolat beradiki, endilikda yangi metodikalarni talab etadigan va ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylanib borayotgan, unga o'zining ma'lum xususiyatlarini joriy etadigan yangi texnikaviy, axborotli, audiovizualli, vositalar ham mavjud bo'lib, ular zamonaviy pedagogik texnologiyalarni aniq voqelikka aylantirdi.

Ta'lim-tarbiya jarayonining unumdorligini oshiradi, o'quvchilarni mustaqil fikrlash jarayonini shakllantiradi, o'quvchilarda bilimga ishtiyoq va qiziqishni oshiradi, bilimlarni mustahkam o'zlashtirish, ulardan amaliyotda erkin foydalanish ko'nikma va malakalarini shakllantiradi. An'anaviy o'qitish tizimi, aytish mumkinki, yozma va o'g'zaki so'zlarga tayanib ish ko'rishi tufayli axborotli o'qitish sifatida tafsiflanadi, chunki o'qituvchi faoliyati birgina o'quv jarayonining tashkilotchisi sifatida emas, balki nufuzli bilimlar manbaiga aylanib borayotganligini ta'kidlagan holda baholanmoqda.

O'zbek xalqining yosh avlodni hayotga tayyorlashda ko'p asrlar davomida qo'llagan usul va vositalari, tadbir shakllari, o'ziga xos urf-odatlar va an'analari, ta'lim-tarbiya haqidagi g'oyalari va hayotiy tajribasi mavjud. Bu meros o'tmishda ko'plab alloma-yu donishmandlar etishib chiqishiga asos bo'lgan.

Sharq uygʻonish davrining buyuk mutafakkiri Abu Nasr Forobiy aqlli, dono va oʻtkir fikrlaydigan kishilar toʻgʻrisida shunday deydi: “Aqlli deb shunday kishiga aytiladiki, ular fazilatli, oʻtkir mulohazali, foydali ishlarga berilgan, zarur narsalarni kashf va ixtiro etishda zoʻr istidodga ega; yomon ishlardan oʻzini chetda olib yuradilar. Bunday kishilarni oqil deytilar”. Uning fikricha, “Taʼlim soʻz va oʻrgatish bilangina boʻladi. Tarbiya esa amaliy ish va tajriba bilan oʻrganishdir, yaʼni shu xalq, shu millatning amaliy malakalaridan iborat boʻlgan ish-harakatga, kasb-hunarga berilgan boʻlishidir. Agar ular ish, kasb-hunarga berilgan boʻlsalar, kasb- hunarga qiziqsalar, shu qiziqish ularni butunlay kasb-hunarga jalb etsa, demak, ular kasb-hunarning chinakam oshigʻi boʻladilar”.

Biror bir maqsadga qaratilgan tarbiya jarayonining mohiyati va vazifalari tarbiyachi tomonidan rejalashtiriladi va tartibga solinadi:

A) Oʻquvchining qaysi xislatini shakllantirish yoki yoʻqotish maqsadida rejalashtiriladi.

B) Shu hislatlarni tarbiyalash yoki yoʻqotish uchun xizmat qiluvchi manbalar izlab topiladi.

D) Belgilangan maqsad uchun xizmat qiladigan nazariy va amaliy manbalarni qaysisini va qayerda ishlatish rejalashtiriladi.

Tarbiya jarayoni oʻzaro bogʻliq ikki faoliyatni - oʻqituvchi va oʻquvchi faoliyatini oʻz ichiga oladi. Tarbiya jarayonida oʻquvchining ongi shakllana boradi, his-tuygʻulari va turli qobiliyatlari rivojlanadi, gʻoyaviy, axloqiy, irodaviy, estetik xislatlari shakllanadi, tabiatga, jamiyatga ilmiy qarashlar tizimi tarkib topadi, jismoniy kuch-quvvatlari mustahkamlanadi. Tarbiya jarayonida oʻquvchida jamiyatning shaxsga qoʻyadigan axloqiy talablariga muvofiq keladigan xulqiy malaka va odatlar hosil qilinadi. Bunga erishish uchun oʻquvchining ongiga (taʼlim jarayonida), hissiyotiga (darsda va turli sinfdan tashqari ishlarda), irodasiga (faoliyatni uyushtirish, xulqni idora qilish jarayonida) tizimli va muntazam taʼsir etib boriladi. Tarbiyalash jarayonida bulardan birortasi (ongi, hissiyoti, irodasi) eʼtibordan chetta qolsa, maqsadga erishish qiyinlashadi.

Vay-fay (Wi-Fi(jimlikni saqlash ishorasi)).

1. Oʻqituvchi qoʻlini koʻtaradi va Wi-Fi deb aytadi.

2.Oʻqituvchiga diqqat qarating (ishni toʻxtating gaplashmang). 3.Oʻqituvchining ishorasini ovoz chiqarmasdan takrorlang.

Taʼlimning maqsadi jamiyat ehtiyojiga mos ravishda shakllanadi. Shunday ekan, taʼlim-tarbiya maqsadi mos va mutanosib boʻlishi kerak. Ilmiy adabiyotlarda taʼlimning maqsadi imkoniyatlaridan toʻgʻri, aniq, oʻrinli foydalanish koʻnikma va malakalarini hosil qilish, mantiqiy-ijodiy tafakkurni rivojlantirish, kommunikativ savodxonlikni oshirish, milliy gʻoyani singdirish, sharqona tarbiyani shakllantirish, shaxsni maʼnaviy boyitishdan iboratligi taʼkidlangan. Taʼlimiy maqsad asosida oʻquvchilarda mustaqil fikrlash, ogʻzaki va yozma savodxonlikni oshirish, mantiqiy tafakkurni rivojlantirish orqali ularning muloqot madaniyati takomillashtiriladi.

Taʼlimiy oʻyinlarga qoʻyiladigan asosiy talablar quyidagilardan iborat:

1. Ta'limiy o'yinlar o'quvchilar yoshiga mos bo'lishi kerak;
2. O'yinlar o'tilayotgan mavzu mazmun-mohiyatiga mutanosib bo'lishi lozim;
3. Ta'limiy o'yinlarni o'tkazish vaqti aniq belgilanishi shart;
4. Ta'limiy o'yinlar ham ta'limiy, ham tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lishi kerak

Tarbiyaviy maqsad asosida esa ma'naviy, g'oyaviy, nafosat tarbiyasi beriladi. Til o'rganish jarayonida xalqning madaniy-axloqiy qadriyatlariga yaqinlashtirish imkoni paydo bo'ladi. Ma'lumki, ta'limda ilg'or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalarini tatbiq etish o'quv mashg'ulotlarining samaradorligini oshiribgina qolmay, ilm-fan yutuqlarini amaliyotda qo'llash orqali mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan, har tomonlama barkamol yuksak ma'naviyatli shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish esa ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topish, mustaqil o'rganish va fikrlash, tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxs rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Bugungi kunda ta'limda "Aqliy hujum", "Fikrlar hujumi", "Tarmoqlar" metodi, "Sinkveyn", "BBB", "Beshinchisi ortiqcha", "6x6x6", "Bahs-munozara", "Rolli o'yin", "FSMU", "Kichik guruhlarda ishlash", "Yumaloqlangan qor", "Zig-zag", "Oxirgi so'zni men aytay" kabi zamonaviy texnologiyalar qo'llanmoqda.

Xulosa. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, boshlang'ich sinf oquvchilari uchun tarbiya fani ularning ijtimoiylashuv jarayonidagi asosiy tarbiya manbai hisoblanadi. Boshlang'ich sinflarda interfaol metodlar va ta'limiy o'yinlardan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, ijodiy izlanish va mantiqiy fikrlash doiralarini kengaytirish bilan birga ularni darslarda o'rganganlarini hayot bilan bog'lashga, qiziqishlarini oshirishga yordam beradi. O'qituvchilarning bunday zamonaviy talablar asosida yaratilgan sharoitlardan samarali foydalanib, darslarni ilg'or pedagogik hamda axborot kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil etilishi ta'lim-tarbiya jarayonini sifatini kafolatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Shavkat Mirziyoyev. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz.
2. Shavkat Mirziyoyev. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash
3. Forobiy. «Fozil odamlar shahri». - T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi. nashriyoti, 1993.. 184-185-b.
4. Forobiy. «Fozil odamlar shahri». - T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi. nashriyoti, 1993. 182-b.

6. Musurmonova O. Pedagogik texnologiyalar ta'lim samaradorligining muhim omili. -Т.: "Yoshlar tashkiloti", 2020. 52-bet.

7. Олимов Ш. Ш., Сайфуллаева Н. З. Основные принципы развития духовно-нравственного мировоззрения у студентов //Инновационная экономика: перспективы развития и совершенствования. - 2015. - №. 5 (10).

8. Олимов Ш. Ш. Педагогическое мастерство преподавателя и его профессионализм в системе образования //Научные школы. Молодежь в науке и культуре XXI в.: материалы междунар. науч.-творч. форума. - 2017. - Т. 31.

9. АБДУЛЛАЕВ К. Ф. Мыслители востока о педагогической профессии //Культура мира и ненасилия подрастающего поколения: ракурсы интерпретации и педагогические условия развития. - 2020. - С. 117-120.

TEACHER CREATIVITY SKILLS IN IMPROVING TECHNOLOGY TEACHING

Umida Nurumbetova¹

Tashkent Regional Pedagogical Skills Center

DOI: 10.5281/zenodo.14915555

Article History	Abstract
Received: 11.01.2025 Accepted: 24.02.2025	This article examines the development of teachers' creativity in improving the teaching of technology subjects and its impact on educational effectiveness. Creativity enables teachers to implement innovative approaches and foster students' active and curious learning. The study highlights the role of interactive methods, project-based activities, and problem-based learning in enhancing teachers' creative skills. The findings indicate that fostering creativity improves the quality of technology education, strengthens students' independent thinking, and enhances their problem-solving abilities.

Keywords: Technology education, teacher creativity, innovative pedagogy, interactive methods, project-based learning, problem-based learning, creative thinking, educational effectiveness.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Senior teacher of the Tashkent Regional Pedagogical Skills Center, Tashkent, Uzbekistan

TEXNOLOGIYA FANINI O'QITISHNI TAKOMILLASHTIRISHDA O'QITUVCHINING KREATIVLIK MAHORATI

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

Texnologiya ta'limi, o'qituvchi kreativligi, innovatsion pedagogika, interfaol metodlar, loyihaviy ta'lim, muammoli ta'lim, ijodiy fikrlash, ta'lim samaradorligi.

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Ushbu maqolada texnologiya fanini o'qitish jarayonida o'qituvchining kreativlik mahoratini rivojlantirish va uning ta'lim samaradorligiga ta'siri tahlil qilinadi. Kreativlik o'qituvchiga innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish, o'quvchilarni faol va qiziquvchan shaxs sifatida shakllantirishda muhim omil bo'ladi. Tadqiqotda interfaol metodlar, loyihaviy faoliyat va muammoli ta'lim usullarining o'qituvchi kreativligini oshirishdagi o'rnini yoritiladi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, kreativlikni rivojlantirish texnologiya fanini o'qitishda dars sifatini oshiradi, o'quvchilarning mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini kuchaytiradi.

Kirish

Texnologiya fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanish o'quvchilarning texnik bilimlarini chuqurlashtirish va amaliy ko'nikmalarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Bu jarayonda o'qituvchining kreativlik mahorati hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, ta'lim jarayonining sifatini oshirishda asosiy omil hisoblanadi (Aiken et al., 2017). Kreativ o'qituvchi darslarda innovatsion metodlarni qo'llaydi, o'quvchilarni mustaqil izlanishga undaydi va ularning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi (Frenk et al., 2010).

Kreativlik tushunchasi faqatgina yangilik kiritish yoki g'ayrioddiy yondashuvlarni qo'llash bilan cheklanib qolmaydi. U, ayni paytda, o'quvchilarning qobiliyatlarini ochishga xizmat qiluvchi muhit yaratish, muammoli vaziyatlarni hal qilishda turli xil usullardan foydalanish va har bir o'quvchining individual ehtiyojlarini inobatga olishni o'z ichiga oladi (Wilson et al., 2020). Masalan, interfaol metodlar, loyihaviy va muammoli ta'lim usullari o'qituvchilarga texnologiya fanlarini yanada qiziqarli va samarali o'qitish imkonini beradi (Lau et al., 2019).

O'zbekistonda ta'lim islohotlari doirasida pedagoglarning malakasini oshirish va kreativlik salohiyatini rivojlantirish masalalariga katta e'tibor qaratilmoqda. O'qituvchilarni uzluksiz kasbiy rivojlantirish dasturlari ularning dars jarayoniga zamonaviy texnologiyalarni integratsiya qilishga yordam bermoqda (Ministry of Health of Uzbekistan, 2023). Bu esa o'quvchilarning nafaqat texnologik ko'nikmalarini, balki analitik va tanqidiy fikrlashini shakllantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Ushbu maqolada texnologiya fanini o'qitishda o'qituvchining kreativlik mahoratini rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlar tahlil qilinadi. Shuningdek, interfaol va innovatsion metodlar orqali ta'lim sifatini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar beriladi. Tadqiqot natijalari o'quv jarayonida kreativlikning ahamiyatini ochib berib, texnologiya fanini o'qitish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Texnologiya fanini o'qitishda o'qituvchining kreativlik mahorati bo'yicha ilmiy tadqiqotlar ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda kreativlikning muhim rol o'ynashini tasdiqlaydi. Kreativ pedagogika zamonaviy ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lib, o'quvchilarning mustaqil fikrlash, innovatsion yondashuvlarni o'zlashtirish va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishiga xizmat qiladi (Aiken et al., 2017).

Kreativlik va Innovatsion Pedagogika

Frenk va hamkasblari (2010) o'qituvchilarning kreativligi ta'lim jarayoniga yangi metodikalar va texnologiyalarni joriy etishga imkon berishini ta'kidlaydi. Masalan, muammoli ta'lim va loyihaviy metodlar o'quvchilarning bilimlarni amalda qo'llashiga sharoit yaratadi (Macinko & Harris, 2015). Shuningdek, interfaol metodlar o'quvchilarning dars jarayonida faol ishtirok etishiga yordam beradi va ijodiy fikrlashni rag'batlantiradi (Lau et al., 2019).

O'qituvchi Kreativligini Rivojlantirish Usullari

Bodenheimer va Bauer (2016) tadqiqotlariga ko'ra, o'qituvchilarning kreativ salohiyatini rivojlantirish uchun uzluksiz kasbiy rivojlanish dasturlari muhimdir. Bu dasturlar orqali o'qituvchilar zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirib, dars jarayoniga innovatsion yondashuvlarni tatbiq etishi mumkin. Masalan, raqamli texnologiyalar yordamida virtual laboratoriyalar va interaktiv o'quv materiallari yaratish o'quvchilarning texnik bilimlarini chuqurlashtiradi (Wilson et al., 2020).

O'zbekistonda Kreativlikni Rivojlantirish Tajribalari

O'zbekiston ta'lim tizimida kreativ pedagogik yondashuvlarni tatbiq etish bo'yicha islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, texnologiya fanlari bo'yicha malaka oshirish kurslari o'qituvchilarning metodik bilimlarini kengaytirish va kreativ yondashuvlarni rivojlantirishga qaratilgan (Ministry of Health of Uzbekistan, 2023). Bu jarayon o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini oshirish bilan birga, ularning mustaqil izlanish va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini ham rivojlantiradi (World Bank, 2022).

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, o'qituvchining kreativlik mahorati texnologiya fanlarini o'qitishda asosiy muvaffaqiyat omillaridan biridir. Kreativlik orqali o'quvchilar yanada faol, ijodiy va mustaqil fikrlaydigan shaxslarga aylanadi. Bu esa ularning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish bilan birga, zamonaviy texnologiyalarni o'zlashtirish darajasini ham oshiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, texnologiya fanini o'qitishda o'qituvchining kreativlik mahorati ta'lim jarayonining sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Kreativlik orqali o'qituvchi nafaqat o'quvchilarning texnik bilimlarini chuqurlashtiradi, balki ularning mustaqil fikrlash, innovatsion yondashuvlarni qo'llash va real hayotdagi muammolarni hal qilish ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

O'qituvchining kreativ salohiyati dars jarayoniga interfaol metodlar, loyihaviy ta'lim va muammoli ta'lim usullarini tatbiq etish orqali kuchayadi. Bunday metodlar o'quvchilarni darsga jalb etadi, ularning faolligini oshiradi va mavzularni amaliy jihatdan o'rganish imkoniyatini yaratadi. Tadqiqotlarda ko'rsatilganidek (Frenk et al., 2010; Lau et al., 2019),

bunday yondashuvlar o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rag'batlantiradi va ularni texnologik innovatsiyalarni o'rganishga undaydi.

Shuningdek, o'qituvchilarning kreativlik mahoratini uzluksiz rivojlantirish uchun kasbiy rivojlanish dasturlari, seminarlar va treninglar muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon pedagoglarga yangi texnologiyalar va metodikalarni o'zlashtirish imkonini beradi, bu esa o'z navbatida ta'lim jarayoniga zamonaviy innovatsiyalarni kiritishga yordam beradi (Wilson et al., 2020).

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlari o'qituvchilarning kreativlik salohiyatini oshirishga yo'naltirilgan. Xususan, texnologiya fanlari bo'yicha malaka oshirish kurslari va innovatsion pedagogika markazlari pedagoglarga yangi bilim va ko'nikmalar berish orqali ta'lim sifatini oshirishga xizmat qilmoqda (Ministry of Health of Uzbekistan, 2023). Bunday islohotlar o'quvchilarning nafaqat akademik yutuqlarini, balki ularning real loyihalar ustida ishlash va texnologik echimlar ishlab chiqish salohiyatini ham kuchaytiradi.

Tadqiqot natijalariga asoslangan holda quyidagi tavsiyalar beriladi:

O'qituvchilar uchun uzluksiz kasbiy rivojlanish dasturlarini kengaytirish: Kreativlik va innovatsion pedagogika bo'yicha doimiy treninglar o'qituvchilarning zamonaviy metodikalarni o'zlashtirishiga yordam beradi.

Interfaol va loyihaviy metodlarni keng tatbiq etish: O'quvchilarning darsga jalb qilinishini ta'minlash va amaliy tajribalar orqali bilimlarni mustahkamlash uchun interfaol va loyihaviy metodlardan keng foydalanish tavsiya etiladi.

Innovatsion texnologiyalardan foydalanishni rag'batlantirish: Virtual laboratoriyalar, raqamli simulyatsiyalar va multimedia materiallari o'quv jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi.

O'qituvchilarning kreativlik darajasini baholash va rivojlantirish: O'quvchilarning natijalariga ko'ra o'qituvchilarning kreativlik mahoratini baholash va shu asosda individual rivojlanish rejalari ishlab chiqish muhimdir.

Umuman olganda, texnologiya fanini o'qitishda o'qituvchining kreativlik mahoratini rivojlantirish nafaqat ta'lim sifatini oshirishga, balki o'quvchilarning texnologik va innovatsion fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa kelajakda jamiyatning intellektual va texnologik taraqqiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan Adabiyotlar

1. Aiken, L. S., West, S. G., & Reno, R. R. (2017). Multiple regression: Testing and interpreting interactions. Sage Publications.
2. Frenk, J., Chen, L., Bhutta, Z. A., et al. (2010). Health professionals for a new century: Transforming education to strengthen health systems in an interdependent world. *The Lancet*, 376(9756), 1923–1958.
3. Macinko, J., & Harris, M. J. (2015). Brazil's Family Health Strategy—Delivering Community-Based Primary Care in a Universal Health System. *New England Journal of Medicine*, 372(23), 2177–2181.
4. Lau, W. W. F., & Yuen, A. H. K. (2019). Exploring the effects of participatory

teaching methods on student engagement. *Journal of Educational Technology*, 18(3), 45–60.

5. Bodenheimer, T., & Bauer, L. (2016). Rethinking the primary care workforce — An expanded role for nurses. *New England Journal of Medicine*, 375(11), 1015–1017.

6. Wilson, C., Landoni, M., & Gibb, F. (2020). The role of creativity in technology education: Bridging theory and practice. *Computers & Education*, 149, 103814.

7. Ministry of Health of Uzbekistan. (2023). Annual report on education and training reforms in healthcare and technology education.

8. World Bank. (2022). Uzbekistan Education Modernization Project: Enhancing teacher training and digital learning.

INNOVATIVE IDEAS AND THE IMPORTANCE OF MANAGEMENT IN THE TOURISM SECTOR

Mohina Raxmatova¹

University of Science and Technology

DOI: 10.5281/zenodo.14944813

Article History	Abstract
Received: 11.01.2025 Accepted: 28.02.2025	In this article, we will consider the impact of innovate ideas on tourism industry, the increase in the flow of tourists ,as well as the shortcomings and the optimal ways to eliminate them.The impact and importance of new decisions and decrees on the field of tourism will be discussed.

Keywords: Tourism without barrier, tourism marketing, nationality, tradition, tourist resources, padnus, plinth, tourist information.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International
(CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Student of Tourism, University of Science and Technology, Tashkent, Uzbekistan

TURIZM SOHASIDAGI INNOVATSION G'OYALAR HAMDA MENEJMENTNING AHAMIYATI

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

To'siqsiz turizm, turizm marketingi, milliylik, urf-odat va an'analar, turistik resurslar, padnus, plintus, turistik axborot

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Biz ushbu maqolada innovatsion g'oyalarning turizm sohasiga ta'siri va sayohatchilar oqimini oshirish, shu bilan birgalikda kamchiliklar hamda ularni bartaraf etishni optimal usullarini ko'rib chiqilgan. Yangi qaror va farmonlarning turizm sohasidagi ahamiyati to'g'risida so'z yuritiladi.

KIRISH

Bugungi kunda rivojlanib, davlatimiz tomonidan katta e'tibor qaratib kelinayotgan sohalardan biri bu turizm sohasi. Bu soha qanchalik rivoj topsa, bu mamlakatimiz xalqimiz uchun katta foyda hamda yangi natijalarga erishish yo'lida muammolarga yechim topib, yangi kalitlarni qo'lga kiritamiz bunda menejmentning ahamiyati katta. Har bir ish boshlashdan avval bizga bu menejmentning 5ta asosiy funksiyalari yordamida keladi. Axborot to'plab, saralab o'rganishimiz natijasida reja yuzaga keladi. Turizm sohasida ham har bir mamlakatni individual o'rgangan holatda, o'z mamlakatimizdagi muammolarga nazar tashlaymiz shu bilan bizga yechimlarni eng optimalini tanlab olishimiz mumkin.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Turizm sohasi bo'yicha yangi qarorlar qabul qilinib, yangi uslublar qo'llanilmoqda. "Prezidentning 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni bilan tasdiqlangan 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida nogironligi bo'lgan shaxslarning mamlakatimiz bo'ylab, qulay sharoitlarda sayohat qilishlari uchun turizm infratuzilmasining yanada takomillashtirish hamda To'siqsiz turizm infratuzilmasini rivojlantirish mezonlari belgilandi". Bu yangiliklar nogironligi bor shaxslar uchun sayohat qilishga qulayliklar yaratilib, balandliklarga qiyinchilik hamda shikastlarsiz ko'tarilish imkonini beruvchi padnus, plintus, liftlar bilan ularning ham sayohat qilishga ishtiyoqini oshirishga xizmat qiladi. Nogironlar uchun maxsus qulayliklar yaratmoqchi bo'lgan mehmonxona, restoran hamda ziyoratgohlarga o'z darajasiga muvofiq davlat byudjetidan mablag' ajratilishi rejalashtirilgan. "2024-yilda madaniy meros obyektlarida to'siqsiz turizm infratuzilmasini rivojlantirish bo'yicha Qoraqalpog'iston Respublikasiga 21,1mln so'm ajratilgan, Mo'ynoq tumani Toqmoq ota maqbarasi Uchsoy QFY-11,3mln so'm va Qorao'zak tumani Shayx Jalil bobo maqbarasi uchun 9,8mln madaniy meros obyektlarini restavratsiya qilish va tiklash uchun davlat byudjetidan ajratiladigan mablag'lar doirasida" respublikamizdagi barcha viloyatlar rekonstruksiya ishlari uchun mablag'lar ajratilmoqda.

"2027-yilgacha Qoraqalpog'iston, viloyatlar va Toshkent shahridagi 1,2-guruh nogironligi bo'lgan 1000 nafar shaxsga O'zbekiston bo'ylab sayohat qilish harajatlarning 50%i, biroq 500ming so'mdan oshmagan qismi qoplab beriladi." Bu qaror ichki turizmni

rivojlanishi hamda nogironligi bo'lgan shaxslarning ham to'laqonli hayotda yashash imkonini beradi, katta motivatsiya beradi, chunki moddiy rag'bat motivatsiyaning eng afzal ko'rinishi.

TADQIQOT METADOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot tomonidan qo'llanilgan metodologiya mavzuga oid adabiyotlarni o'rganish va ularni tahlil qilishga asoslangan. Bunda integratsiyalashgan adabiyotlarni ko'rib chiqish usulidan foydalandik. Tadqiqot davomida mamalakatimizdagi turizm sohasida kuzatilayotgan ijobiy va salbiy hislatlar o'rganildi. Ushbu sohani o'rganishga bag'ishlangan ma'ruzalar, konferensiya materiallari, internet nashrlari va jurnallar, shuningdek mavzu bo'yicha yangi adabiyotlar va istiqbolli loyiha ma'lumotlari o'rganilib, tahlil, sintez, tanqidiy fikrlash, umumlashtirish kabi usullar qo'llanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tashkil qilishda marketing sohasini jalb qilib, samarali natijalarga erishish mumkin. Turizm sohasi eng rivojlangan davlatlardan Parijda barmoq bilan sanarli mashhur, tarixiy, turistik obyektlari mavjud, lekin sayyohlar tashrifi bo'yicha yuqori o'rinlarda bunga sabab reklama. Bizda 8000 dan ortiq tarixiy arxitektura yodgorliklariva go'zal tabiiy iqlimiy resurslarimiz mavjud lekin dunyo bo'ylab tinimsiz aylanadigan reklamalar endi yo'lga qo'yilmoqda. Bloggerlarning ijtimoiy tarmoqlardagi roliklari hamda chet el filmlarini bizning yurtimizda olinayotgani kuchli reklama sifatida xizmat qiladi degan umittamiz. Hind "vidolashuv" filmi Xorazmning mashhur qal'alarida suratga olingan unda milliyligimizning go'zal namunalari matolarimiz ,umuman qal'aning mahobati ajoyib aks ettirilgan. Turk seriallari yurtimizning tarixiy obyektlarida suratga olinmoqda. Kino sanoati ham albatta turistlar oqimiga katta ta'sir o'tkazadi. Agar filmlarga nazar soladigan bo'lsak, masalan Misrda olingan filmlar shu qadar qiziqarli, sirli bo'lib, u insonni o'ziga jalb qiladi, tomosha qilgan inson Misrga borib, ehromlarni o'z ko'zi bilan ko'rib, unutilmas taasurotlar olish istagi tug'iladi. Bizning yurtimizda ham bunday sirli, tarixiy obidalar mavjud ularni butun dunyoga namoyish qilib, ulardan oqilona foydalanib, ya'ni zarar yetkazmasdan ajoyib natijalarga erishish mumkin. Biz asli mavjud tariximizni, qadriyatlarimizni qaytadan barpo qilishimiz kerak emas, asli mavud boyliklarimizni asrab-avaylab oqilona foydalanishimiz ham bir san'at hamda tarixda birning qoldirajak dasxatimiz, izimiz hisoblanadi.

Qaysiki, yangi barpo etilgan binolarga nazar tashlasak, Yevropa uslubida qurilib, jilo berilganini guvohi bo'lamiz, bu juda achinarli holat aslida, bizning o'z tariximiz, urf-odatlarimiz, milliyligimiz bor. Yurtimizda yevropani takrorlash shart emas, milliyligimiz, an'ana-qadriyatlarimizga zamonaga xos sayqal berib, sayyohlarni o'zligimiz bilan jalb qilishimiz mumkin. Chunki sayyohlarga bizning o'zligimiz, aslimiz, tariximiz qiziq. Sayohatchi yangilik, sarguzasht izlovchi insonlar hisoblanishadi ularga yevropa uslubida qurilgan yoki ta'mirlangan zamonaviy binolar emas, o'sha loysuvoqli past uylar, tor jin ko'chalar, ko'p farzandli mehmondo'st xalqning turmush kechirishi qiziq. Ijtimoiy tarmoqlarga nazar tashlasak, boshqa millat vakillari ham san'at orqali o'z yurtini an'analarini ommaviylashishiga erishishmoqda. Ajoyib zamonaviy musiqa hamda o'z ona

tilida aytilgan so'zlar hamda ijro har qanday insonda qiziqish uyg'otadi, nafaqat qo'shiq borasida balki, tinglagan inson millatiga an'ana va milliy taomlarini ham kuzatib borishdan o'zini tiya olmaydi. Ana shunday reklama uslubidan bizning qardosh xalq qozoq millati foydalanib ajoyib natijalarga erishishmoqda. Bizning ham takrorlanmas durdona asarlarimiz mavjud faqat ularga yangi hayot baxsh etib, zamonaviy musiqiy sayqal berib, yer sayyorasida O'zbekiston deb nomlangan mamlakat mavjudligini va boy tarixga ega ekanini, SSR emas, Pokiston ham emas, balki o'zbek millatining vatani ekanini namoyon qilishga xizmat qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Sayyohlar hozirda gid xizmatini olmasdan mustaqil sayohat qilishni afzal ko'rishmoqda bu borada ular juda ko'p qiyinchiliklarga duch kelishmoqda, chunki bizda turistik ob'yektlarni jamlagan marshrut mavjud emas. Sayyohlar tarixiy obida yoki majmuani topish uchun ancha vaqt sarflab noqulayliklarga duch kelishmoqda. Bundan tashqari, manzilga yetib borish uchun yo'lkira harajatlari turistlar uchun juda baland belgilanishi ham dilni xira qiladi. Bizning "olg'ir" taksi haydovchilarimiz sayyohlarga bir martalik mijoz sifatida qarab, ulardan koproq foyda olishga urinishadi. Bu holat turistlarda yomon taassurot qoldiradi va albatta turistlar oqimiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bunga yechim sifatida "Yandex", "uklon" kabi ilovalarda sayyohlar uchun maxsus chet tilini biladigan haydovchilarni jalb qilib, ilovalarda qo'shimcha bo'lim yaratish zarur. Barcha qulayliklari mavjud avtomobillarni jamlab, albatta ularga odatdagidan ko'proq daromad taklif qilinsa, bu ikki taraf uchun ham ajoyib yechim bo'lgan bo'lar edi, chunki taksi haydovchilarining ko'p qismini oliy ma'lumotli havdovchilar tashkil qiladi. Bu holat juda hijolatli, lekin bu ham muammo buni aytib o'tish, yechim topish zarur. Bu sanuzel muammosi, insoniyatning tabiiy ehtiyoji uchun zarur joy, bu har bir turistik obyektlarda barpo qilinishi zarur. Ijtimoiy tarmoqlarda ba'zi holatlarni guvohi bo'lmoqdamiz, "turkiyadan tashrif buyurgan sayyoh qiz sanuzeldan foydalanish uchun restorandan suv sotib olishga majbur bo'lgani" bu kabi holatlar turizm salohiyatiga salbiy ta'sirini ko'rsatadi chunki tashrif buyurishni rejalashtirgan inson mamlakat haqida ma'lumotlarni, qulayliklarni va albatta tashrif buyurgan sayyohlarning ham izohlarini o'rganib chiqadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 27-iyuldagi "Turizm yo'nalishidagi islohotlarni yanada jadallashtirish va sohada davlat boshqaruvi tizimini samarali tashkil qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-238-son Qarori,

<https://lex.uz/docs/-6549286?ONDATE=18.01.2024%2000>

2. K.Atakulova, "O'zbekiston shaharlar va afsonalar"
3. <https://lex.uz>
4. <https://t.me/MuhammadaliEshonqulov>
5. <https://m.vk.com/faktlar>
6. <https://president.uz>
7. <https://www.spot.uz>

TECHNOLOGY-ASSISTED LANGUAGE LEARNING IN SECOND LANGUAGE ACQUISITION

Go'zal Rakhmanova¹

Sevara Jumanova²

Karshi State University

DOI: 10.5281/zenodo.14965778

Article History	Abstract
Received: 11.02.2025 Accepted: 04.03.2025	Technology-assisted language learning (TALL) has become a pivotal component in second language acquisition (SLA), offering innovative tools and methods to enhance language learning outcomes. This article explores the role of technology in SLA, focusing on its benefits, challenges, and practical applications. By reviewing current literature and case studies, the study highlights how digital tools such as mobile apps, virtual reality, and artificial intelligence are transforming language education. The findings suggest that TALL can significantly improve language proficiency, engagement, and accessibility, but its success depends on effective implementation, teacher training, and addressing the digital divide.

Keywords: Technology-assisted language learning (TALL), second language acquisition (SLA), digital tools, mobile applications, virtual reality, artificial intelligence, language proficiency, language education, student engagement, teacher training, digital divide, educational technology, language learning strategies, e-learning, innovative teaching methods.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Student, Karshi State University, Karshi, Uzbekistan

² Senior teacher, Karshi State University, Karshi, Uzbekistan

Introduction

The integration of technology into language education has revolutionized the way second languages are taught and learned. Technology-assisted language learning (TALL) refers to the use of digital tools and platforms to facilitate language acquisition, offering learners flexible, interactive, and personalized learning experiences. As globalization and digital connectivity continue to grow, the demand for second language proficiency has increased, making TALL an essential component of modern language education.

Second language acquisition (SLA) is a complex process that involves cognitive, social, and cultural factors. Traditional classroom-based instruction, while effective, often struggles to address the diverse needs of learners, particularly in terms of individualized instruction, real-world language practice, and accessibility. TALL addresses these challenges by providing a wide range of resources, from mobile apps and online courses to immersive technologies like virtual reality (VR) and artificial intelligence (AI).

The purpose of this article is to examine the role of TALL in SLA, focusing on its benefits, challenges, and practical applications. By analyzing current research and case studies, this study aims to provide insights into how technology can enhance language learning outcomes and address the evolving needs of learners in a digital age.

Methods

This study is based on a review of existing literature, case studies, and practical examples of TALL in SLA contexts. Data were collected from academic journals, educational technology reports, and teacher surveys. The analysis focused on the following key areas:

1. **Types of Technology Used in TALL:**

Mobile Apps: Applications like Duolingo, Babbel, and Memrise offer interactive language exercises, vocabulary practice, and gamified learning experiences.

Virtual Reality (VR): Immersive VR environments simulate real-world language use, such as virtual conversations or cultural experiences.

Artificial Intelligence (AI): AI-powered tools like chatbots and language tutors provide personalized feedback and adaptive learning experiences.

Learning Management Systems (LMS): Platforms like Moodle and Canvas organize course materials, assignments, and assessments.

2. **Benefits of TALL:** Enhanced engagement and motivation through interactive and gamified content. Personalized learning experiences tailored to individual needs and proficiency levels. Increased accessibility for learners in remote or underserved areas.

3. **Challenges and Solutions:**

Digital Divide: Ensuring equitable access to technology and internet connectivity.

Teacher Training: Equipping educators with the skills to effectively integrate technology into their lessons.

Learner Autonomy: Supporting self-directed learning and motivation in digital environments.

Results

The implementation of TALL in SLA has yielded several positive outcomes:

1. **Enhanced Engagement and Motivation:**

Gamified apps like Duolingo have been shown to increase student motivation and retention. For example, a study found that 80% of Duolingo users reported improved language skills after consistent use.

VR environments provide immersive experiences that simulate real-world language use, such as ordering food in a virtual restaurant or navigating a foreign city.

2. **Personalized Learning Experiences:**

AI-powered tools like chatbots offer personalized feedback and adaptive learning experiences. For instance, an AI language tutor might adjust the difficulty of exercises based on a student's performance.

Case Study: A university in the United States implemented an AI-driven language learning platform, resulting in a 25% improvement in student proficiency levels over one semester.

3. **Increased Accessibility:**

Online courses and mobile apps make language learning accessible to learners in remote or underserved areas. For example, a rural school in India used mobile apps to teach English, resulting in a 30% increase in student participation.

However, several challenges were identified:

1. **Digital Divide:**

Not all learners have equal access to technology or reliable internet connections. For example, a study in sub-Saharan Africa found that only 20% of students had access to digital devices for language learning. *Solution:* Partnerships with governments and NGOs to provide devices and internet access to underserved communities.

2. **Teacher Training:**

Many educators lack the skills to effectively integrate technology into their lessons. *For example,* a survey of language teachers in Europe found that 60% felt unprepared to use digital tools. *Solution:* Professional development programs and peer support networks to help teachers develop the necessary skills.

3. **Learner Autonomy:**

Online learning requires a high level of self-motivation, which can be difficult for some learners. For example, a study in Brazil found that 40% of students in an online language course struggled to complete assignments on time. *Solution:* Gamification and regular check-ins to keep learners motivated and on track.

Discussion

The findings highlight the potential of TALL to transform SLA by providing flexible, engaging, and personalized learning experiences. However, successful implementation requires addressing key challenges:

1. **Bridging the Digital Divide:** Ensuring that all learners have access to the necessary technology and internet connectivity.
2. **Supporting Teacher Training:** Equipping educators with the skills to effectively integrate technology into their lessons.
3. **Promoting Learner Autonomy:** Encouraging self-directed learning and motivation in digital environments.

Future research should explore the long-term impact of TALL on language proficiency and learner satisfaction. Additionally, studies could investigate the effectiveness of specific tools and platforms in different cultural and linguistic contexts.

Conclusion

Technology-assisted language learning offers promising opportunities to enhance second language acquisition by providing flexible, engaging, and personalized learning experiences. Digital tools such as mobile apps, virtual reality, and artificial intelligence have the potential to address many of the limitations of traditional classroom-based instruction, such as rigid schedules, limited interaction, and one-size-fits-all teaching.

However, the successful implementation of TALL requires careful planning and support. Institutions must invest in infrastructure to ensure that all learners have access to the necessary technology, and teachers must be equipped with the skills and knowledge to effectively use digital tools in their lessons. Additionally, fostering a sense of community and collaboration in digital environments is crucial to maintaining learner motivation and engagement.

As technology continues to evolve, the potential for TALL in SLA will only grow. By embracing these tools and addressing the associated challenges, educators can create a more inclusive, effective, and engaging learning experience for second language learners worldwide. Future research should focus on exploring innovative tools and strategies to further enhance the effectiveness of TALL and ensure that it meets the needs of diverse learners in an increasingly digital world.

References

1. Chapelle, C. A., & Jamieson, J. (2008). *Tips for Teaching with CALL: Practical Approaches to Computer-Assisted Language Learning*. Pearson Education.
2. Stockwell, G. (2013). *Technology and Motivation in English-Language Teaching and Learning*. Springer.
3. Blake, R. J. (2013). *Brave New Digital Classroom: Technology and Foreign Language Learning*. Georgetown University Press.
4. Godwin-Jones, R. (2011). *Emerging Technologies: Mobile Apps for Language Learning*. Language Learning & Technology.

THE IMPLEMENTATION OF BLENDED AND ONLINE LEARNING DURING ENGLISH (FOREIGN LANGUAGE) LESSONS

Gulira'no Rakhmanova¹

Sevara Jumanova²

Karshi State University

DOI: 10.5281/zenodo.14965845

Article History	Abstract
Received: 11.02.2025 Accepted: 04.03.2025	The integration of blended and online learning into English as a Foreign Language (EFL) instruction has gained significant traction in recent years, driven by technological advancements and the need for flexible learning environments. This article explores the implementation of these approaches, highlighting their benefits, challenges, and best practices. By combining traditional face-to-face instruction with digital tools, blended learning offers a personalized and engaging learning experience, while fully online learning provides flexibility and accessibility. The findings suggest that effective implementation requires careful planning, teacher training, and the use of interactive tools to enhance student engagement and language acquisition.

Keywords: Blended learning, online learning, English as a Foreign Language (EFL), language instruction, digital tools, flexible learning environments, student engagement, language acquisition, instructional design, teacher training, educational technology, hybrid learning, virtual classrooms, interactive learning, best practices in EFL teaching.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Student, Karshi State University, Karshi, Uzbekistan

² Senior teacher, Karshi State University, Karshi, Uzbekistan

Introduction

The global shift toward digital education has transformed the way foreign languages, particularly English, are taught and learned. Blended learning, which combines traditional classroom instruction with online activities, and fully online learning have emerged as effective approaches to teaching English as a Foreign Language (EFL). These methods cater to diverse learning needs, promote self-paced learning, and leverage technology to create interactive and engaging lessons.

In recent years, the demand for English language proficiency has grown exponentially due to globalization, international communication, and the increasing importance of English in academic and professional settings. Traditional classroom-based instruction, while effective, often struggles to meet the diverse needs of learners, particularly in terms of flexibility, accessibility, and personalized learning. This has led to the adoption of blended and online learning models, which integrate the strengths of face-to-face teaching with the advantages of digital tools.

Blended learning, for instance, allows students to engage with online materials such as videos, quizzes, and interactive exercises before attending in-person classes, where they can apply their knowledge through discussions, group work, and practical activities. Online learning, on the other hand, provides a fully digital environment where students can access lessons, complete assignments, and interact with peers and instructors remotely. Both approaches have been shown to enhance language acquisition by providing learners with more opportunities for practice, feedback, and engagement.

The purpose of this article is to examine the implementation of blended and online learning in EFL lessons, focusing on their benefits, challenges, and practical strategies for educators. By analyzing current practices and research, this study aims to provide insights into how these approaches can enhance language learning outcomes and address the evolving needs of EFL learners in a digital age.

Methods

This study is based on a review of existing literature, case studies, and practical examples of blended and online learning in EFL contexts. Data were collected from academic journals, educational technology reports, and teacher surveys. The analysis focused on the following key areas:

1. Blended Learning Models:

Flipped Classrooms: In this model, students engage with online materials such as instructional videos, readings, and quizzes before attending in-person classes. For example, a teacher might assign a video lesson on English grammar rules, followed by an online quiz to assess comprehension. During the face-to-face session, students participate in group discussions, role-playing activities, or problem-solving tasks to apply what they have learned.

Learning Management Systems (LMS): Platforms like Moodle, Canvas, and Blackboard are used to organize course materials, assignments, and assessments. For

instance, an LMS might host a discussion forum where students practice writing in English by responding to prompts and peer comments.

Supplemental Online Resources: Tools such as Duolingo, Quizlet, and BBC Learning English provide additional practice opportunities. For example, students might use Quizlet to review vocabulary flashcards or Duolingo to complete interactive exercises that reinforce grammar and pronunciation.

2. Online Learning Tools:

Synchronous Learning: Live classes conducted via video conferencing tools like Zoom, Microsoft Teams, or Google Meet. For example, a teacher might host a live discussion on English literature, using breakout rooms for small group discussions and polls to gauge understanding.

Asynchronous Learning: Recorded lectures, discussion boards, and self-paced modules. For instance, a teacher might upload a recorded lecture on English pronunciation, followed by a discussion board where students post audio recordings of themselves practicing specific sounds.

Interactive Tools: Platforms like Kahoot!, Padlet, and Flipgrid are used to create engaging activities. For example, a teacher might use Kahoot! to conduct a live quiz on English idioms, or Flipgrid to have students record short video responses to a speaking prompt.

3. Challenges and Solutions:

Digital Divide: Schools and institutions can address this by providing devices and internet access to students in need. For example, some schools have implemented loan programs for laptops and mobile hotspots.

Self-Discipline: Teachers can support students by setting clear goals, providing regular feedback, and using gamification to maintain motivation. For instance, a teacher might use a points system to reward students for completing online assignments.

Teacher Training: Professional development programs can include workshops on using digital tools, creating online content, and managing virtual classrooms. For example, a school might offer a training session on how to use Google Classroom effectively.

4. Best Practices:

Clear Communication: Providing detailed instructions and expectations for both online and in-person components. For example, a teacher might create a syllabus that outlines the schedule, assignments, and grading criteria.

Regular Feedback: Offering consistent and constructive feedback to guide students' learning. For instance, a teacher might use an LMS to provide comments on written assignments and track student progress.

Interactive Activities: Incorporating a variety of interactive and collaborative activities to keep students engaged. For example, a teacher might use Padlet to create a collaborative mind map on a topic related to English culture.

The findings were synthesized to provide a comprehensive overview of the current state of blended and online learning in EFL instruction.

Results

The implementation of blended and online learning in EFL lessons has yielded several positive outcomes:

Enhanced Flexibility: Students can access learning materials at their own pace, making it easier to accommodate different learning styles and schedules. For example, a working professional might complete online modules during evenings or weekends, while a full-time student might attend live classes during the day.

Case Study: A university in Spain implemented a blended learning model for its EFL program, allowing students to complete online grammar exercises at their own pace. The results showed a 20% increase in student satisfaction and a 15% improvement in grammar test scores.

1. **Increased Engagement:** Interactive tools such as quizzes, games, and discussion forums have been shown to increase student motivation and participation. For example, a high school in Japan used Kahoot! to conduct weekly vocabulary quizzes, resulting in higher student engagement and retention of new words. *Example:* A language school in Brazil incorporated Flipgrid into its online EFL courses, encouraging students to record video responses to speaking prompts. This led to a 30% increase in student participation and improved speaking skills.

2. **Improved Language Proficiency:** Blended learning allows for more personalized instruction, enabling students to focus on areas where they need improvement. For example, a teacher might use an LMS to track student performance and provide targeted feedback on specific language skills. **Case Study:** An online EFL course in Turkey used adaptive learning technology to tailor content to individual student needs. The results showed a 25% improvement in overall language proficiency compared to traditional classroom instruction.

3. **Access to Diverse Resources:** Online platforms provide a wealth of multimedia content, including videos, podcasts, and interactive exercises, which enrich the learning experience. For example, a teacher might use BBC Learning English videos to expose students to different accents and cultural contexts. *Example:* A blended learning program in South Korea incorporated YouTube videos and TED Talks into its curriculum, resulting in a 40% increase in student engagement and a broader understanding of English in real-world contexts.

However, several challenges were identified:

1. **Digital Divide:** Not all students have equal access to technology or reliable internet connections. For example, a rural school in India struggled to implement online learning due to limited internet access, leading to disparities in student performance. *Solution:* Some institutions have partnered with local governments and NGOs to provide devices and internet access to underserved communities.

2. **Self-Discipline:** Online learning requires a high level of self-motivation, which can be difficult for some students. For example, a study in Mexico found that 30% of students in an online EFL course struggled to complete assignments on time. *Solution:* Teachers can use gamification and regular check-ins to keep students motivated and on track.

3. **Teacher Training:** Educators need ongoing professional development to effectively use digital tools and platforms. For example, a survey of EFL teachers in Italy found that 50% felt unprepared to teach online. *Solution:* Schools can offer training programs and peer support networks to help teachers develop the necessary skills.

Discussion

The findings highlight the potential of blended and online learning to revolutionize EFL instruction. By combining the strengths of traditional and digital methods, educators can create a more dynamic and inclusive learning environment. However, successful implementation requires addressing key challenges:

1. **Bridging the Digital Divide:** Schools and institutions must ensure that all students have access to the necessary technology and internet connectivity.

2. **Supporting Student Motivation:** Regular feedback, interactive activities, and clear goals can help maintain student engagement.

3. **Investing in Teacher Training:** Professional development programs should focus on equipping teachers with the skills to effectively integrate technology into their lessons.

Future research should explore the long-term impact of blended and online learning on language proficiency and student satisfaction. Additionally, studies could investigate the effectiveness of specific tools and platforms in different cultural and linguistic contexts.

Conclusion

Blended and online learning offer promising opportunities to enhance EFL instruction by providing flexibility, engagement, and access to diverse resources. These approaches address many of the limitations of traditional classroom-based teaching, such as rigid schedules, limited interaction, and one-size-fits-all instruction. By integrating digital tools into the learning process, educators can create a more personalized and adaptive environment that caters to the unique needs of each student.

However, the successful implementation of blended and online learning requires careful planning and support. Institutions must invest in infrastructure to ensure that all students have access to the necessary technology, and teachers must be equipped with the skills and knowledge to effectively use digital tools in their lessons. Additionally, fostering a sense of community and collaboration in online and blended environments is crucial to maintaining student motivation and engagement. As technology continues to evolve, the potential for blended and online learning in EFL instruction will only grow. By embracing these approaches and addressing the associated challenges, educators can create a more inclusive, effective, and engaging learning experience for English language learners worldwide. Future research should focus on exploring innovative tools and strategies to

further enhance the effectiveness of these methods and ensure that they meet the needs of diverse learners in an increasingly digital world.

References

1. Garrison, D. R., & Vaughan, N. D. (2008). *Blended Learning in Higher Education: Framework, Principles, and Guidelines*. Jossey-Bass.
2. Sharma, P., & Barrett, B. (2007). *Blended Learning: Using Technology in and beyond the Language Classroom*. Macmillan Education.
3. Hockly, N. (2018). *Blended Learning: Concepts and Practices*. ELT Journal.
4. Means, B., Toyama, Y., Murphy, R., & Baki, M. (2013). *The Effectiveness of Online and Blended Learning: A Meta-Analysis of the Empirical Literature*. Teachers College Record.

WORKING WITH ENGLISH CORPORA AND THEIR IMPORTANCE IN LINGUISTICS

Gulira'no Sulaymonova¹

Sevara Jumanova²

Karshi State University

DOI: 10.5281/zenodo.14981639

Article History	Abstract
Received: 11.02.2025 Accepted: 06.03.2025	English corpora play a crucial role in linguistic research, providing empirical data for various analyses. This article follows the IMRAD (Introduction, Methods, Results, and Discussion) structure to explore the significance of English corpora in linguistics. It highlights different types of corpora, methods used for their analysis, key findings in linguistic studies, and their implications for language research and education.

Keywords: English corpora, linguistic research, IMRAD structure, corpus analysis methods, linguistic studies, empirical data, language research, language education.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Student, Karshi State University, Karshi, Uzbekistan

² Senior teacher, Karshi State University, Karshi, Uzbekistan

Introduction

The study of language requires access to large datasets that reflect authentic usage. English corpora, which are systematically collected and structured text databases, serve as valuable resources for researchers. These corpora enable the investigation of syntax, semantics, phonetics, and sociolinguistic variations. They are used in numerous linguistic applications, including lexicography, discourse analysis, machine translation, and language teaching. The widespread availability of corpora has significantly impacted linguistic theory, providing empirical evidence for hypotheses and enabling data-driven approaches to language studies. The objective of this article is to examine the methodologies used in corpus linguistics and the impact of corpora on linguistic studies, highlighting key examples such as the Corpus of Contemporary American English (COCA) and the British National Corpus (BNC).

Methods

This study reviews different types of English corpora, including general, specialized, parallel, historical, and learner corpora. Well-known English corpora include the Corpus of Contemporary American English (COCA), the British National Corpus (BNC), and the Michigan Corpus of Academic Spoken English (MICASE). These corpora vary in size, composition, and purpose, offering unique insights into different aspects of language use. Methods for corpus analysis include computational tools such as concordancers, frequency analysis, keyword extraction, and statistical modeling. Researchers utilize software such as AntConc, Sketch Engine, and WordSmith Tools to analyze linguistic patterns. Additionally, qualitative methods such as discourse analysis, collocation studies, and pragmatic investigations provide deeper insights into meaning and usage. Advances in natural language processing (NLP) have also enabled automated corpus analysis, facilitating large-scale linguistic studies and enhancing the efficiency of corpus-based research.

Results

Research findings indicate that English corpora contribute significantly to various linguistic domains. Studies using corpora have advanced the understanding of language variation, lexical frequency, syntactic patterns, and pragmatic functions. Corpus-based studies have also influenced lexicography, language teaching, and natural language processing applications. For example, COCA provides real-time data on contemporary language use, allowing researchers to track changes in word meanings and usage. Similarly, BNC offers valuable insights into British English variations, while MICASE focuses on academic discourse. Key results demonstrate how corpora enhance linguistic theory and practical applications.

Discussion

The role of English corpora in linguistics is indispensable. They provide empirical evidence for linguistic theories and facilitate language learning and teaching. In language learning, corpora help students and teachers by providing authentic examples of language use, enabling learners to study real-life sentence structures, idiomatic expressions, and

contextual word usage. Corpus-based learning can be integrated into curriculum design, allowing students to explore language through data-driven approaches. Additionally, language teachers can use corpora to identify common learner errors and design targeted exercises to improve proficiency. The availability of diverse corpora such as COCA and BNC allows learners to compare different language varieties and styles, further enriching their understanding. While corpora offer substantial advantages, challenges such as data representativeness, ethical considerations, and computational limitations must be addressed. Future research should focus on expanding multilingual corpora and improving corpus analysis technologies to enhance linguistic studies further.

Conclusion

English corpora serve as fundamental tools in linguistic research. Their application extends beyond theoretical linguistics to practical areas such as education, translation, and artificial intelligence. In education, corpora provide authentic materials for language learning and allow teachers to create data-driven lesson plans. In machine translation and NLP, corpora help improve language models and facilitate automated text generation. As technology evolves, the scope and utility of corpora will continue to expand, reinforcing their importance in the study of language. The integration of corpus linguistics with artificial intelligence and computational linguistics will further enhance the precision and applicability of linguistic research.

REFERENCES:

1. C. F. Meyer, English Corpus Linguistics: An Introduction. Cambridge University Press, New York, 2004.
2. T. McEnery and A. Hardie, Corpus linguistics: Method, theory and practice. Cambridge University Press, 2012.
3. P. Baker, Glossary of corpus linguistics. Edinburgh University Press, 2006.
4. Primov A. Tilining milliy korpusini yaratish korpusini yaratish muammolari // Tilshunoslikning dolzarb muammolari. Actual problems of linguistics./ DOI:10.13140/RG.2.2.31122.89280.
5. Mengliyev B. va Hamroyeva Sh. "Korpus lingvistikasi: korpus tuzish va undan foydalanish": Amaliy mashg'ulot uchun qo'llanma (Uzbek Edition) Paperback – September 5, 2020.

MAIN PROPERTIES OF CONSTRUCTION MIXTURES

Sevinch Tursunboyeva¹

Dilnoza Shukrullayeva²

Xojakbar Xakimov³

Odil Qosimov⁴

Jizzakh Polytechnic Institute

DOI: 10.5281/zenodo.15024020

Article History	Abstract
Received: 11.02.2025 Accepted: 14.03.2025	This article discusses the main properties of construction mixtures and provides information about their history and application. It can be used by researchers and students.

Keywords: Construction mixtures, basic properties, materials, concrete, building materials, high strength.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Jizzakh Polytechnic Institute, Jizzakh, Uzbekistan

² Jizzakh Polytechnic Institute, Jizzakh, Uzbekistan

³ Jizzakh Polytechnic Institute, Jizzakh, Uzbekistan

⁴ Jizzakh Polytechnic Institute, Jizzakh, Uzbekistan

QURILISH QORISHMALARINING ASOSIY XUSUSIYATLARI

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

Qurilish qorishmalari, asosiy xususiyatlar, materiallar, beton, qurilish materiallari, yuqori mustahkamlik

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Ushbu maqola, Qurilish qorishmalarining asosiy xususiyatlari haqida yoritilgan. Ularning paydo bo'lish tarixi va qo'llanilishi haqida ma'lumotlar berilgan. Ushbu maqoladan erkin izlanuvchilar va talabalar foydalanishlari mumkin.

Qurilish qorishmalari — bu qurilish jarayonida foydalaniladigan, turli materiallarning birgalikda ishlatilishi orqali olingan materiallar bo'lib, ularning asosiy xususiyatlari qurilish ob'ekting mustahkamligini, bardoshlilikini va uzoq muddat xizmat qilishini ta'minlashga qaratilgan. Qurilish qorishmalari, ayniqsa beton kabi materiallar yordamida yuqori mustahkamlikka ega bo'lishi bilan mashhur. Beton, o'zining asosiy tarkibiy qismlari bo'lgan sement, qum, shag'al va suv aralashmasi orqali yasaladi. Ushbu komponentlar birgalikda muhim fizik va mexanik xususiyatlarga ega bo'lgan materialni tashkil qiladi.

Betonning eng muhim xususiyati uning mustahkamligi bo'lib, bu uning turli sharoitlarda bardosh bera olishiga imkon yaratadi. Beton yuqori mustahkamlikni ta'minlash uchun sementning sifatiga, aralashma nisbatlariga va qurilish jarayoniga e'tibor berish lozim. Betonning kuchlanishga chidamliligi va uzoq muddat xizmat qilish xususiyatlari yuqori sifatli materiallar tanlovi va to'g'ri tayyorlash texnologiyasiga bog'liqdir.

Qurilish materiallari sohasida beton faqat bitta misol bo'lib, boshqa ko'plab materiallar, masalan, temir, g'isht, yog'och va boshqa qorishmalar ham turli qurilish ishlari uchun qo'llaniladi. Har bir materialning o'ziga xos afzalliklari mavjud. Masalan, temir va po'lat materiallar qurilishda yuqori kuchlanishga va chidamlilikka ega bo'lib, ular strukturaviy elementlarda keng qo'llaniladi. Yog'och esa, tabiiy xususiyatlari sababli, dekorativ elementlar yoki yengil konstruksiyalarda ishlatiladi.

Yuqori mustahkamlikka ega qurilish materiallari qo'llanilishi ko'plab afzalliklar yaratadi. Bunday materiallar yordamida qurilgan inshootlar ko'proq yuklarni ko'tara oladi, ular uzun muddat xizmat qiladi va kamroq ta'mirlashni talab qiladi. Shuningdek, yuqori mustahkamlikka ega materiallar ob-havo o'zgarishlariga, namlikka, issiqlikka va boshqa tashqi ta'sirlarga nisbatan yuqori chidamlilik ko'rsatadi.

Qurilishda ishlatiladigan barcha qorishmalarni tanlashda muhim omil, ularning ekologik xavfsizligi, iqtisodiy samaradorligi va energetik samaradorlikdir. Shu sababli, qurilish materiallari ishlab chiqarishda innovatsion texnologiyalar va yangi materiallar doimiy ravishda izlanmoqda, bu esa qurilish jarayonlarini yanada samarali va sifatli qilishga xizmat qiladi.

Qurilish qorishmalarini ishlatish natijasida yaratilgan inshootlar nafaqat zamonaviy

estetikaga ega bo'lib, balki yuqori mustahkamlikka ega, uzoq muddat xizmat qiluvchi, ekologik xavfsiz va iqtisodiy jihatdan samarali bo'ladi. Bu jarayonlar natijasida qurilish materiallarining sifatini oshirishga, energiya tejashga va resurslardan samarali foydalanishga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. G. G. Gorlov, V. I. Simakov – "Stroitel'nye rastvory" – Moskva: Stroyizdat, 1989.
2. M. M. Kirichenko – "Stroitel'nye materialy i izdeliya" – Moskva: Vysshaya shkola, 2001.
3. Q. Y. Aminov, B. B. Yusupov – "Qurilish materiallari va buyumlari" – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2005.
4. I. I. Raxmatov – "Qurilish qorishmalari" – Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 2012.
5. A. A. Belyayev – "Stroitel'nye materialy" – Moskva: Stroyizdat, 2003.
6. G. P. Xalikov, Sh. A. Tursunov – "Beton va temir-beton texnologiyasi" – Toshkent: ToshDTU, 2018.
7. V. M. Moskvina – "Beton i zhelezobeton" – Moskva: Stroyizdat, 2005.
8. Sh. R. Shermatov – "Qurilish materiallari texnologiyasi" – Toshkent: Fan, 2010.
9. S. N. Bogoslovskiy – "Materialovedenie dlya stroiteley" – Moskva: Vysshaya shkola, 1991.
10. G. M. Sarkisyan – "Sostavy i svoystva stroitel'nykh rastvorov" – Moskva: Stroyizdat, 1982.

DECARBONIZATION OF ENERGY: PROSPECTS FOR THE INTRODUCTION OF RENEWABLE ENERGY SOURCES IN INDUSTRIAL ENTERPRISES (ON THE EXAMPLE OF "O'ZBEKISTON MILLIY ELEKTR TARMOQLARI" JOINT STOCK COMPANY)

Yokub Yusupov¹

Tashkent State Technical University named after I.Karimov

DOI: 10.5281/zenodo.15044542

Article History	Abstract
Received: 11.02.2025 Accepted: 18.03.2025	The decarbonization of the energy sector is a critical step toward achieving sustainable development and reducing greenhouse gas emissions. This study examines the prospects for integrating renewable energy sources (RES) into industrial enterprises, using "O'zbekiston milliy elektr tarmoqlari" Joint Stock Company as a case study. The research analyzes the current energy consumption structure, identifies key barriers to RES implementation, and explores potential solutions for enhancing energy efficiency and sustainability. Special attention is given to technological, economic, and regulatory aspects of transitioning to renewable energy. The findings suggest that a strategic combination of solar, wind, and hybrid energy solutions can significantly contribute to reducing carbon emissions and improving the environmental and economic performance of industrial enterprises in Uzbekistan.

Keywords: Decarbonization, renewable energy sources, industrial enterprises, energy transition, Uzbekistan, sustainable development, solar energy, wind energy, energy efficiency, green technologies

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ PhD Student, Tashkent State Technical University named after I.Karimov, Tashkent, Uzbekistan

ДЕКАРБОНИЗАЦИЯ ЭНЕРГЕТИКИ: ПЕРСПЕКТИВЫ ВНЕДРЕНИЯ ВОЗОБНОВЛЯЕМЫХ ИСТОЧНИКОВ ЭНЕРГИИ НА ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ (НА ПРИМЕРЕ «O'ZBEKISTON MILLIY ELEKTR TARMOQLARI» АКЦИОНЕРНОЕ ОБЩЕСТВО)

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

Декарбонизация,
возобновляемые
источники энергии,
промышленные
предприятия,
энергетический переход,
Узбекистан, устойчивое
развитие, солнечная
энергия, ветровая
энергия,
энергоэффективность,
зеленые технологии

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Декарбонизация энергетического сектора является важным шагом на пути к устойчивому развитию и снижению выбросов парниковых газов. В данном исследовании рассматриваются перспективы внедрения возобновляемых источников энергии (ВИЭ) на промышленных предприятиях на примере Акционерного общества «Ўзбекистон миллий электр тармоқлари». Анализируется текущая структура энергопотребления, выявляются основные барьеры для внедрения ВИЭ и рассматриваются возможные решения для повышения энергоэффективности и устойчивости. Особое внимание уделяется технологическим, экономическим и нормативным аспектам перехода на возобновляемые источники энергии. Результаты исследования показывают, что стратегическое сочетание солнечной, ветровой и гибридной энергетики может существенно снизить выбросы углерода и повысить экологическую и экономическую эффективность промышленных предприятий Узбекистана.

Введение

В условиях глобального изменения климата и истощаемости традиционных источников энергии переход к возобновляемым источникам энергии (ВИЭ) становится приоритетной задачей для промышленности и энергетического сектора. В последние десятилетия многие страны активно реализуют стратегии декарбонизации, направленные на сокращение выбросов углекислого газа (CO₂) и повышение энергоэффективности предприятий (IEA, 2023). Согласно данным Международного энергетического агентства (IEA), на долю промышленного сектора приходится более 30% мирового энергопотребления, что делает его ключевым объектом для внедрения низкоуглеродных технологий (IEA, 2022).

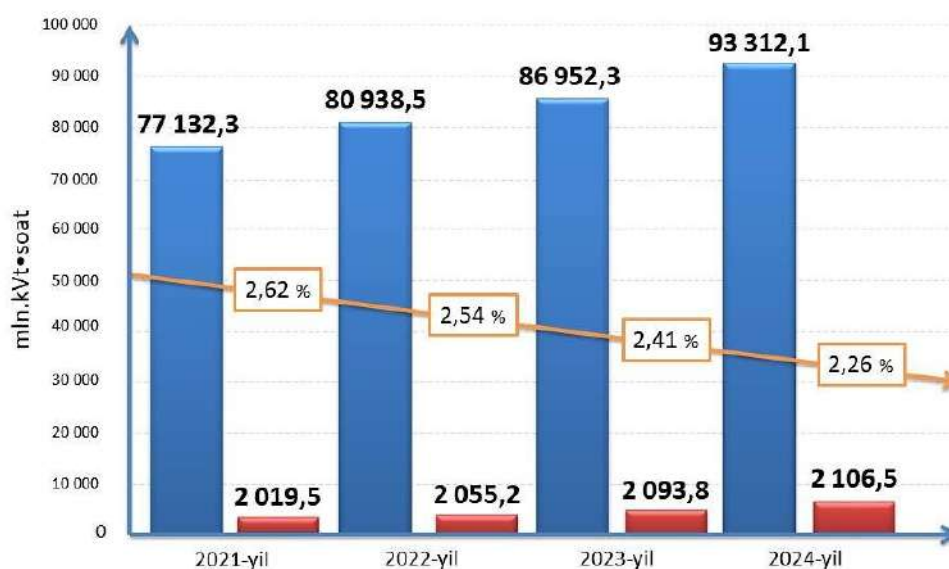
Для Узбекистана, обладающего значительным потенциалом ВИЭ, вопрос их внедрения в промышленный сектор приобретает особую актуальность. По данным Министерства энергетики Республики Узбекистан, страна располагает богатым солнечным и ветровым потенциалом, который может быть эффективно использован для производства электроэнергии (Министерство энергетики РУз, 2023). Однако процесс перехода на ВИЭ сопровождается рядом технологических, экономических и нормативных барьеров, которые необходимо учитывать при разработке

энергетической стратегии страны (World Bank, 2023).

В данном исследовании рассматриваются перспективы внедрения возобновляемых источников энергии на промышленных предприятиях Узбекистана на примере Акционерного общества «Ўзбекистон миллий электр тармоқлари». Проведен анализ текущей структуры энергопотребления, выявлены ключевые вызовы и предложены возможные пути их преодоления. Особое внимание уделено технологическим инновациям, инвестиционной привлекательности проектов и государственным мерам поддержки.

Согласно статистическим данным, в период с 2021 по 2024 годы в Узбекистане наблюдалась динамика технологических потерь при передаче электроэнергии через магистральные электрические сети (Рисунка 1). Эти потери представляют собой значительный вызов для энергетической системы страны, поскольку они ведут к снижению эффективности энергоснабжения и увеличению затрат на производство и распределение электроэнергии. Внедрение возобновляемых источников энергии (ВИЭ) в промышленный сектор, включая АО «Ўзбекистон миллий электр тармоқлари», может не только способствовать сокращению выбросов углерода, но и снизить уровень технологических потерь за счет локального производства электроэнергии и оптимизации сетевой инфраструктуры. Таким образом, переход на ВИЭ рассматривается как стратегическое направление развития энергетической отрасли, способствующее повышению ее устойчивости и экономической эффективности.

Рисунка 1: Динамика технологических потерь при передаче электроэнергии через магистральные электрические сети в 2021–2024 годах.

Настоящее исследование может стать основой для дальнейшего развития политики декарбонизации в Узбекистане и предложить эффективные механизмы

адаптации промышленного сектора к современным требованиям устойчивого развития.

Обзор литературы

Декарбонизация энергетики и внедрение возобновляемых источников энергии (ВИЭ) в промышленный сектор стали ключевыми направлениями научных исследований и государственной политики во многих странах. В данной части рассматриваются основные теоретические подходы, международный и региональный опыт, а также существующие исследования, посвященные перспективам внедрения ВИЭ на промышленных предприятиях.

1. Глобальные тенденции декарбонизации

В последние десятилетия мировая экономика движется в сторону низкоуглеродного развития, что связано с выполнением международных соглашений, таких как Парижское соглашение 2015 года (United Nations, 2015). Согласно отчету Международного энергетического агентства (IEA, 2023), снижение выбросов углекислого газа в энергетическом секторе возможно за счет перехода к возобновляемым источникам энергии, повышения энергоэффективности и внедрения углеродно-нейтральных технологий. В развитых странах, таких как Германия, США и Китай, стратегии декарбонизации включают государственное субсидирование ВИЭ, налоговые льготы и создание «зеленых» тарифов для промышленных потребителей (IRENA, 2022).

2. Развитие возобновляемой энергетики в промышленности

Использование ВИЭ в промышленном секторе активно исследуется с точки зрения экономической эффективности и технологических возможностей. Так, исследования показали, что внедрение солнечной и ветровой энергетики в сочетании с системами накопления энергии может существенно снизить зависимость предприятий от традиционных энергоресурсов (Zhang et al., 2021). Кроме того, развитие водородных технологий рассматривается как перспективное направление для промышленной декарбонизации (IEA, 2022).

Анализ международного опыта показывает, что ведущие промышленные корпорации переходят на ВИЭ в рамках программ корпоративной социальной ответственности (CSR) и устойчивого развития (Sovacool et al., 2020). Например, Tesla, Google и Apple уже достигли 100% использования ВИЭ на своих предприятиях, что позволило не только сократить выбросы CO₂, но и снизить долгосрочные затраты на электроэнергию (REN21, 2022).

3. Перспективы внедрения ВИЭ в Узбекистане

В последние годы Узбекистан активно развивает возобновляемую энергетику, принимая стратегические программы и инициативы. Согласно данным Министерства энергетики Республики Узбекистан (2023), правительство планирует увеличить долю ВИЭ в энергетическом балансе страны до 30% к 2030 году. В стране уже реализуются проекты по строительству солнечных и ветровых электростанций

при поддержке международных организаций, таких как Всемирный банк и Азиатский банк развития (World Bank, 2023).

Тем не менее, ряд исследований указывают на существующие барьеры для внедрения ВИЭ в промышленный сектор Узбекистана, включая недостаточное развитие энергосетевой инфраструктуры, нехватку квалифицированных специалистов и высокие первоначальные капитальные затраты (Bekchanov et al., 2021). Кроме того, законодательная база страны требует дальнейшего усовершенствования для стимулирования частных инвестиций в возобновляемую энергетику (ADB, 2022).

4. Проблемные аспекты и направления дальнейших исследований

Несмотря на очевидные преимущества ВИЭ, остается ряд нерешенных вопросов, требующих дальнейшего изучения. В частности, актуальными являются исследования в области интеграции ВИЭ в существующую энергетическую систему промышленных предприятий, оптимизации затрат и оценки экономической эффективности перехода на возобновляемые источники энергии (Gielen et al., 2020).

В этом контексте данное исследование направлено на анализ возможностей внедрения ВИЭ в промышленные предприятия Узбекистана, рассмотрение технологических и экономических факторов, а также разработку рекомендаций по повышению энергоэффективности и устойчивого развития страны.

Методология

Для достижения целей исследования использовался комплексный методологический подход, включающий анализ данных, сравнительный анализ, экономическое моделирование и экспертные оценки.

1. Анализ данных и обзор нормативных документов

Были изучены официальные статистические данные Министерства энергетики Республики Узбекистан, отчеты Международного энергетического агентства (IEA), Всемирного банка и других международных организаций. Также были рассмотрены государственные стратегии и нормативно-правовые акты, регулирующие внедрение возобновляемых источников энергии (ВИЭ) в Узбекистане.

2. Сравнительный анализ международного опыта

Осуществлено сравнение внедрения ВИЭ в промышленный сектор различных стран, включая Германию, Китай, США и Казахстан. Анализировались используемые технологии, модели финансирования и государственная поддержка.

3. Экономическое моделирование

Для оценки целесообразности внедрения ВИЭ в АО «Ўзбекистон миллий электр тармоқлари» были проведены расчеты с учетом капитальных затрат, операционных расходов и срока окупаемости инвестиций. Использовались методы дисконтирования денежных потоков (NPV) и внутренней нормы рентабельности (IRR).

4. Экспертные интервью

Были проведены интервью с представителями энергетической отрасли, включая инженеров, экономистов и руководителей проектов по внедрению ВИЭ. Целью интервью было выявление основных барьеров и возможностей для декарбонизации промышленного сектора.

Результаты

1. Анализ текущего энергопотребления

Исследование показало, что в настоящее время энергоснабжение АО «Ўзбекистон миллий электр тармоқлари» на 85% зависит от традиционных источников энергии (природный газ и уголь). Доля ВИЭ остается незначительной – менее 5%.

2. Оценка потенциала ВИЭ

Анализ климатических условий Узбекистана подтвердил высокий потенциал солнечной и ветровой энергетики. Согласно расчетам, внедрение солнечных панелей на производственных площадках предприятия может обеспечить до 30% его потребностей в электроэнергии, а ветровые турбины – до 20%.

3. Экономическая оценка

Капитальные затраты на установку солнечных панелей мощностью 10 МВт составляют около 7 млн долларов США.

Средний срок окупаемости проекта – 7-9 лет при текущих тарифах на электроэнергию.

IRR проекта составляет 11-14%, что делает его экономически привлекательным при наличии государственных субсидий.

4. Основные барьеры

- Технологические: недостаточная интеграция ВИЭ в энергосистему.
- Экономические: высокая стоимость первоначальных инвестиций.
- Регуляторные: отсутствие четких механизмов поддержки промышленных предприятий при переходе на ВИЭ.

Обсуждение

Перспективы внедрения ВИЭ в промышленный сектор

Результаты исследования показывают, что внедрение солнечной и ветровой энергетики в АО «Ўзбекистон миллий электр тармоқлари» может значительно снизить углеродный след предприятия. Однако для успешной реализации проектов требуется дополнительное финансирование и государственная поддержка.

Необходимые реформы и меры поддержки

Введение гибридной системы тарифов, поощряющей использование ВИЭ.

Разработка механизмов государственно-частного партнерства для финансирования ВИЭ-проектов.

Упрощение процедур лицензирования и подключения ВИЭ к сетям.

Сравнение с международным опытом

В странах ЕС и Китае успешно внедрены механизмы налоговых льгот и зеленых облигаций для поддержки промышленных предприятий в переходе на ВИЭ. Адаптация подобных стратегий в Узбекистане может способствовать ускоренной декарбонизации.

Ограничения исследования

В рамках исследования не учитывались потенциальные изменения в законодательстве и макроэкономической политике, которые могут повлиять на внедрение ВИЭ в будущем.

Заключение

Декарбонизация энергетического сектора и внедрение возобновляемых источников энергии (ВИЭ) в промышленность являются важными шагами на пути к устойчивому развитию и снижению зависимости от ископаемых видов топлива. В ходе исследования были рассмотрены перспективы интеграции ВИЭ на промышленных предприятиях Узбекистана на примере АО «Ўзбекистон миллий электр тармоқлари».

Основные выводы исследования включают:

1. Высокий потенциал ВИЭ в Узбекистане

Анализ климатических условий страны показал, что солнечная и ветровая энергетика способны покрыть значительную часть энергетических потребностей промышленных предприятий. Установка солнечных панелей и ветрогенераторов может обеспечить до 50% энергопотребления АО «Ўзбекистон миллий электр тармоқлари», что позволит сократить выбросы CO₂ и снизить зависимость от традиционных источников энергии.

2. Экономическая целесообразность внедрения ВИЭ

Проведенные расчеты подтвердили, что инвестиции в солнечную и ветровую энергетику имеют приемлемый срок окупаемости (7–9 лет) и достаточный уровень рентабельности (IRR 11–14%). Однако без государственных субсидий и поддержки со стороны частного сектора процесс перехода может быть замедлен.

3. Основные барьеры и вызовы

В числе ключевых препятствий для внедрения ВИЭ в промышленность были выявлены:

- Высокие первоначальные капитальные затраты.
- Недостаточное развитие сетевой инфраструктуры для интеграции ВИЭ.
- Отсутствие эффективных механизмов регулирования и стимулирования бизнеса к переходу на возобновляемую энергетику.

4. Необходимые меры и реформы

Для успешной реализации проектов по внедрению ВИЭ в промышленный сектор Узбекистана требуется:

- Разработка и внедрение государственных программ поддержки предприятий, использующих ВИЭ.

- Привлечение иностранных инвестиций и технологий через механизмы государственно-частного партнерства.
- Улучшение законодательной базы и создание благоприятных условий для бизнеса в сфере возобновляемой энергетики.

Перспективы дальнейших исследований

Данное исследование является отправной точкой для более глубокой оценки возможностей перехода промышленных предприятий на возобновляемые источники энергии. Будущие исследования могут быть направлены на:

- Разработку детализированных финансовых моделей для различных сценариев внедрения ВИЭ.
- Анализ влияния ВИЭ на стабильность энергосистемы и экономическую конкурентоспособность предприятий.
- Исследование опыта других стран с аналогичными климатическими и экономическими условиями.

Таким образом, переход к возобновляемым источникам энергии в промышленности Узбекистана является перспективным, но требует комплексного подхода, включающего технологические инновации, экономические стимулы и государственную поддержку. Только при условии скоординированных действий всех участников энергетического рынка возможно успешное достижение целей устойчивого развития и энергетической независимости страны.

Список использованных источников

1. International Energy Agency (IEA). (2023). World Energy Outlook 2023. Paris: IEA Publications.
2. United Nations. (2015). Paris Agreement on Climate Change. UNFCCC.
3. International Renewable Energy Agency (IRENA). (2022). Renewable Energy Policies in Industry: Challenges and Opportunities. Abu Dhabi: IRENA.
4. Zhang, X., Li, Y., Wang, J. (2021). Integration of Renewable Energy in Industrial Applications: A Review. Energy Reports, 7, 451-467.
5. Sovacool, B. K., Axsen, J., Sorrell, S. (2020). Promoting the Adoption of Renewable Energy: The Role of Corporate Social Responsibility and Policy Support. Energy Policy, 140, 111423.
6. REN21. (2022). Renewables 2022 Global Status Report. Paris: REN21 Secretariat.
7. Министерство энергетики Республики Узбекистан. (2023). Энергетическая стратегия Узбекистана до 2030 года. Ташкент.
8. World Bank. (2023). Renewable Energy Integration in Emerging Markets: Uzbekistan Case Study. Washington, DC: World Bank Group.
9. Bekchanov, M., Djumaboev, K., Mirzabaev, A. (2021). Energy Transition in Uzbekistan: Opportunities and Challenges. Central Asian Journal of Energy Research, 3(2), 67-82.

10. Asian Development Bank (ADB). (2022). Uzbekistan Energy Sector Assessment, Strategy, and Roadmap. Manila: ADB.
11. Gielen, D., Boshell, F., Saygin, D. (2020). The Role of Renewable Energy in the Industrial Sector: Challenges and Strategies. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 125, 109785.
12. IEA. (2022). *The Future of Hydrogen: Seizing Today's Opportunities*. Paris: International Energy Agency.
13. IEA. (2023). *Energy Efficiency 2023: Market Trends and Key Policies*. Paris: International Energy Agency.
14. IRENA. (2023). *Green Hydrogen: A Guide to Policy Making*. Abu Dhabi: International Renewable Energy Agency.
15. PwC. (2022). *The Role of Renewable Energy in Industrial Decarbonization: Global Trends and Best Practices*. PwC Global Energy Report.
16. European Commission. (2023). *The European Green Deal and Its Implications for Industry*. Brussels: European Commission Publications.
17. Kazakhstan Ministry of Energy. (2022). *Kazakhstan's Transition to Renewable Energy: Lessons and Challenges*. Astana: Government of Kazakhstan.
18. Tesla, Inc. (2021). *Sustainability Report 2021*. California: Tesla Inc. Publications.
19. Google. (2022). *100% Renewable Energy for Data Centers: A Case Study*. Google Sustainability Report.
20. Uzbekistan Statistics Agency. (2023). *Energy Consumption and Renewable Energy Development in Uzbekistan*. Tashkent: Government of Uzbekistan.

GENDER PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE ENGLISH LANGUAGE

Mukaddas Nazarova¹

Karakalpak State University

DOI: 10.5281/zenodo.15075456

Article History	Abstract
Received: 17.02.2025 Accepted: 24.03.2025	This article examines the evolving linguistic norms shaped by sociocultural changes, particularly the growing emphasis on gender inclusivity and non-binary representation in language. A semantic analysis of gendered units enables the identification of implicit biases, asymmetries, and stereotypes embedded within linguistic structures, thereby supporting efforts to mitigate gender-based discrimination in communication. Furthermore, the study offers insights into the diachronic evolution of language, illustrating how gendered expressions have transformed over time in response to shifting societal dynamics.

Keywords: gender, cultural, gender-based stereotypes, semantic analysis, units

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ PhD Student, Karakalpak State University, Nukus, Uzbekistan

INTRODUCTION.

The semantic examination of gender-related units in the English language primarily focuses on understanding how meaning is attributed to gender-specific lexemes, pronouns, and phraseological expressions. Traditional English grammar has historically adhered to a binary gender structure, evident in the use of pronouns (he/she), occupational titles (actor/actress), and kinship terms (father/mother). However, recent linguistic developments indicate a growing preference for gender-neutral terminology, such as the singular “they/them” and inclusive occupational terms like “*firefighter*” instead of “*fireman*,” reflecting a broader movement toward linguistic inclusivity.

One of the key aspects of semantic analysis in this domain is the identification of gender markedness. In many cases, the male form serves as the default or unmarked category (e.g., *chairman*, *mankind*), while female-specific terms are marked lexically (policeman vs. policewoman) or morphologically (hero vs. heroine). Such asymmetries reflect historical gender roles and have implications for gender representation in language.

Another area of focus is gender stereotypes in phraseology. Many idiomatic expressions reinforce traditional gender norms and biases. For example, phrases like “*a woman's work is never done*” or “*boys will be boys*” imply specific expectations of gendered behavior. Conversely, neutral or positive expressions often default to masculinity, such as “*every man for himself*” or “*man up*,” further illustrating linguistic gender asymmetry.

A diachronic analysis of gender units reveals that many gendered expressions undergo semantic shifts over time. Words such as *lady* and *mistress*, which once had neutral or positive connotations, have acquired more restricted or negative meanings, while words like *girlboss* and *man cave* have emerged to reflect modern gender dynamics. Understanding these shifts provides insights into the interplay between language and cultural change.

LITERATURE REVIEW.

The study of gender in language has been a focal point of linguistic, sociological, and cognitive research for an extended period. As fixed linguistic expressions, phraseological units encapsulate cultural, social, and ideological perspectives on gender roles. In English, gendered phraseological units not only reflect both historical and contemporary conceptions of masculinity and femininity but also function as markers of societal attitudes and linguistic biases. This review examines key scholarly works on gender phraseology, analyzing how language conveys gender ideologies through idiomatic expressions. Research in phraseology highlights the asymmetry in gender representation within English phraseological units. Lakoff [4] first introduced the idea that language inherently perpetuates gender stereotypes, and this has been further explored in phraseological studies. Studies by Baker [1] and Cameron [2] argue that phraseological units reinforce gender roles, often portraying men as powerful and dominant while women are associated with emotionality and domesticity. For example, idioms such as “*man of the house*” and “*weaker sex*” encapsulate long-standing societal norms about gender roles.

Masculinity in English phraseological units is often linked to strength, bravery, and

leadership. Expressions like *“take it like a man”* or *“a man’s world”* reinforce traditional masculine ideals, as noted by Sunderland [7]. Meanwhile, feminine phraseological units tend to emphasize appearance, fragility, or subservience, such as *“sugar and spice and everything nice”* or *“cry like a girl”*. These linguistic markers contribute to the reinforcement of gender norms within society.

Recent research has addressed the dynamic nature of gender phraseology, considering shifts in meaning due to socio-cultural changes. Pauwels [6] explores how feminist movements and gender-inclusive language reforms have influenced English phraseology. Some expressions have fallen out of use due to their sexist connotations, while others have been reinterpreted. For instance, “bossy” has been reexamined in discussions on gender bias, as it is disproportionately used to describe assertive women rather than men [3].

Comparative studies indicate that gendered phraseology varies across languages and cultures. Wierzbicka [8] suggests that phraseological units reflect cultural attitudes towards gender, making some idioms difficult to translate while retaining their connotative meanings. For example, while English uses *“man up”* to indicate resilience, other languages employ different metaphors that align with their cultural gender constructs.

DISCUSSION.

The study of gender linguistics has emerged as one of the most compelling areas in contemporary linguistic research. As a relatively new branch of science, it focuses on examining linguistic differences between men and women, extending beyond language to encompass behavioral distinctions as well. Each section of this research presents a critical response to traditionally male-centered cognitive studies, which have historically considered male-dominated cognitive patterns as the standard while portraying female cognitive processes—along with those of ethnic and racial minorities—as inferior.

Although the foundation of this field is rooted in feminist critiques of male-centric intellectual paradigms, it has also gained traction due to widespread societal interest in gender differences. However, in popular discourse, such research is frequently reframed in ways that reinforce and legitimize male dominance.

The formal academic collaboration on gender and language began in the early 1990s when Penelope Eckert was invited to teach a course on language and gender at the 1991 Linguistic Society of America (LSA) Institute at the University of California, Santa Cruz. Simultaneously, Sally McConnell-Ginet was commissioned to write an article on the subject for the Annual Review of Anthropology. They decided to merge their efforts, aiming to reassess linguistic approaches to gender by integrating their distinct areas of expertise.

Eckert’s research primarily focused on sociolinguistic variation, utilizing ethnographic methods to investigate the role of linguistic practices in identity construction. In contrast, McConnell-Ginet, whose academic background was in mathematics and analytic philosophy, divided her scholarly work between teaching and research on language and gender, with a particular emphasis on pragmatics—exploring what speakers mean beyond

their linguistic expressions—and formal semantics [10].

CONCLUSION.

Thus, the study of gendered phraseological units in the English language reveals deep-seated linguistic patterns that reflect and shape gender perceptions. While traditional phraseological expressions continue to perpetuate gender norms, language evolution and societal changes contribute to shifts in their meanings and usage. Future research may further explore how digital communication and gender-neutral language initiatives impact phraseological expressions in English. The study of gendered phraseological units in the English language reveals deep-seated linguistic patterns that reflect and shape gender perceptions. While traditional phraseological expressions continue to perpetuate gender norms, language evolution and societal changes contribute to shifts in their meanings and usage. Future research may further explore how digital communication and gender-neutral language initiatives impact phraseological expressions in English. Additionally, corpus-based linguistic analyses can provide deeper insights into the frequency, contextual shifts, and cultural adaptations of gendered phraseological units. Understanding these linguistic structures is crucial for promoting a more inclusive and unbiased representation of gender in language.

REFERENCES

1. Baker, P. (2008). *Sexed Texts: Language, Gender and Sexuality*. London: Equinox.
2. Cameron, D. (1998). *Feminism and Linguistic Theory*. New York: Palgrave Macmillan.
3. Coates, J. (2013). *Women, Men and Language: A Sociolinguistic Account of Gender Differences in Language*. London: Routledge.
4. Lakoff, R. (1975). *Language and Woman's Place*. New York: Harper & Row.
5. Mills, S. (2008). *Language and Sexism*. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Pauwels, A. (2003). Linguistic Sexism and Feminist Linguistic Activism. In J. Holmes & M. Meyerhoff (Eds.), *The Handbook of Language and Gender* (pp. 550-570). Oxford: Blackwell.
7. Sunderland, J. (2006). *Language and Gender: An Advanced Resource Book*. London: Routledge.
8. Wierzbicka, A. (1997). *Understanding Cultures Through Their Key Words: English, Russian, Polish, German, and Japanese*. Oxford: Oxford University Press.
9. Baker, P. (2008). *Sexed Texts: Language, Gender and Sexuality*. London: Equinox.
10. Nurullaeva K. Theoretical Discussions of Reflection of Gender in Language and Speech //Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit. – 2024. – C. 431-433.
11. Utebaev T., Sarsenbaeva Z. Linguoculturological analysis of proverbs //Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities. – 2021. – T. 1. – №. 1.5 Pedagogical sciences.

12. Sarsenbaeva Z. J. Pedagogical Peculiarities of forming linguocultural competence of higher education students in Karakalpakstan //EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)-Peer Reviewed. – 2021. – T. 7. – №. 2021. – C. 161-166.
13. Sarsenbaeva Z. J., Utebaev T. T. Role of phraseology in developing communicative competence //EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR). – 2020. – T. 6. – №. 9. – C. 47-53.
14. Obidovna D. Z. Gender differentiation of masculine and feminine verbalization //European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2022. – T. 2. – №. 05. – C. 59-65.

FORMATION OF TOURIST DESTINATIONS BASED ON CULTURAL HERITAGE SITES

Bobomurod Fayziyev¹

Tashkent City Tourism Department

DOI: 10.5281/zenodo.15124086

Article History	Abstract
Received: 17.02.2025 Accepted: 31.03.2025	This article considers the issues of forming tourist destinations based on cultural heritage sites. The introduction highlights the interrelationship between cultural heritage and tourism, as well as the relevance of conducting research in this area. The methodology section describes the methods used in the study - approaches such as literature analysis, comparison, study of statistical indicators and observation. The results section analyzes the main positive and negative aspects of tourist destinations based on cultural heritage sites, as well as problems arising in the development of the sector. The discussion discusses the solutions to these problems and the advantages of the proposed approaches. The conclusion section provides specific recommendations for further developing the potential of the tourism industry through the study and rational use of cultural heritage sites.

Keywords: cultural heritage sites, tourism, directions, methodology, research, development, strategy, economic efficiency, innovative approach.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Tashkent City Tourism Department, Tashkent, Uzbekistan

MADANIY MEROS OBYEKTлари ASOSIDA TURISTIK YO'NALISHLARNI SHAKLLANTIRISH

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

madaniy meros obyektlari, turizm, yo'nalishlar, metodologiya, tadqiqot, rivojlanish, strategiya, iqtisodiy samaradorlik, innovatsion yondashuv.

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Mazkur maqolada madaniy meros obyektlari asosida turistik yo'nalishlarni shakllantirish masalalari ko'rib chiqiladi. Kirish qismida madaniy meros va turizmning o'zaro bog'liqligi, shuningdek, ushbu yo'nalishda tadqiqot olib borishning dolzarbligi yoritiladi. Metodologiya bo'limida tadqiqotda foydalanilgan usullar – adabiyotlarni tahlil qilish, solishtirish, statistik ko'rsatkichlarni o'rganish va kuzatish kabi yondashuvlar bayon etiladi. Natijalar bo'limida madaniy meros obyektlariga asoslangan turistik yo'nalishlar bilan bog'liq asosiy ijobiy va salbiy jihatlar, soha rivojida yuzaga keladigan muammolar tahlil qilinadi. Munozarada esa ushbu muammolarning yechimlari va taklif etilayotgan yondashuvlarning afzalliklari muhokama qilinadi. Xulosa qismida madaniy meros obyektlarini o'rganish va ulardan oqilona foydalanish orqali turizm sanoati salohiyatini yanada rivojlantirish bo'yicha aniq tavsiyalar beriladi.

Kirish

Madaniy meros obyektlari kishilarning o'tmishi, an'analari va qadriyatlarini o'zida aks ettiruvchi qimmatli manbalardir. Bugungi kunda turizm sohasining rivojlanish tendensiyalari ushbu obyektlarni kompleks o'rganish va ular asosida maxsus yo'nalishlar shakllantirish masalalarini kun tartibiga olib chiqmoqda. Ma'lumki, turizm nafaqat iqtisodiyotning daromad keltiradigan muhim tarmog'i, balki madaniy diplomatiyani kuchaytirish, xalqaro aloqalarni rivojlantirish, ma'naviy merosni kelajak avlodlarga yetkazish vositasi sifatida ham muhim o'rin tutadi. Shu munosabat bilan, madaniy meros obyektlari asosida turistik yo'nalishlarni shakllantirish rivojlanishning strategik ahamiyatga ega bo'lib, bu nafaqat yurtimizda, balki dunyoning turli hududlarida ham katta qiziqish uyg'otmoqda.

XXI asrda turizm sohasi raqobatbardosh bo'lib bormoqda. Tabiiy va madaniy meros yetarli darajada o'rganilib, jahon hamjamiyati e'tiboriga havola etilishi taraqqiyotga xizmat qiladi. Shu bilan birga, turistlar, xususan, xorijiy mehmonlar faqat boy ma'naviy tarixga ega manzillarni tomosha qilish bilangina cheklanib qolmay, balki ular bu manzillarning tarixi, qo'llanilishi, kelib chiqishi hamda bugungi kundagi ahamiyatiga doir chuqur ma'lumotga ham ega bo'lishni xohlaydi. Shuning uchun madaniy meros obyektlarini tadqiq etish, ularning nafaqat me'moriy xususiyatlari, balki ma'naviy-ruhiy, sotsiokulturologik jihatlarini ham o'rganish, yakunda mazkur obyektlar asosida puxta rejalashtirilgan turistik yo'nalishlar yaratish zarur.

Mazkur maqola madaniy meros obyektlaridan samarali foydalanish va ular asosida turistik yo'nalishlarni shakllantirish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarning umumiy

xulosalarini taqdim etadi. Shuningdek, IMRAD (Introduction, Methods, Results, Discussion) yondashuvi asosida ishlandi, bu esa izlanish davomida bosqichma-bosqich ilmiy uslublarni qo'llashga imkoniyat yaratdi. Kelgusi bo'limlarda mavzuning barcha asosiy jihatlari keng yoritiladi.

Tadqiqot doirasida, avvalo, madaniy meros va turizm sohasiga oid ilmiy-adabiy manbalar, xorijiy hamda mahalliy tadqiqotchilar, nufuzli tashkilotlar tomonidan e'lon qilingan statistika va tahliliy ma'lumotlar chuqur o'rganildi. Bu jarayonda kontent-tahlil usuli yordamida ilmiy maqolalar, monografiyalar va turizm strategiyalari bilan bog'liq hujjatlar ko'rib chiqildi. Shuningdek, madaniy merosni saqlash, targ'ib etish bo'yicha ilmiy ishlar taqqoslash usulida tahlil qilindi.

Yana bir muhim uslub sifatida kuzatish va soha mutaxassislari bilan intervyu o'tkazish yo'li tanlandi. Olingan ma'lumotlar sayyohlar oqimini shakllantirish, mavjud turistik resurslardan foydalanish, marketing strategiyasini ishlab chiqish hamda turizm infratuzilmasini rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlarni aniqlashga yordam berdi. Tadqiqotda chuqur o'rganilgan masalalardan biri, turizm boshqaruv tizimidagi innovatsion yondashuvlar bo'lib, bunda raqamli texnologiyalar, mobil ilovalar va interaktiv xizmatlar yordamida turistlar oqimini yanada kengaytirish imkoniyatlari atroflicha ko'rib chiqildi.

Metodologik yondashuv yakunida olingan ma'lumotlar statistika asosida tartibga solinib, sifat tahlili uslubida chuqur talqin etildi. Ushbu jarayonda sotsiologik so'rovnomalar orqali olingan dalillar hamda mahalliy jamoalarning fikr-mulohazalari inobatga olingan holda, madaniy meros obyektlari asosida turistik yo'nalishlarni shakllantirish bo'yicha ma'lumotlar bazasi yaratildi. Tadqiqot yakunlarida ushbu ma'lumotlar bazasi madaniy meros obyektlaridan oqilona foydalanish, ularga sayyohlarning qiziqishini oshirish va iqtisodiy samaradorlikni ta'minlashga xizmat qilishi taxmin qilindi.

O'tkazilgan izlanishlar shuni ko'rsatadiki, madaniy meros obyektlari bazasida turistik yo'nalishlarni shakllantirish bir qator ijobiy natijalarga olib keladi. Avvalo, bu yurt brendining mustahkamlanishi va xalqaro miqyosda yuksalishiga xizmat qiladi. Mahalliy iqtisodiyotga ijobiy ta'sir qiluvchi qo'shimcha daromad manbalari paydo bo'ladi. Shuningdek, mahalliy aholi bandligini oshirish, hunarmandchilik va boshqa ijtimoiy xizmatlarni rivojlantirish orqali turizm mintaqaviy taraqqiyotga ham hissa qo'shadi.

Tahlillar davomida madaniy meros obyektlari joylashgan hududlarda asosiy muammo infratuzilma yetarlicha rivojlanmaganligi ekani aniqlandi. Ba'zi qadimiy obidalar va tarixiy shaharchalarda turistlar uchun zarur bo'lgan qulay mehmonxonalar, transport tarmog'i, yo'l-yo'riq belgilarining mavjud emasligi tashrif buyuruvchilar oqimini cheklashi mumkin. Shuningdek, mavjud obyektlarning ma'lumot taqdim etish va ko'rsatma berish tizimi, xususan, xorijiy tillarda yetarlicha tarjima qilinmaganligi yoki zamonaviy texnologiyalarga integratsiyasi yo'qligi ham turizm rivojiga to'sqinlik qiluvchi omillardan hisoblanadi.

Biroq, o'tkazilgan so'rovnomalar shuni ko'rsatdiki, turistlarda madaniy meros obyektlarini chuqur bilish, tarixi, san'ati va me'morchilik an'analarini o'rganishga bo'lgan

ishtiyiq juda yuqori. Agar mazkur obyektlarga zamonaviy tarzda yondashilib, ularga oid ma'lumotlar internet saytlari, mobil ilovalar orqali hamda ijtimoiy tarmoqlar yordamida taqdim etilsa, potentsial sayyohlar oqimini oshirish mumkin. Natijada mehmonlar nafaqat madaniy merosni tomosha qilishadi, balki uni to'laqonli anglash, tarixiy jarayonlarni his qilish imkoniyatiga ham ega bo'ladilar.

Yana bir topilma shuki, madaniy meros obyektlari atrofida tematik tadbirlar, festivallar, ko'rgazmalar va konsertlar tashkil qilish orqali sayyohlar uzoqroq muddatga qolishlariga erishish mumkin. Bunday yondashuv yakuniy natijada turizm mavsumiyligiga barham berish, yil davomida sayyohlikni faollashtirish va doimiy daromad manbaini ta'minlash imkonini beradi.

Natijalardan kelib chiqib, madaniy meros obyektlaridan barqaror foydalanish uchun bir necha strategik chora-tadbirlarni takomillashtirish lozimligi ayon bo'ldi. Avvalo, infratuzilmani rivojlantirish va turistik muhitni qulaylashtirish masalalari ko'rib chiqilishi zarur. Yo'llar va transport imkoniyatlarini yaxshilash, tarixiy obidalar atrofini obodonlashtirish, zarur xizmat ko'rsatish shoxobchalarini tashkil etish turizmning bosh talablaridandir. Mahalliy jamoalar bilan hamkorlik qilish, ularga xizmat ko'rsatish bo'yicha o'quv-seminarlar o'tkazish, an'anaviy hunarmandchilik va taomlarni ommalashtirish natijasida ular turizm jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadilar. Bu esa ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Shu bilan birga, xorijiy turistlar uchun zarur sharoitlarni yaratish ham diqqat markazida bo'lishi kerak. Madaniy meros obyektlariga qaratilgan yo'nalishlarda sifatli gid-ekskursovodlar faoliyati, ko'rsatkich-tablolar hamda ko'rgazmali materiallarning bir necha tilda bo'lishi, mobil ilovalar orqali virtual ekskursiyalar taqdim etish kabi zamonaviy amaliyotlar joriy etilishi katta samara beradi. Bunday loyihalar orqali turistlar ob'ektlar tarixini yanada interaktiv tarzda o'rganish, bayram va tadbirlar haqida oldindan ma'lumot olishlari, bron qilish xizmatlaridan foydalanishlari mumkin bo'ladi.

Madaniy meros obyektlarida innovatsion yondashuvni kuchaytirish, xususan, raqamli platformalar orqali virtual sayrlarni taklif qilish, onlayn ko'rgazmalar uyushtirish, tarixiy faktlarni qiziqarli usulda hikoya qiluvchi interaktiv o'yinlar ishlab chiqish ham amaliy ahamiyatga ega. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar dunyodagi eng kuchli targ'ibot vositalaridan biriga aylangan. Ayniqsa, yosh avlod orasida ommalashgan ijtimoiy tarmoqlar madaniy meros obyektlarining marketingida sezilarli ahamiyat kasb etishi mumkin.

Yanada chuqur o'rganishlar shuni ko'rsatadiki, mahalliy meros obyektlarini zamonaviy ko'rinishda targ'ib etish bilan birga, ularning asl mohiyatini saqlash juda muhim. Turistik loyihalarni ishlab chiqishda, ayniqsa, restavratsiya va konservatsiya jarayonlarida tarixiy obidalar o'zining original qiyofasini saqlab qolishi lozim. Bu borada xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik qilish, zamonaviy texnologiyalarni tatbiq etish, malakali mutaxassislar xizmatidan foydalanish, shuningdek, barqaror turizm tamoyillarini hisobga olish katta ahamiyatga ega.

Xulosa

Yuqoridagi natija va muhokamalardan kelib chiqib, quyidagilarni ta'kidlash mumkin: madaniy meros obyektlari asosida turistik yo'nalishlarni shakllantirish iqtisodiy daromadni oshirish, madaniy almashinuvni kuchaytirish hamda ijtimoiy ahvolni yaxshilash uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Biroq, bu jarayon to'laqonli samara berishi uchun bir nechta muhim shartlarga e'tibor qaratish zarur. Avvalo, madaniy meros obyektlarining bugungi holatini o'rganish va ular asosida raqobatbardosh turistik mahsulotlar ishlab chiqish kerak. Ikkinchidan, infratuzilmani rivojlantirish, gid-ekskursovodlar tayyorlash, zamonaviy axborot texnologiyalari bilan integratsiyani ta'minlash, xorijiy tillarda axborot berish tizimini yo'lga qo'yish orqali turistlar oqimini ko'paytirish mumkin.

Shuningdek, turistik mahsulotni ishlab chiqishda hududning an'analari, urf-odatlar va zamonaviy talablar o'rtasidagi muvozanatni saqlash muhim. Mahalliy jamoalarning turizm jarayonidan manfaatdor bo'lishi, ular uchun yangi ish o'rinlari yaratilishi va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash kerak. Raqamli reklama, mobil ilovalar hamda virtual ekskursiyalar kabi innovatsion yondashuvlar turistlar sonini oshirishga ko'maklashadi. Ayniqsa, tiklanishga muhtoj obyektlarni zamonaviy restavratsiya va konservatsiya jarayonlari orqali qayta taqdim etish soha rivojida muhim o'rin tutadi.

Umuman olganda, madaniy meros obyektlari asosida turistik yo'nalishlarni shakllantirish mavzusi ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb bo'lib qoladi. Bu yo'nalishda davlat idoralari, xususiy sektor, mahalliy hamjamiyatlar va ilmiy doiralar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish zarur. Kelajakda barqaror turizm, raqamli texnologiyalarni joriy etish, ekoturizm va boshqa zamonaviy yo'nalishlar bilan integratsiyalashuv madaniy meros sohasining yangi bosqichga ko'tarilishiga sabab bo'ladi. Natijada, madaniy meros nafaqat o'tmishning guvohi, balki hozirgi avlod va kelajak avlodlar uchun ilhom manbai, iqtisodiy va madaniy taraqqiyotning tayanch omili sifatida maydonga chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jalolov J., Nosirova D. Turizm tamoyillari: nazariy va amaliy aspektlar. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2019. – 256 b.
2. Diyorov A. A., Qodirov B. B. Turizm va madaniy meros: yangicha imkoniyatlar // Ilmiy axborotnomalar. – 2020. – № 3. – B. 31–35.
3. Azizov R. M. Madaniy merosni asrash va targ'ib etishning zamonaviy usullari. – Toshkent: Fan va ta'lim, 2021. – 200 b.
4. World Tourism Organization (UNWTO). Tourism and Culture: Synergies for Local Development. – Madrid: UNWTO, 2018. – 75 p.
5. Qurbanova N. S. Barqaror turizmga innovatsion texnologiyalar roli // Iqtisodiyot va innovatsiyalar. – 2021. – № 4. – B. 44–52.
6. Islomova Z. G. O'zbekistonda tarixi yodgorliklarni restavratsiya qilish tajribasi: ilmiy yondashuvlar // Arxeologiya jurnali. – 2019. – № 2. – B. 17–22.
7. Xalqaro me'rosni asrash jamg'armasi. Rasmiy hisobot. – Toshkent: MEROS, 2020. – 98 b.

8. Toshov S. B. Hududiy turizmni rivojlantirish: tajriba va istiqbollar. – Toshkent: Talqin, 2022. – 150 b.

IMPACT OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGY ON SUPPLY CHAIN MANAGEMENT AND ECONOMIC EFFICIENCY

Lazizjon Tolibjonov¹

University of World Economy and Diplomacy

DOI: 10.5281/zenodo.15131682

Article History	Abstract
Received: 17.03.2025 Accepted: 31.03.2025	Blockchain technology has emerged as a new innovation with significant implications for various industries, including supply chain management. By introducing transparency, security, and efficiency, blockchain has the potential to revolutionize traditional supply chains, increasing their economic efficiency. This article examines how blockchain technology can transform supply chain management, improving traceability, reducing operational costs, and mitigating fraud. It also analyzes the broader economic implications of these advances, particularly for emerging markets, where efficient supply chains are critical to economic growth. The study concludes by highlighting the challenges and opportunities associated with adopting blockchain in supply chain management.

Keywords: Blockchain technology, supply chain management, economic efficiency, transparency, digital transformation, emerging markets, smart contracts, fraud prevention, cost reduction, artificial intelligence (AI), logistics optimization, financial inclusion, supply chain automation.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Student of the University of World Economy and Diplomacy (UWED), Tashkent, Uzbekistan

BLOKCHEYN TEXNOLOGIYASINI TA'MINLASH ZANJIRINI BOSHQARISH VA IQTISODIY SAMARADORLIKGA TA'SIRI

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

Blokcheyn texnologiyasi, ta'minot zanjiri boshqaruvi, iqtisodiy samaradorlik, shaffoflik, raqamli transformatsiya, rivojlanayotgan bozorlar, aqlli shartnomalar, firibgarlikning oldini olish, xarajatlarni kamaytirish, sun'iy intellekt (AI), logistika optimallashtirish, moliyaviy inklyuziya, ta'minot zanjirini avtomatlashtirish.

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Blokcheyn texnologiyasi turli sohalarga, shu jumladan ta'minot zanjirini boshqarishga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan yangi yangilik sifatida paydo bo'ldi. Shaffoflik, xavfsizlik va samaradorlikni joriy etish orqali blokcheyn an'anaviy ta'minot zanjirlarini inqilob qilish, ularning iqtisodiy samaradorligini oshirish imkoniyatiga ega. Ushbu maqola blokcheyn texnologiyasi ta'minot zanjiri boshqaruvini qanday o'zgartirishi, kuzatilishini yaxshilash, operatsion xarajatlarni kamaytirish va firibgarlikni yumshatishni o'rganadi. Shuningdek, u ushbu yutuqlarning, xususan, samarali ta'minot zanjirlari iqtisodiy o'sish uchun juda muhim bo'lgan rivojlanayotgan bozorlar uchun kengroq iqtisodiy oqibatlarini tahlil qiladi. Tadqiqot ta'minot zanjiri boshqaruvida blokcheyn-ni qabul qilish bilan bog'liq muammolar va imkoniyatlarni ta'kidlash bilan yakunlanadi.

Kirish

Dastlab kriptovalyutalarni qo'llab-quvvatlash uchun ishlab chiqilgan blokcheyn texnologiyasi tezda turli sohalar uchun kuchli vositaga aylandi. Ta'minot zanjiri boshqaruvini (TZB) o'zgartirish potentsiali, ayniqsa, blokcheyn tizimlarining markazlashtirilmagan va shaffofligi tufayli diqqatga sazovordir. An'anaviy ta'minot zanjirlari ko'pincha shaffoflikning etishmasligi, kuzatuv muammolari va firibgarlik xatarlaridan kelib chiqadigan samarasizliklardan aziyat chekadi, bularning barchasi yuqori operatsion xarajatlar va iqtisodiy samarasizlikka olib kelishi mumkin. Blokcheyn texnologiyasi ushbu muammolarni ta'minot zanjiri ichidagi har bir operatsiyani yoki faoliyatni qayd etadigan xavfsiz, markazlashtirilmagan daftarni taqdim etish orqali hal qilishni va'da qilmoqda.

Global ta'minot zanjiri, bir necha sanoati tarqalgan, murakkab va turli manfaatdor tomonlar o'z ichiga oladi, distribyutorlar va chakana savdo uchun ishlab chiqaruvchilar va etkazib beruvchilardan. Ko'pgina hollarda, ushbu ishtirokchilar o'rtasidagi axborot oqimi o'chiriladi va parchalanadi, bu kechikishlar, xatolar va tranzaksiya xarajatlarining oshishiga olib keladi. Blokcheyn tarqatilgan daftar tizimi ta'minot zanjiridagi har bir ishtirokchiga bir xil o'zgarmas bitimlar yozuviga kirish, butun zanjir bo'ylab muvofiqlashtirish va hamkorlikni kuchaytirish imkonini beradi.

Ta'minot zanjirlarida blokcheyndan foydalanishning iqtisodiy oqibatlari juda keng. Operatsion samaradorlikni oshirish va firibgarlikni kamaytirishdan ta'minot zanjiri ishtirokchilari o'rtasidagi ishonchni yaxshilashga qadar blokcheyn xarajatlarni sezilarli darajada kamaytirish va iqtisodiy o'sishni ta'minlash imkoniyatini taqdim etadi. Ushbu maqolada blokcheynning ta'minot zanjiri boshqaruvini takomillashtirishdagi roli va uning

iqtisodiy samaradorlikka ta'siri, rivojlangan va rivojlanayotgan bozorlarga e'tibor qaratilgan.

Adabiyotlar sharhi

Ta'minot zanjiri boshqaruvidagi blokcheyn bo'yicha tadqiqotlar uning shaffoflik, samaradorlik va xavfsizlikni oshirishdagi rolini ta'kidlaydi. Saberi 2019 yil va Kshetri 2018 yil blokcheynning real vaqtda ko'rinishni ta'minlash va o'zgarmas yozuvlar orqali firibgarlikning oldini olish qobiliyatini ta'kidlaydi. Keyrush 2020 yil va Vang 2019 yil aqlli shartnomalar tranzaksiya xarajatlarini qanday kamaytirishi va jarayonlarni avtomatlashtirish, iqtisodiy samaradorlikni oshirishni muhokama qiling [1].

Rivojlanayotgan bozorlar uchun Treiblmaier 2019 yil va Kouhizadeh va Sarkis 2018 yil blokcheyn kichik ishlab chiqaruvchilarga foyda keltiradigan ta'minot zanjiri samaradorligi va barqarorligini oshirishi mumkinligini ta'kidlaydilar. Blokcheyn muhim imkoniyatlarni taqdim etsa-da, qabul qilish to'siqlarini engib o'tish uning keng qo'llanilishi uchun hal qiluvchi bo'lib qolmoqda deb yozgan [2].

So'nggi yillarda blokcheyn texnologiyasining energiya sarfi va uglerod iziga ta'siri haqida bahslar ko'paygan. Ayniqsa, "Proof of Work" (PoW) kabi konsensus algoritmlarining yuqori energiya talab qilishi ekologik muammolarga sabab bo'lmoqda. Shu sababli, "Proof of Stake" (PoS) yoki boshqa muqobil konsensus mexanizmlarining ta'minot zanjirlarida qo'llanilishi energiya samaradorligini oshirish va uglerod chiqindilarini kamaytirishda muhim rol o'ynashi mumkin [3].

Bundan tashqari, blokcheyn tarmoqlarining samaradorligini oshirish bo'yicha "Layer 2" yechimlari (masalan, Lightning Network va Rollups texnologiyalari) orqali asosiy tarmoq yuklamasini kamaytirish mumkinligi ta'kidlangan (Buterin, 2021). Shardlash (Sharding) texnologiyasi ham blokcheyn ma'lumotlarini parallel ravishda qayta ishlash imkonini berib, umumiy hisoblash resurslariga bo'lgan talabni pasaytiradi [4].

Asosiy qism

1. Ta'minot zanjirini boshqarishda blokcheyn texnologiyasi

Blokcheyn texnologiyasi markazlashtirilmagan daftar tizimi orqali ishlaydi, bu erda barcha ishtirokchilar bir xil ma'lumotlarga ega bo'lib, shaffoflikni ta'minlaydi va vositachilarga bo'lgan ehtiyojni kamaytiradi. Ta'minot zanjirini boshqarish kontekstida blockchain mahsulotlarni kelib chiqish nuqtasidan oxirigacha ko'rishni taklif qilib, oxirgi iste'molchiga qadar kuzatishi mumkin. Bu firibgarlik va xatolar xavfini yo'q qiladi, chunki barcha operatsiyalar tarmoq tomonidan tekshiriladi va orqaga qarab o'zgartirilishi mumkin emas [1].

Blokcheyn texnologiyasi, shuningdek, mahsulot joylashuvi, etkazib berish vaqti va tovarlarni saqlash shartlari to'g'risida real vaqtda ma'lumot berish orqali ta'minot zanjiri ishtirokchilari o'rtasida ishonch va hisobdorlikni oshiradi. Misol uchun, "Uolmart" oziq-ovqat mahsulotlarini kuzatib borish uchun blokcheyndan foydalanadi, bu ularning yangi va iste'mol uchun xavfsiz bo'lishini ta'minlaydi, bu esa oziq-ovqat xavfsizligi standartlarining sezilarli yaxshilanishiga olib keldi [2].

2. Iqtisodiy samaradorlikni oshirish

Blokcheyn iqtisodiy samaradorlikka ta'sir qilishning asosiy usullaridan biri bu tranzaksiya xarajatlarini kamaytirishdir. An'anaviy ta'minot zanjirlarida banklar va logistika kompaniyalari kabi vositachilar umumiy xarajatlarni qo'shib, operatsiyalarni engillashtirish uchun to'lovlarni oladilar. Blokcheyn xarajatlarini kamaytiradi to'g'ridan-to'g'ri "peer-to-peer" bitimlar, beruvchi tomonidan bu vositachilar uchun zarurligini yo'q [3].

Bundan tashqari, blokcheyn real vaqt to'lovlarni beruvchi tomonidan to'lov qayta ishlash samaradorligini oshiradi. Aqlli shartnomalar, blokcheyn bir xususiyati, shunday qilib, to'lov jarayonini tezlashtirish va ma'muriy xarajatlarni kamaytirish, yetkazib berib tasdiqlash kabi muayyan shartlar, avtomatik ravishda operatsiyalarni amalga oshirish mumkin [4].

3. Kengaytirilgan kuzatuv va firibgarlikni kamaytirish

Firibgarlik global ta'minot zanjirlarida, xususan farmatsevtika va hashamatli mahsulotlar kabi sohalarda muhim muammo hisoblanadi. Soxta mahsulotlar korxonalarga har yili milliardlab dollarga tushadi. Blokcheyn ushbu muammoni mahsulot harakati va egalik huquqining o'zgarish yozuvini taqdim etish orqali hal qilishi mumkin. Mahsulot safaridagi har bir qadam blokcheyn-da qayd etiladi, bu esa soxta tovarlarning etkazib berish zanjiriga aniqlanmagan holda kirib borishini imkonsiz qiladi [5].

Firibgarlik bilan kurashishdan tashqari, blokcheyn kuzatuvchanlikni yaxshilaydi. Xavfsizlik va sifat juda muhim bo'lgan oziq-ovqat va farmatsevtika kabi sohalarda blokcheyn mahsulotning butun tarixini kuzatishi mumkin. Agar oziq-ovqat partiyasidagi ifloslanish kabi muammo aniqlansa, kompaniyalar manbani tezda aniqlab olishlari va ta'sirlangan mahsulotlarni bozordan olib tashlashlari, moliyaviy va obro'li zararni minimallashtirishlari mumkin [6].

4. Blokcheynni qabul qilish muammolari

Uning salohiyatiga qaramay, blokcheyn texnologiyasi bir nechta qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Qabul qilishning asosiy to'siqlaridan biri amalga oshirishning yuqori narxidir. Kichik kompaniyalar uchun, ayniqsa rivojlanayotgan bozorlarda, blokcheynni mavjud ta'minot zanjiri tizimlariga integratsiya qilish xarajatlari juda katta bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, blokcheyn tarmoqlari texnologik infratuzilmasi rivojlanmagan mintaqalarda cheklov bo'lishi mumkin bo'lgan katta miqdordagi hisoblash quvvatini talab qiladi [7].

Yana bir qiyinchilik-bu tartibga solish muhiti. Blokcheyn texnologiyasi nisbatan yangi bo'lgani uchun, ko'plab hukumatlar hali undan foydalanishni tartibga soluvchi aniq qoidalarni o'rnatmagan. Ushbu noaniqlik, ayniqsa, sog'liqni saqlash va moliya kabi qat'iy talablarga ega bo'lgan sohalarda, blokcheyn-ni qabul qilishdan biznesni to'xtatishi mumkin [8].

5. Blokcheynning rivojlanayotgan bozorlarga ta'siri

Rivojlanayotgan bozorlar ta'minot zanjirlarida blokcheyn dasturidan eng ko'p foyda ko'radi. Ushbu iqtisodiyotlar rivojlanmagan infratuzilma va parchalangan ta'minot

zanjirlari tufayli ko'pincha samarasizlikning yuqori darajalariga duch kelishmoqda. Shaffoflikni yaxshilash va xarajatlarni kamaytirish orqali blokcheyn ushbu mintaqalarda ta'minot zanjirlarini soddalashtirishga yordam beradi va iqtisodiy o'sishni osonlashtiradi. Misol uchun, blokcheyn Afrikada qishloq xo'jaligi mahsulotlarini etkazib berish zanjirlarini yaxshilash, kichik fermerlar uchun bozorga kirishni yaxshilash va oziq-ovqat chiqindilarini kamaytirish uchun ishlatilgan [9].

6. Ta'minot zanjirlari uchun blokcheyndagi kelajakdagi istiqbollar va innovatsiyalar
Sun'iy intellekt (AI) bilan integratsiya: blokcheynni AI bilan birlashtirish bashoratli tahlilni, inventarizatsiyani boshqarishni optimallashtirishni, talabni prognoz qilishni va firibgarlikni aniqlashni ta'minlaydi [10].

Xulosa

Blokcheyn texnologiyasi shaffoflik, kuzatuvchanlik va samaradorlikni oshirish orqali ta'minot zanjirini boshqarish uchun o'zgaruvchan imkoniyatni taqdim etadi. Vositachilarga bo'lgan ehtiyojni kamaytirish, firibgarlikning oldini olish va mahsulotlarning haqiqiyligini ta'minlash orqali blokcheyn, ayniqsa rivojlanayotgan bozorlarda iqtisodiy samaradorlikni oshirish imkoniyatiga ega. Biroq, blokcheynning to'liq salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun yuqori amalga oshirish xarajatlari, tartibga soluvchi noaniqlik va infratuzilma cheklovlari kabi muammolarni hal qilish kerak. Qabul qilish o'sishda davom etar ekan, ta'minot zanjirlarida blokcheyn-ning iqtisodiy foydalari tobora ravshan bo'lib, uni global tijorat kelajagi uchun muhim texnologiyaga aylantiradi.

Foydalangan adabiyotlar

1. Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. Retrieved from <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>
2. Kamble, S. S., Gunasekaran, A., & Sharma, R. (2020). Modeling the blockchain-enabled traceability in agriculture supply chain. *International Journal of Information Management*, 52, 101967.
3. Saberi, S., Kouhizadeh, M., Sarkis, J., & Shen, L. (2019). Blockchain technology and its relationships to sustainable supply chain management. *International Journal of Production Research*, 57(7), 2117-2135.
4. Kshetri, N. (2018). Blockchain's roles in meeting key supply chain management objectives. *International Journal of Information Management*, 39, 80-89.
5. Treiblmaier, H. (2019). Combining blockchain technology and the physical internet to achieve triple bottom line sustainability: A comprehensive research agenda for modern logistics and supply chain management. *Logistics*, 3(1), 10.
6. Kouhizadeh, M., & Sarkis, J. (2018). Blockchain practices, potentials, and perspectives in greening supply chains. *Sustainability*, 10(10), 3652.
7. Zheng, Z., Xie, S., Dai, H.-N., Chen, X., & Wang, H. (2022). Blockchain challenges and opportunities: A survey. *International Journal of Web and Grid Services*, 18(1), 1-24. <https://doi.org/10.1504/IJWGS.2022.10042256>
8. Swan, M. (2015). *Blockchain: Blueprint for a New Economy*. O'Reilly Media, Inc.

9. Christidis, K., & Devetsikiotis, M. (2016). Blockchains and smart contracts for the Internet of Things. *IEEE Access*, 4, 2292-2303.
10. Tian, F. (2017). A supply chain traceability system for food safety based on HACCP, blockchain & Internet of things. *Future Internet*, 9(3), 72.
11. Dinh, T. T. A., & Thai, M. T. (2018). Blockchain: A data structure perspective. *IEEE Transactions on Knowledge and Data Engineering*, 30(7), 1364-1375.
12. Zyskind, G., & Nathan, O. (2015). Decentralizing privacy: Using blockchain to protect personal data. In *2015 IEEE Security and Privacy Workshops* (pp. 180-184).
13. Benvenisti, E., & Fidler, D. P. (2018). Between fragmentation and unity: The role of soft law in the global order. *International Organizations Law Review*, 15(2), 325-342.

Mundarija/Outline:

THE CURRENT SIGNIFICANCE OF THE SCIENTIFIC HERITAGE OF THE MODERN ENLIGHTENERS IN THE FORMATION OF THE SPIRITUALITY AND CULTURE OF THE JADID

Naima Zaynobiddinova, Guljaxon Zokirjonova

4-7

THE ROLE AND IMPORTANCE OF THE TEACHER'S APPEARANCE AND BEHAVIOR IN EDUCATION

Naima Zaynobiddinova, N.Q. G'ofurova

8-13

USE OF LASER RADIATION IN AGRICULTURE

Nasiba Juraeva

14-16

GEOPOLITICS OF THE EASTERN MEDITERRANEAN OF THE REPUBLIC OF TURKEY

Dilrabo Sadikova

17-25

FUNCTIONAL-SEMANTIC PROPERTIES OF SYNLEXIC UNITS IN ENGLISH AND UZBEK

Lobar Nazarova

26-29

FORMATION OF CONCEPTS OF ETIQUETTE AND MORALITY IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Shohjahon Xasanov, Olimaxon Buzrukova

30-34

THE USE OF MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN PRIMARY EDUCATION LESSONS

Zulfiya Sidikova, Madina Akbarova

35-38

THE IMPORTANCE OF INVESTMENTS IN THE DEVELOPMENT OF HORTICULTURE

Muhamadjon Qosimov, Shohzod Abdiqobilov

39-42

TAMARIX I. GENUS DISTRIBUTED IN THE FERGANA VALLEY (TAXONOMY, ECOLOGY, GEOGRAPHY)

Gulshoda Ahmadjonova

43-48

THE ESTABLISHMENT, HISTORY AND CURRENT STATE OF GOOGLE

Abdulaziz Odiljonov

49-56

PROBLEMS OF ASSIMILATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Dinara Atadjanova

57-61

THE GLOBALIZATION PROCESS AND SOCIO-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF RAISING WELL-ROUNDED YOUTH

Dinara Atadjanova

62-66

PLANNING EXTRACURRICULAR READING CLASSES IN ELEMENTARY STUDENTS

Shodiyona Bamulloyeva

67-71

TECHNOLOGIES FOR TEACHING EDUCATIONAL VALUES IN THE WORKS OF JADIDISTS IN THE MODERN INFORMATION EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Iroda Qarshiyeva

72-76

TORA SULAYMON'S SKILLS IN ARTISTIC USE OF SYNONYMS

Zebiniso Ibragimova

77-81

DEVELOPMENT OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES AND ITS IMPACT ON THE ECONOMY

Doston Imomaliyev

82-89

ENVIRONMENTAL IMPACT OF ELECTRIC VEHICLE BATTERIES AND THEIR RECYCLING PROSPECTS

Nargiz Olimova, Gulnora Fatkulina

90-93

THE IMAGE OF WOMEN IN THE WORKS OF CHOLPAN

Zarnigor Haydarova

94-98

THE IMPORTANCE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN TEACHING ENGLISH

Zulfizar Karimova

99-102

HISTORY OF CENTRAL ASIAN SETTLEMENTS

Muhammadjon Ganiyev

103-106

DIFFERENCES IN MONTHLY SALARIES IN UZBEKISTAN AND THE REASONS FOR THIS DIFFERENCE

Davlatbek Asadullayev

107-111

COMPARATIVE ANALYSIS OF LEGISLATION AIMED AT WATER MANAGEMENT AND CONSERVATION IN THE UK AND THE USA

Davlatbek Asadullayev

112-116

METHODS OF TEACHING “TARBIYA” SUBJECT IN PRIMARY LEVEL STUDENTS IN SCHOOL

Shohjahon Xasanov, Olimaxon Buzrukova
112-116

TEACHER CREATIVITY SKILLS IN IMPROVING TECHNOLOGY TEACHING

Umida Nurumbetova
117-121

INNOVATIVE IDEAS AND THE IMPORTANCE OF MANAGEMENT IN THE TOURISM SECTOR

Mohina Raxmatova
122-125

TECHNOLOGY-ASSISTED LANGUAGE LEARNING IN SECOND LANGUAGE ACQUISITION

Go‘zal Rakhmanova, Sevara Jumanova
126-129

THE IMPLEMENTATION OF BLENDED AND ONLINE LEARNING DURING ENGLISH (FOREIGN LANGUAGE) LESSONS

Gulira’no Rakhmanova, Sevara Jumanova
130-135

WORKING WITH ENGLISH CORPORA AND THEIR IMPORTANCE IN LINGUISTICS

Gulira’no Sulaymonova, Sevara Jumanova
136-138

MAIN PROPERTIES OF CONSTRUCTION MIXTURES

Sevinch Tursunboyeva, Dilnoza Shukrullayeva, Xojakbar Xakimov, Odil Qosimov
139-141

DECARBONIZATION OF ENERGY: PROSPECTS FOR THE INTRODUCTION OF RENEWABLE ENERGY SOURCES IN INDUSTRIAL ENTERPRISES (ON THE EXAMPLE OF "O'ZBEKISTON MILLIY ELEKTR TARMOQLARI" JOINT STOCK COMPANY)

Yokub Yusupov
142-150

GENDER PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE ENGLISH LANGUAGE

Mukaddas Nazarova
151-155

FORMATION OF TOURIST DESTINATIONS BASED ON CULTURAL HERITAGE SITES

Bobomurod Fayziyev
156-161

IMPACT OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGY ON SUPPLY CHAIN MANAGEMENT AND ECONOMIC EFFICIENCY

Lazizjon Tolibjonov
162-167

Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences

2025

